

Újhold

SOMLYÓ GYÖRGY: KÉRDÉS ÉS FELELET
PILINSZKY JÁNOS: VERS
FIEDLER FERENC: LÍRA (TOLLRAJZ)
HERNÁDI JÓZSEF: NYUGTALANOK (NOVELLA)
JÁNOSY ISTVÁN: VERS
GYÁRFÁS MIKLÓS: MEGBIZHATÓ RÖGESZME
(DRÁMARÉSZLET)
SZABÓ MAGDA: VERSEK
BALÁZS JÁNOS: VADVIZEK LECSAPOLÁSA
RUBIN SZILÁRD: VERS
KARINTHY FERENC: DIÁKOK (REGÉNYRÉSZLET)
ROZGONYI IVÁN: VERS
ACZÉL TAMÁS: VERSEK
MAJOR OTTÓ: AZ ESZTÉTIKUS PROBLÉMÁJA
VITA
KOLOZSVÁRI GRANDPIERRE EMIL:
PÁNEPICIZMUS ÉS CSONKAPRÓZA
LENGYEL BALÁZS: AZ „ITÉSZ” MEGJEGYZÉSEI
KILÁTÓ
LENGYEL BALÁZS: KÖLTŐK ÉS UTAK
SZABOLCSI MIKLÓS: DÉRY TIBOR: ALVILÁGI
JÁTÉKOK
NEMES NAGY ÁGNES: PILINSZKY JÁNOS:
TRAPÉZ ÉS KORLÁT

1946 DECEMBER

TARTALOM:

	Oldal
<i>Somlyó György</i> : Kérdés és felelet	73
<i>Pilinszky János</i> : Vers	82
<i>Fiedler Ferenc</i> : Líra (tollrajz)	83
<i>Hernádi József</i> : Nyugtalanok (novella)	84
<i>Jánosy István</i> : Vers	90
<i>Gyárfás Miklós</i> : Megbízható rögeszme (drámarészlet)	92
<i>Szabó Magda</i> : Versek	111
<i>Balázs János</i> : Vadvizek lecsapolása	114
<i>Rubin Szilárd</i> : Vers	117
<i>Karinthy Ferenc</i> : Diákok (regényrészlet)	119
<i>Rozgonyi Iván</i> : Vers	125
<i>Aczél Tamás</i> : Versek	126
<i>Major Ottó</i> : Az esztétikus problémája	129
Vita	
<i>Kolozsvári Grandpierre Emil</i> : Pánepicizmus és csonkapróza	135
<i>Lengyel Balázs</i> : Az „itész“ megjegyzései	144
Kilátó	
<i>Lengyel Balázs</i> : Költők és utak	147
<i>Szabolcsi Miklós</i> : Déry Tibor: Alvilági játékok	151
<i>Nemes Nagy Ágnes</i> : Pilinszky János: Trapéz és korlát	152

~~~~~

Az „Újhold“ szépirodalmi negyedéves folyóirat. Megjelenik január, április, július és október hónapokban. *Mándy Iván*, *Pilinszky János*, *Somlyó György* közreműködésével szerkeszti és a kiadásért felel:
Lengyel Balázs.

~~~~~

Kapható minden könyvkereskedésben, megrendelhető a mellékelt levelezőlapon vagy a terjesztőnél: „*Móricz Zsigmond*“ könyvkereskedés, Budapest, VIII., Baross-utca 1. Előfizetés egy évre 20 Ft, félévre 10 Ft. Szerkesztőség: Budapest, XI., Bartók Béla-út 28. II. épület fdsz. 2. Az „Újhold“ minden közleményéért írója felel.

~~~~~

Az „Újhold“ első száma 1946 júliusában a következő tartalommal jelent meg:
Lengyel Balázs: Babits után. *Rába György*: Versek. *Kéry László*: Lorenzo (novella). *Nemes Nagy Ágnes*: Versek. *Mándy Iván*: Ünnepi uzsonna (novella). *Gyarmathy Erzsébet*: Versek. *Biró Antal*: Kettős önarckép (fametszet). *Darázs Endre*: Versek. *Somlyó György*: Szavak. *Kotzián Katalin*: Versek. *Aczél Tamás*: Erdőben (novella). *Vidor Miklós*: Versek. *Zugor Sándor*: Parasztok (fametszet). *Böhm Lipót*: Tanulmányfej (fametszet). *Pilinszky János*: Hofmannsthal: Elektra. *Végh György*: Vers. *Szabolcsi Miklós*: Az antiintellektualizmus feltámadása. *Szóllósy András*: Bartók, Kodály és ami utánuk következik.

Az „Újhold“ kiadásában december elején megjelenik
Nemes Nagy Ágnes:
Kettős Világban
 című verskötetete, mely a fiatal költőnő első versgyűjteménye. Megrendelhető a mellékelt levelezőlapon. Ára 3 forint.

K É R D É S É S F E L E L E T

Mindig csak azt tudom becsülni magamban, amit ezután fogok csinálni.

André Gide

1.

A megújult magyar sajtó szinte megindulásától kezdve máig nem vette le napirendjéről az írók hallgatásának kérdését. Az írók *szava* nálunk soha annyira nem foglalkoztatta a közvéleményt, mint most a *hallgatásuk*. Mindenki elmondta már véleményét ezirányban, — tudtunkkal eddig csak az író nem mondta még el a magáét, legalább is a kérdés teljes átélésével s ezáltal továbbvivő utat mutatva nem. Holott, bármi legyen is véleményünk a különféle magyarázatokról, — maga a tény letagadhatatlan; és szinte minden írónak szembe kell néznie, ha nem is a maga, de az *irodalom* hallgatásának szfinxével, melyet, titkait kitudva, le kell győzni. Én nem hiszem, hogy ez a szörny — amint ezt legtöbbszörre magyarázzák, — hiányos táplálkozásunkkal *táplálná* egyre több fejét, s még fűtetlen lakásunk se élteti. Hogy pedig az élményeknek „érniük kell” s más ilyenféle, szintén csak megkerülése a szélesen terpeszkedő kérdésnek, nem megoldása. Mert az írók valóban hallgatnak, s egy-két kivétellel még azok is, akik *írnak*. Így lehetne mondani: nem az írók, a magyar *irodalom* hallgatásával állunk szemközt. Mert akik szólnak is, jobbára úgy szólnak, hogy az különös paradoxia folytán, ebben a pillanatban *hallgatásnak* tűnik, szinte semminő kapcsolatban nem lévén megújuló életünkkel, azzal a roppant mozgalommal, amely most dolgozza át egész társadalmunkat; különösképpen annyira sincs kapcsolatban, mint az elnyomatás idejének teljesen elvonuló irodalma, mely kifejezett, többé-kevésbé éles szembefordulás, erős *negatív* kapcsolat volt a maga társadalmával; most azonban, aki pozitív kapcsolatot nem talál, az *minden* kapcsolatát elvesztette, hiszen ezek az írók politikai síkon nem állnak *szemben* a változással; így műveik, szinte önmagukkal sem azonosulva, valami olyannak adva hangot, ami elmúlt, még öbennük is, — mintegy érvényüket veszítik.

„De elveszíti-e érvényét” — kérdezik erre sokan s első pillanatban az is, aki e sorokat írja, „érvényét vesztheti-e az, ami valakinek bensőségesen átélt, kényszerű mondanivalója és kitűnő kifejezésben nyer hangot? És ami nemrégiben még érvényesnek számított volna, — pusztán azért, mert megváltozott körülmények között hangzik el?” És itt a példák és érvek özöne következhetnék. „Nem örökebb érvényű-e a művészet, minthogy ennyire a pillanathoz lenne köthető? Nem ismerünk-e a világirodalomban írókat, nagy írókat, akiket csak haláluk után fedeztek fel, akik társadalmukban nem találtak visszhangra? És száz év múlva nem mosódik-e el mindaz, ami ma oly élesnek tűnik s nem ragyog-e majd ki belőle az, ami ma homályos? Amit bármikor bárki érez, nem valóság-e s a kifejezésnek egy magas és egyszeri fokán nem válik-e „örök emberivé”, „örök örömmé”? ... --- Mindez önkéntelenül is felvetődik és nem olyan egy-

szerű felelni rá, — de úgy látszik, éppen erre kell felelnie mindenkinek, tudva vagy tudattalan, aki ma az alkotás lidérces erejét s a kétségbeesésig beláthatatlan lehetőségeit hordozza magában.

2

De miért kell egyáltalán felvetni ezeket a kérdéseket s miért kell felelni rájuk? — kérdezik megint mások, éppen a művészet és alkotás oldaláról, amely számunkra is a legérvényesebb oldal. Aki művésznek született, az amúgyis önkéntelenül megoldásra talál s úgyis művekkel fog válaszolni, s úgyis egyedül művekkel lehet választ adni, nem a róluk való elmélkedéssel. Ez így majdnem megtámadhatatlannak tűnik, — ám a dolog mégsem ilyen egyszerű. Mert mik azok a „művek“, ezek a fantomok? Ne hagyjuk tőlük ingoványra csalni magunkat. Nem éppen az ember s az emberi társadalom szakadatlanul megújuló kérdései és feleletei-e? S a mindig változó kérdések és tartalmak mindig változó feleletekbe és formákba kényszerülnek: az élet mindig azonos árama mind változó edényekbe önti tartalmát, mint a kút. S nincsenek-e az embernek olyan élményei, amelyek egy bizonyos pillanatban, a tudatosulásnak egy bizonyos fokán értelmi és csakis értelmi síkon kaphatnak formát? Azok, akik éppen a „művekre“ való hivatkozással állnak szemben a kérdések elvi felvetésével, azért teszik, mert ebben a pillanatban a legélesebb feleletre éppen ez a forma kötelez. Példákkal is fel vannak mindjárt fegyverkezve, hogy apáink bezzeg nem törődtek ilyen kérdésekkel, ők csak megalkották bámulatunkat kivívó műveiket. „Ők csak egyszerűen irtak“ — ahogy fenhéjázó kicsinyítéssel hivatkoznak rájuk. Csak éppen azt felejtik el, hogy ha apáink természetesen nem is állottak ezek előtt a kérdések előtt, de igenis állottak más, ugyanilyen kényszerítő kérdések előtt; csakis ebből születhettek meg műveik. Minden társadalomnak s benne minden egyénnek újra szinte előlről kell kezdenie az élet teljes megoldását. Azoknak, akikre ilyen sóhajtozva és felületes irigységgel gondolunk, szeretjük már csupán *eredményeit* látni, holott ezek az eredmények éppolyan teljes szembenézést követeltek az adott dolgokkal. És nekünk, ha követni akarjuk őket, nem *eredményeiket* kell elfogadnunk, melyekkel mi immár nem jutunk sehová, hanem ugyanazt a teljes utat, melyen életünk minden tényével szembe kell kerülnünk, hogy elérkezzünk a magunk egészen *más* eredményeihez. És ne ijedjünk meg attól, hogy ezek néha valóban egészen mást fognak mutatni, mint amit eddig megszoktunk bámulni és szeretni; még attól se, hogy ez néha úgy fog tűnni előttünk, mint nem „művészet“; az csupán attól van, hogy bizonyos fogalmakat még nem tudunk elképzelni más tartalmakkal, mint aminőkkel eddig mások megtöltötték őket. „Hogyha ez nem művészet, kedves Ernő, hát nem művészet“ — írta Karinthy egy ars poetica-szerű versében. „Hogy ez nem „művészet“? Akkor fütyülök a „művészetre“. Én többet akarok, én azt akarom, ami kell!“ Így József Attila. S még az se riasszon, ami legjobban rémít, hogy megváltozott tartalmainkat esetleg formai analógiákba se helyettesíthetjük be. Aki művész, annak mindenekelőtt éppen azt kell tudnia, hogy új tartalom új formákat épít s új formák új tartalmakat revelálnak. És művészet éppen az, „ami kell“.

Miért hallgat hát az irodalom?

Roppant változáson estünk át; s mégis, ezt a változást és irdatlan játékait, bármennyire is velünk történtek, nem éltük át végső fokon, a tett fokán, mert nem vettünk benne igazi részt; eredményeihez, melyeken egész életünk épülni fog, nem járultunk hozzá. A magyar elnyomott osztályok nem vívták ki, hanem úgy kapták, az oly rég késő forradalmat, amely így igen sok lényeges eseményétől megfosztódott; s ugyanígy az egész nemzet sem csinálta a háborút, sem a békét, mindent csak elfogadott, először hóhérai, majd felszabadító legyőzői kezéből. Az az ellenállás, mely legjobbjainkban élt, nem tudott felszínre kerülni, mintegy virtuális maradt, semmiféle valóságos tetre és tényre nem tekinthet vissza, mint konkrét művészi élményre. Amiből az egész megújult francia, jugoszláv, szovjet irodalom táplálkozik, az a magyar író számára „terra incognita”. Sokan ezt egyedül írónk „elefántcsonttoronyának” tudják be, holott a mélyén ott van társadalmunk sokkal kezdetlegesebb berendezése és az a bámulatraméltóan illiterátus uralkodó osztály, melynek sivárságába dús irodalmunk mindig beágyazódott. Egyszer egy társaságban az emigrációból hazatért világhírű professzor felvetette a kérdést, hogy vajjon egyetlen magyar író nem akadt, akit tevékeny részt vett volna az ellenállásban? A kérdés igen elgondolkoztató. Ha Malroux lehetett maquis-tábornok Aragon, Eluard a francia ellenállás fáradhatatlan szervezői, nálunk egyetlen író se akadt, aki ne lett volna gyáva, vagy megjuhászodó, vagy elvakult? A metszően okos forradalmár Illyés, a prófétai haragú, lázongó Fodor József megtorpantak volna az első tett előtt? Vagy Zelk Zoltán az ukrainai aknamezők és tifusztanyák embertelen és megálgató irtózata, — Radnóti a bori halátábor borzalma és a tarkólövetés háthorrongatóan biztos tudata helyett nem vállalták-e volna inkább a partizánélet nemes és dicső kockázatát? De vajjon hol vállalták volna? Még ha lett is volna komolyabb mozgalom, — ki gondolt volna rájuk? Ha lett is volna bennük kezdeményező erő, — ki hallgatott volna rájuk? A mi középosztályunknak még leghaladóbb, így-úgy ellenállást kifejtő része sem igen tudott arról, hogy vannak magyar írók, s ha vannak, szavuk nekik, a nemzetnek szól. Egészen más okok folytán természetesen az alsó osztályok még kevésbé kerültek közel hozzájuk. Az egyetlen szerény és szerencsétlen sorsú mozgalom vezérei is, a hősi halált halt vezérkari tisztek és társaik természetesen mindenki mással előbb társultak, mint írókkal. Mi sem jellemzőbb, minthogy egy közismerten baloldali fiatal írónk, aki épp abban az időben Pestre került, mint elég bizalmas pozícióban lévő tartalékos tiszt, csak egy különleges véletlen folytán értesült a mozgalom létezéséről s minden igyekezete mellett akkor sem volt képes érintkezésbe kerülni vele. Nem dicsekedhetünk valami nagymérvű ellenállással, de a szellemi emberek, mint évszázadok óta minden sorsdöntő fontosságú nemzeti helyről, még ebből is kiszorultak. Ilyenformán ennek az ellenállásnak hiánya nem csupán politikai és diplomáciai téren pótolhatatlan, hanem a benne felmerült nagy közös élmények hiánya nehezíti meg a haladó értelmiség teljes és termékeny odaállását a dolgozó osztályok mellé, ami — mint az a továbbiakból kitűnik, — a magyar irodalomnak elsőrendű létfeltétele.

* Tudtommal egyetlen magyar író találatott érdemesnek a Magyar Szabadság Rendre; s ez Várnai Zseni.

Ha futólag végigtekintünk századunk egész európai irodalmán, melynek ragyogó példájára az elvonultak és nemlétező váraikat védők legtöbbszörire hivatkoznak, azt láthatjuk, hogy legmagasabb pontjukról ezek is mind jóelőre erre az útra mutatnak. Rendkívül nagy szükség van ennek az irodalomnak teljes és átfogó új szemléletére, hogy megvonhassuk igazi határait mind azok felé, akik mit „elefántesonttornyot“, „polgárit“ és „reakciót“ az egészet mindenestül elvetnék; mind pedig azok felé, akik valóban reakciós, vagy legalább is terméketlen és kikerülhetetlen epigonizmusba hurcoló útjaikra innen merítenek igazolást.

A kapitalista berendezkedés végső kifejtete olyan szakadásban mutatja mind a társadalom, mind az egyén életét, — melynek éppen végső átélése nem is nyilvánulhatott meg másban, mint a költészetben élés, szimbolizmus, „öncélúság“, „poésie pure“ Ortega szavával élve „embertelenedett“ művészetében és világlátásában. A munkamegosztás teljes kultúrabomlasztó életformájával végső fokon az ember teljes megosztásához vezetett, a köz- és magánélet, a munka és az öröm, a haszon és az értelem mesterséges szétválasztásához, ahhoz a természetellenes ponthoz, ahol végül is az lett *természetes*, hogy épp a társadalom legjobbjai, dolgozó és alkotó egyénei teljesen visszaszorultak és visszavonultak a nyilvános élet minden teréről, átadva sorsuk intézését a kalmároknak, hogy legvégül egyenesen a rablógyilkosok kezébe adják. Az élet olyan mértékben individualizálódott, mint még talán soha a történelem folyamán. A közös sors megvilágosodásának ünnepi elragadtatása helyett a sorsától, tetteitől mintegy elszakadt egyén a mindent magába buktató „ennui“ mélységét élte át. A mult század második felétől kezdve egy olyan individualista, közösségében valódi szerepére nem találó irodalom jött létre, melyre úgyszólván nincs példa az ismert irodalmak történetében. Akik valóban az élet teljességének átélésére születtek e korban, — szinte mind ebből a semmibe vesző labirintusból kerestek kivezető fonalat. Egész művük egyetlen megnyíló tág kérdés, melybe egymásután hullnak bele és tűnnek el az élet nagy tényei. Mindegyik, ahogy Valéry mondja Mallarméről, „puszta létezésével magát az irodalom tényét teszi kérdésessé.“ Amiben természetesen, — minthogy ezeknek a költőknek, mindenképpen inkább, a költészet mindenestül magát az életet jelenti, — az egész élet problematikussá válása értendő. Természetesen a tőkés rend még szilárdnak látszó állapotában, a társadalmi változásnak még nem láthatva lehetőségét, nem láthatva azokat az új emberi csoportokat, melyek az embertelenné lett életet újból emberi közösségbe képesek vezetni, — „ideális“, képzelt közösségekre építhetnek csupán, az „ősi“ az „egyetemes“ ideáira, puszta emlékére a teljes élet valóságának, ahogy a nyomorék idézgeti elvesztett végtagjainak szabad mozgását. Mindnyájunknak, szinte az egész XX. századi nagy irodalomnak, az a feloldhatatlan tragikum, hogy mennél kikerülhetetlenebbül merül fel benne az élet kiteljesedésének, a közös életbe emelkedésnek a vágya, — annál mélyebbre kényszerül bukni a magány és értetlenség szakadékába. Egy Mallarmé mennél végsőbb erővel tör az egyetemes, mindenkire érvényes, egyetlen nagy hang megalkotására, annál menthetlenebbül magára marad s annál „érthetlenebb“ szövegek

örvényeibe sodródik. Így kényszerül támaszul a katolikus mise latin szövegére hivatkozni például, mely *érthetlenségénél* fogva képes valamilyen közös ünnep létrehozására. Valéry egyre „tisztább“ és „embertelenebb“ paradoxái is innen emelkednek és ide hullnak vissza újból. És így kényszerül Rilke azt látni kora legfőbb feladatának, hogy „legalább *emlékezzünk ünnepekre*“, ha magunknak már nem is sikerül ünnepeket alkotnunk. „Egy Isten se müljön el tőlünk! Kellenek ők minékünk mind, maradjon mindegyik érvényes előttünk.“ Míg az új istenek lehetősége, az új teljesebb valóság s az azt hordozó népek nem merülnek fel az ünnepre képtelen, maga sorsát társadalmában meg nem lelhető lélek előtt, addig életének egyetlen lehetősége ez a görcsös ragaszkodás a már nem létező s ebben a világban nem is létezhető régi istenekhez s a bennük felragyogó teljesebb emberi élethez. — S a tudomány ugyanezt mutatja szintézisre való törekvésében a XIX. század mind részlegezőbbé és ezáltal mind érvénytelenebbé váló pozitívizmusával szembeszállva. A különféle etnológiák ősi közösségek felé fordulnak, egy bécsi etnológus, anélkül hogy sejtene, a kárhóztatott modern szociológiával azonosul, midőn rendszerével egyetlen lelet, egyetlen megtalált gazdasági eszköz alapján következteti ki egy primitív társadalom egészét, teljes „felépítményét“, mint egyetlen csontból a brontozaurusz alakját. A civilizációnk alatt mintegy észrevétlenül élő népi műveltséget s benne a népköltészet kollektív alkotási módját feltáró néprajz és folklóre, a nagy antik közösségekre tekintő vallástörténetek —: mindez, ha visszafelé kénytelen is lépni — már mind előre mutat; ha mind Barrabást kiáltanak is, az egészből mégis az igaz név hallatszik.

5.

A népek életét a jövő számára elsősorban irodalmuk őrzi. A XX. század első felének életét jövendő századok bizonytalannal nem a legmagasabb irodalom alapján fogják rekonstruálhatni. S ez igen áruló. Ez az irodalom, — hangsúlyozzuk, éppen legmagasabb fokán, — mit se tud és mit se szól az életről, a maga életéről. Ha megnézzük a nagy szimbolista költészetet — nevezzük így egyszerűségből és tág értelemben nem indokolatlanul az egész modern költészetet, — végső fokon arra a következtetésre jutnánk, hogy ebben a korban az emberek *nem éltek*; az élet formája a tett s ebben a költészetben szó sem esik tetről, mintha az emberek nem végezték volna az élet alapvető funkcióit, csupán azok párlatát; csak álmaik vannak és haláluk van. Ezeknek a költőknek az alvilágba kellett szállniok, hogy az emberről (ha ők nem is tudhatták: *koruk emberéről*) a végső igazságot meglelhessék, azt, amelyikből a szépség megalkotható, a szépség, amely az ő számukra mindig a „szörnyűségesnek a kezdetével“ egyenlő. „Ki a holtak ligetébe lenn, Dalolt egyszer legalább, Az zengheti el csak a végtelen Magasztalás dalát“ — ez Rilke *tapasztalata* a költővéválás útjáról. „Aki dudás akar lenni, Pokolra kell annak menni“ — így még József Attila is. A felszínen, az élet valódi, látható színterén, mindennapjaink nyilvánosságában történő tettek mintegy érvénytelenek, nem igazak, nem jelentenek többé semmit. Ami Wilde egy aforizmájában ilyen megdöbbenően gyanútlan, tömönatos egyszerűséggel jut kifejezésre: „Ami tényleg megtörténik, sohasem fontos“. Csak a mélyen, rejtve mozgó, még nem történő, csak történéseket, *történelmet előkészítő* mozgalomnak van való-sága. — Egy kor, amelynek életét művészete nem őrzi, — olyan, mintha nem is létezett volna, másszóval igazi létezése nem látható, hanem rejtőző

felében van, nem jelenében, csak jövőjében. Mint az öregek élete akik az élet valódi tartalma és izgalma nélkül szinte érvénytelenül élnek, semmit hozzá nem adva már multjukhoz, s életük tartalma, ha van, csak gyermekeik életében lehet. Amit néhány évtizeddel ezelőtt még hitelesen lehetett vállalni: nem venni tudomást az érvénytelen életről és teljesebb formák mult és jövőndő álmába fordulni tőle, — számunkra most már épp ez a magatartás lett érvénytelenné, azóta már láthatóvá, társadalmi felszínre válva az akkor még láthatatlanul és sötétben mozgó, valami metafizikus lehetőségként csupán *sejthető*, új és hiteles történelem, a felszabadult népek életének jövőt alkotó nagy árama.

6.

„A szabadság nem más, mint a szükségszerűség felismerése“

Engels

Mármost az író, aki nem tartozik eredeténél fogva ehhez a néphez, s így nem emelkedik vele szükségképpen, az életnek ebben a megnyílásában, kristály-álmainak fénytöréséből most már kénytelenül a valóság töretlen fényébe lépve, — a maga (és osztálya) legvalóságosabb élményeivel egyszerre ott találja magát a valóság hierarchiájának legalsó fokán. Mert — ezt is most kellett megtudnunk, — a valóság sem egyrétű, minden pillanatban több rétege helyezkedik el egymás fölött s aki az alsókhoz kapcsolódik, olyan, mintha a föld felszíne helyett rég elsüllyedt talajon próbálna járni és nyomát tanuságul hagyni másoknak. A földjétől megfosztott földesúr bánata elvesztett évszázados birtoka felett s minden e köré képzelhető élménye és „témája“ szubjektíve tagadhatatlan, sőt kikerülhetetlen valóság; művészi, vagyis objektív kifejeződésének még sincs lehetősége; amihez tartozik, az már rég elmondta a maga hangját abban a kórusban, melyet az emberiség énekel szakadatlanul: nincs vezérszólam, amihez kapcsolódjék. S ez csupán egy mesterségesen választott, végtelen példa. Ugyanez áll mindazon élményekre, melyek egy történelmileg elmult életforma éléséből adódnak. Az alkotótól tehát az idő ezektől a formáktól való elfordulást parancsol, művészi síkon ennél fogva lemondást egész nagy stílustalajokról, amelyeket éppen ezek a formák tartottak fenn a maguk kifejezésére s amelyekben szükségképpen *csakis* ezek fejeződhetnek ki. Legtöbben ezeket a stílusokat, e megejtő és magasrendű szépségeket siratják s ettől féltik a kultúrát. Nem veszik észre, hogy nem e szépségekről kell lemondani, csupán e szépségek *másolásáról*, mely éppen a hasonlóan nagy szépségek létrejöttének lehetőségét vágja el. Nem veszik észre, hogy mihelyt az a történeti helyzet, mely saját kifejezésére e stílusokat létrehozta, felbomlott, — ezeknek a stílusoknak bármilyen gyakorlott és tetszetős, bármilyen *őszinte* továbbjártása csupán stilromantika és epigonizmus lehet. Egyszer már elmondta önmagát — ezután már csak ismétlésére van lehetőség. Ott kell hagyni, mint a kialudt fáklyát, bármilyen szépen lobogott is és új lánggra lobbantakkal futni tovább a stafétát.

Nem véletlen, hogy egész Európában (nem számítva Angliát, ahol a háború a társadalmi erőviszonyokban nem hozott mélyebb változást), Franciaországban virágzik legjobban az új irodalom. Egyéb okok mellett azért is, mert ott sikerülhetett legjobban ez a „váltás“. Ott, hajdan együtt víva ki közös forradalmukat, polgárság és proletariátus között sosem volt olyan

mély a szakadás, mint egyebütt: a két osztály életformájában, szellemében, sőt érdekeiben sem vált el olyan élesen. Ezért lehetett, hogy Aragon, Eluard raffinált varázsú költeményei tábortűz mellett lelkesítették a legkülönbözőbb rétegekhez tartozó maquis-kat; ezért könnyebb és magától értetődőbb a francia értelmiségnek és művészeknek a szocializmushoz való csatlakozása s ezért kerül kevesebb „lemondásba” is.

7.

*„Új erkölcsöt kell követned,
az előbbit elfeledned,
atyád irgalmát tagadnod,
ipad irgalmát fogadnod,
mélyebben kell meghajolnod,
ráadásul jó szót adnod.”*

Kalevala

Mindezt olyanvalaki mondja, aki, nyilvánvalóan egész műveltségével, teljes tudatos és nem-tudatos, érzelmi és intellektuális élményanyagával egy hanyatló osztályhoz és felbomló berendezkedéshez kapcsolódik. Kézfekvő tehát, hogy felvetett kérdéseit, hánytorgó problémáit, saját fegyverét véve kölcsön, mint mondvacsinálta és „érvénytelen”, szintúgy „számon kívül hagyják”. Csakhogy: nálunk és egész Európában e pillanatban az írók és szellemi emberek nagyrészt és legjobb részben még hasonló származásúak, minthogy az új berendezkedés lehetőségét hordozó rétegek élete még nem jutott önmaga kifejezésének nemzeti és egyetemes perspektívában jelentős magaslatára. Más szóval s talán kissé metafizikusan kifejezve: a mindeddig kizsákmányolt és elnyomott népek még nem *azonosultak* teljesen a saját sorsukkal. Ezt a napi politika legkisebb kérdései éppúgy megmutatják, mint a történetfilozófiai áttekintés elvonásai. Gondoljunk egész egyszerűen arra, nálunk is mennyire nem tudott élni a nép a választás számára végre adódó szabad jogával. Így a proletár-sorból származó írók közül is a kivételes tehetségek, épp azok, akikben osztályuk sorsa tudatosult, szükségképpen megkeresték saját külön élményanyaguk áttételének lehetőségét a polgári kultúra közös európai stílusvilágába; ebben emelkedtek magasra, ha benne a népről és a népért szóltak is. Egy Giono, egy Illyés parasztokhoz írott kiáltványait, melyek végső forradalmi fokon képviselték osztályukat, — nem érthették azok, akikhez szóltak. Különös módon csak azok érthették, akik *ellen* szóltak, mert szükségképpen ezeknek a stílusában, ezek hangulati- és műveltség-kincsével vértzetten szólhattak csak.

A fasizmus leveretésével a kapitalista berendezkedés félszázad óta ingó hídja, melyet csak a két világháború irdatlan pilléreire lehetett ideig-óráig fenntartani, — végképp összedőlt és éppúgy csak roncsai állnak ki az időből, akár a mi hídainknak, melyeket végső örületében ő rombolt össze. Ha azt mondjuk, hogy végképp összedőlt, azt a kultúra szempontjából mondjuk, amely mindig a *jövő* szempontja. A jövő művészetét és irodalmát, az időre adott hangját többé nem a polgárság élményei csendítik meg. De a felszabaduló osztályok, melyeken az új életforma épül, a fejlődés mai fokán nem csupán maguk és nem *egyedül* építik ezt a jövőt, hanem karöltve azzal a polgári származású réteggel, mely osztályáról már rég leszakadóban, legbensőbb érdekeiben rég szembefordulva vele, —

hozzácsatlakozik és hozzá képes csatlakozni a dolgozók érdekeihez. Ez az állapot az igazi értelme a mai napi politikában használatos „haladó értelmiség” elnevezésnek.

8.

Az író, az igazi író nem választ témát; inkább a téma választja őt; nem keresi élményeit, hanem az élményei teremtik őt; nem azt írja, amit önként vállal, hanem amire kényszerül. Mármost a polgári származású írók, — a magyarság és Európa legjobbjai ma is jórészt ilyenek, — hátuk megett egy ragyogóan, egészen a csillagokig, a lét végső határáig kiépített életforma és világnézet rettentő robajú és filmszerű gyorsasággal lepergő összeomlásával, városaik romjai között egyszerre teljes ismeret- és eszményviláguk romjai előtt is találják magukat. Egyszerre rá kellett jönniök, hogy legvalóságosabb élményeik, melyekből eddig, — már régen csak egy virtuális gyülekezet számára, — művük templomát építették, — rommá és porrá hulltak. Az utóbbi évtizedek folyamán egyre mélyebbre húzódva vissza önmagukba, egyre jobban megszokva az öncélúság (vagy teljes céltalanság), a teljes individualitás légkörét, — a most egyszerre őket is elragadó nagy levegőn csak tátognak, lüktet a vérük és a legvégső kérdések partjára kivette találják kétéltű életüket. Egész világnéjük, melyre mint egy tervrajzra, épült alkotásuk, összekuszálódott, visszájára csavarodott s ha a már eddig felépült mű nem is omlik vele, — az ezután építendőhöz semmi alapot nem ad. Ahol eddig is oly bizonytalanul álltak, — most végkép kitetszik, hogy csak vékony hártya volt a szakadék felett: visszavonhatatlanul *el kell lépni róla*. Vagy nem véve erről tudomást, a régi rajzon rakosgatnak tovább, ha már a valóságban nem is létezik; vagy a másik végleten élve át helyzetüket, úgy tűnik előttük, mintha az alkotás lehetősége bezárulna előttük, nem születhetvén újjá, nem azonosulhatván a kultúrát építő osztályokkal. Ami természetesen kétszeresen is lehetetlen, mert hiszen még az sem azonosult végső fokon önmagával s az onnan származók is, épp azok, akik osztályuk legforradalmibb, vagyis legteljesebb tartalmának adtak hangot, Gorkijtól József Attiláig, Majakovszkitól Illyésig, a legmagasabb fokon mind a polgári irodalom közös alapjába ágyazták eredendő hangjukat. De épp ezért nemcsak lehetetlen, szükségtelen is; ugyanezt kell tennie a felülről jövő írónak *másfele*: teljesen átélve a valóság kibomlását, az eddig is vágyott és sejtett „ideális” teljesség-igénynek most már meglelve a valóságban kiépülő lehetőségét, — beállni a most formálódó nagy közösségekbe és szószólója lenni a dolgozó nép életének, teljesebb életet teremtő nagy érdekeinek. Amint társadalmi és politikai síkon is ez az európai polgárság utolsó történeti szerepe, — a belőle származó művészek is ezt a szerepet elérve alkothatnak teljes érvényű műveket.

Ha az elébb azt mondtuk, hogy a kultúra szempontja mindig a jövő szempontja, ugyanakkor az is igaz, hogy anyaga viszont mindig a múlté. A művészet egyszerre jár előtte és utána a valóságnak. A *megtörténet* mondva, ad formát a *történeendőnek*. Az új életformák meghirdetése bizonyos pillanatban azoknak a lehetőségére, akik a régit élték át; de egyúttal már kikerülhetetlen köteleességük is.

Ahhoz még nem jutott el a proletariátus, hogy egyedül az „egész emberiség nevében lépjen fel a történelem dobogójára”; de igenis ahhoz, hogy aki az egész emberiség nevében akar fellépni, annak őt kelljen immár képviselnie.

A fasiszta terror, a háborús irtózat és a felszabadulás nagy hármasságát hirtelen, a magnézium fellobbanó fényének élességében világította be egy pillanatra a történelem homályban mozgó formáit. Mintha a színpadon, ahol eddig megszokott rendben folytak az előadások, — valami rettentő léghuzam hirtelen összehordott volna mindent a legnagyobb összevisszaságban: színészt, kosztümöt, padlást, rendezőt, szuffitát, süllyesztőt, az egész kelléktárat. A rabság, a nyomorúság és a szabadság, a magány, rémület és fellélegzés triptichonja akava-akaratlanul felvetette az emberi élet teljes látomását, a továbbélés és a jövő csupasz lehetőségeit. Mi, akik itt vagyunk, akik előtt a halál nem vágta el egyszeriben ezeket a kérdéseket, — azért vagyunk itt, hogy feleletet találjunk rájuk.

Nem könnyű egyértelműen felelni, s kivált annak, aki nem tartozik azok közé, akiket keresztül majd önkéntelenül is maga a történelem felel. Sokszor, különféle szempontokból állították már, sőt éppen a „homo aestheticusok“, hogy az írónak kegyetlennek kell lennie. Most ennek is új értelme bomlik ki előttünk. Az alkotó, természeténél, legsajátosabb képességénél fogva miniegy azonosulni kényszerül a történelemmel; s ezáltal annak kíméletlenségére is kényszerül. Sokszor önmaga ellen, saját érzelmeit tagadva s elszakadva azoktól, akiket emberi kötöttségeinél fogva szeret. Így kell felelnie a szentelen vizsgán; s mindenki önhibáján kívül is irgalom nélkül elbukik, *ha nem tanult meg felelni rá*. Mert Vörösmarty tudósával mi is hasztalan kérdezzük:

„Élet- s halálban mért az a *lehet*,
az *élhet*, *halhat* mért van eltörölve?“

SOMLYÓ GYÖRGY

ELEVEN ÉTKETEK VAGYOK...

*Mindenki táplálékaként,
ahogy már írva van,
adom, mint élő eledelt,
a világnak magam.*

*Mert minden élő egyedül
az elevenre éhes,
lehet a legjobb szerető,
végül is összevérez.*

*Csak hányódom hát ágyamon
és beléreszketek,
hogy kikkel is zabáltatom
a szívverésemet!*

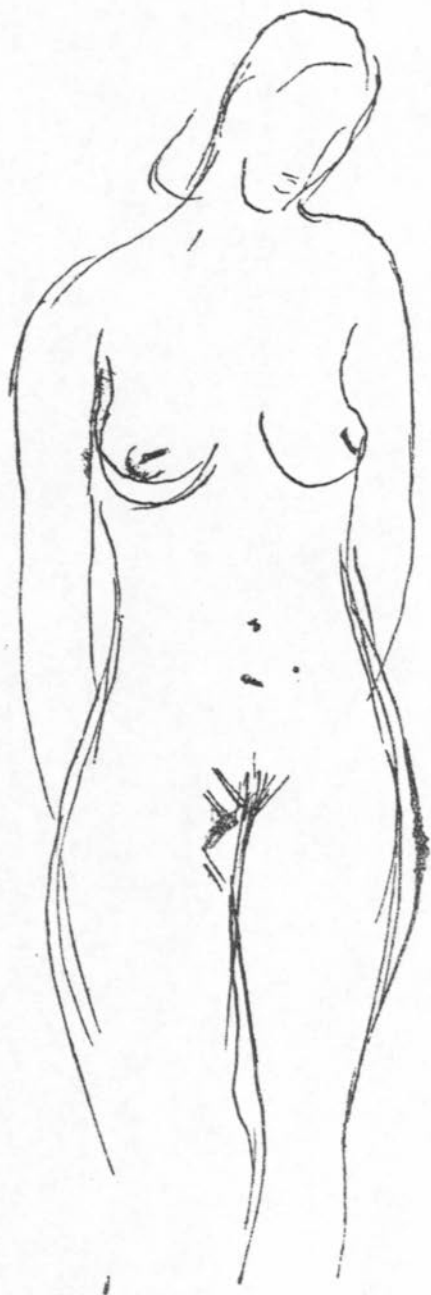
*Miféle vályú ez az ágy?
Miféle szennyes vályú?
S mi odalők, micsoda vágy,
tündöklő tisztaságú!*

*Szünetlen érkező szívem
hogy falja föl a horda!
Eleven táplálék vagyok,
dadogva és dobogva.*

*Eleven étetek vagyok,
szünetlen és egészen
Emésszéték föl lényegem,
hogy éhségtek megértsem.*

*Mert aki végkép senkié,
az mindenki falatja:
pusztíts hát szörnyű szerelem!
ölj meg! ne hagyj magamra!*

PILINSZKY JÁNOS

FIEDLER FERENC: Lira

Béla és én hangversenyről jöttünk. Az Andrássy-út sarkán megálltunk egy pillanatra: tíz óra volt, de a kék-vörös fényreklámok még világítottak és egy bérház tetején ragyogó villany-pezsgő ömlött egy hatalmas pohárba.

— Most mit csinálunk? — kérdeztem.

Béla levette a szemüvegét és óvatosan megtörülgette.

— Nekem nincs pénzem, — mondta.

Elindultunk hazafelé; Béla a második tételt fütyülte, nagyon hamisan.

Az egyik kávéház tornácáról valaki utánunk kiáltott. Hátrafordultam. A kövér Párkány volt: kis gömbölyű villanyholdak alatt ült és valami zöldet evett, kistányérból. Egy nő is ült az asztalnál.

— Gyere — morogta Béla, — talán meghív vacsorára. — Bementünk a terraszra és bemutatkoztunk a nőnek, aztán leültünk az asztalhoz.

— Vacsorázatok, — mondta Párkány és intett a pincérnek.

— Úgy látszik, megint sok pénzed van, — jegyeztem meg. A kövér hunyorgott és a bajuszát vakargatta.

— Telik. Erre még telik, — mondta elgondolkozva.

A nő zavartan mosolygott ránk. Rövid barna selyemrongy volt rajta és a hatalmas, pillangó-alakú ruzsfolt alatt ijedten rebbent néha vékony, jelentéktelen szája.

Párkány mindig ilyenekre költötte a pénzét: olcsó kis nőkre, akikkel nem csinált semmit, kávéházi vacsorákra és rikitó nyakkendőkre. Velünk, akadémistákkal, fiatal festőkkel, okleveles éhenkórászokkal fölényesen és undorítóan mecénáskodott. Mi hagytuk, hogy fizessen helyettünk és boszszúállón szívtuk töménytelen cigarettáját.

Ettem valamit, aztán eltöltöttem magam elől a tányért. Párkány apáskodva mosolygott rám:

— Jól laktál?

Nem feleltem. Legszebb szininövendék-mosolyomat ragyogtattam a nőre és közben szavaltam valamit, ha jól emlékszem, a „Vihar“-ból. A nő feszengett a helyén. Néha majdnem elnevette magát, máskor lesütötte a szemét. Vékony ruhája alatt kirajzolódott két tehetetlenül remegő mellbimbója. Elhatároztam, hogy este megpróbálom fölvenni a lakásomra. Béla rosszalóan nézett rám: nem szerette a modoromat. Torzító, erős szemüvegével, göndör, szőke hajával olyan volt az asztal mellett, mint egy nagyra nőtt, különös, álmodozó gyerek. Csak én tudtam, hogy kemény és szögletes formákat fest, sötét, aszimmetrikus arcú nőket és sápadt gyümölcsöket, amelyek ijesztőek voltak mint egy-egy halálfej.

Párkány nyugodtan ült és cigarettázott. Pincérek szaladgáltak ide-oda, a mellettünk levő asztalhoz soktagú, hangos társaság telepedett. Színházból jöhettek. A fiatal színészt dicsérték, aki engem is tanított az akadémián és aki negyvennyolc éves volt, angina pectorissal.

Fel akartam állni. Párkány majd fizet, gondoltam, én az utcán karonfogom a nőt, a nő biztosan hajlandó... Béla egy darabig elballag mellettünk, aztán álmosan és morogva hazamegy.

Ebben a pillanatban Berki András érkezett meg és mindent összeavart. Berki tanár volt, egy-két éve végzett és mindent tudott. Karcsún, nyugodtan állt az asztal mellett, szürke öltönyben, korrekt sötétkék nyakkendővel és két keserű, unatkozó ráncsal puha szája körül. Nem volt egyedül: magas, feketehajú férfi állt mellette. Párkány helyet mutatott nekik az asztalnál: közömbös és mégis szíves mozdulattal intett két üres szék felé és ez a gesztus szinte megszépítette zsiros arcát.

— Foglaljatok helyet — mondta.

Berki bemutatta az idegent.

— Egy ismerősöm, — mondta — spanyol. . .

A jövevény valóban spanyol volt. Hosszan rázogatta a kezünket és közben bocsánatkérően mosolygott. Kihajtottnyakú fehér inget viselt és erősen hasonlított arra a képre, amelyet itt Közép-Európában a spanyolokról alkot magának az ember.

Leültek. Néhány percig csend volt. Párkány nyilvánvalóan nem tudta, hogy milyen nyelven szólaljon meg és ezért magáraöltötte legszélesebb házigazga-mosolyát. A nő talán még sohasem ült idegennel egy asztalnál: tátott szájjal sodródott ebben a váratlan élményben. Sötétvörös, töredezett körmei az asztalt kapargatták.

Béla gyermeki műgonddal csákót csinált egy papírszalvétából.

— Franciául kell vele beszélni, — mondta végre Berki.

Párkány annakidején kereskedelmi tanfolyamot végzett Svájcban: most boldogan hadarni kezdett. A spanyol előrehajolt és erőlködve figyelt.

Nem volt kedvem résztvenni a beszélgetésben, fogtam a széket és átültem az asztal másik oldalára, Berki és a nő közé.

... Hol szedted föl? — kérdeztem Berkitől.

— Bemutatták, — felelte. — Pár napja van csak itt. Emberbaráti kötelességből kalauzolom, hogy el ne adják, — folytatta szokott savanyú mosolyával. — Különben menekült.

— Menekült? És jobb helyet nem talált?

Berki az asztal alatt a bokámba rúgott és a nő felé bökött.

— Biztosan nem talált, — mondta hangosan. — Különben... elég ostoba a fickó. Dehát spanyol, spanyoloknál még elnézi az ember. -- Rágyújtott.

A nő felé fordultam. Fáradt voltam és úntam az egésztestet. A nő várakozóan nézett rám.

— Szép lába van, — mondtam neki végül.

Valóban szép lába volt: síma, karcsú és világosbarna, lazán ívelő izmokkal. A nő hálásan elmosolyodott és a szék alá húzta lábszárait. A spanyol kezdett beszélni. Lassan beszélt, töredezetten, erősen ropogtatta az r-eket és nem tudta kiejteni az orrhangokat. Minden szavát értettem.

— Ott volt egy kis hajó... — mondta éppen, — Oránban. Spanyol neve volt. La Gacela, úgy hívták... azt jelenti: gazelle, tudják, olyan kis kecske a hegyekben — és bocsánatkérően nézett körül.

Berki az órájára pillantott, Párkány intett a fizetőnek.

A spanyol tovább beszélt:

— Ott voltam matróz... miután megszöktem... Vitorláshajó volt. Narancsot vittünk Tangerba. — Így mondta: Tancherr, azután hosszan hallgatott.

Fölálltam, Berki is fölállt, a nő is.

— Marad még, Pablo? — kérdezte Berki. Pablo hátradőlt a székén.

— Kicsit. Hazatalálok. Még beszélgetek a monsieur-vel — és Bélára mutatott.

Béla nem állt föl. Előrehajolva ült, erős szemüvege mögül mereven nézte az abroszt, mintha különös ábrákat látna rajta, a hamutartó és a pohár között. Aztán ő is fölnevezett.

— Menjetek csak. Fizettél, Párkány?

Párkány szórakozottan bólintott.

Kimentünk a kávéházból. A háború akkoriban még nem ért hozzánk, az utca erősen ki volt világítva.

A nő ment legelől, utána Párkány. Hátul én mentem Berkivel. A bejáratnál hátranéztem.

A spanyol gesztikulált, valamit rajzolt ujjával az abroszra, aztán váratlanul fölmutatott a kis villany-holdakra, amelyek ott égtek a feje fölött. Béla bal öklére támasztotta a fejét, jobbjával pedig göndör hajában turkált. Erős szemüvege csillogott az éles lámpafényben.

*

Másnap ünnep volt, későn ébredtem. A nő mellettem feküdt. Aludt, a takarót lerúgta magáról. A redőny résein besütött a nap és csikokat rajzolt a nő derekára. Most vettem észre, hogy a baloldalán, a köldöktől a csipőcsontig, hosszú zezugos forradás húzódik — valami régi operáció nyoma. Ez megrendített; teste, amely a sötétben hűvös volt, izmos és közömbösen gyakorlott, végtelenül esendő és megható lett ettől a forradástól. Az arca is új volt: békés, titokzatos bölcseségű paraszti arca volt így álmában, keskenyreharapott, keserű szájjal, széles arccsontokkal. Fölugrottam és kiszaladtam a fürdőszobába. A nő később utánam jött. Álmos volt és rosszkedvű, borzongva állt a zuhany alatt, aztán magára festette a pillangó-szájat, föl húzta a barna selyemruhát, a haját felborzolta, megígérte, hogy csütörtökön fölkeres, kissé berúszolta az ingemet és elment.

Délelőtt nálam járt Béla. Az ablak előtt ültünk és hallgattunk. Bélának sok cigarettája volt, egyikről a másikra gyujtott. Később Párkányt kezdtük szidni, megszokásból.

— Nálad volt éjjel a nő? — kérdezte hirtelen Béla.

— Nálam, — feleltem meglepetten. Ilyesmirői még nem beszéltünk Béla huszonkét éves korára szűz volt és végtelenül szemérmes. Különös nőket festett: a combok, mint két langyos, fáradt folyam, puhán vonultak át a vásznon, az arc azonban sötét volt, darabos és kegyetlen.

— Nálam, — ismételtem. — Miért?

Eloltotta a cigarettáját és előrehajolt.

— Miért csinálsz? Jó?

Megijedtem. Egymás között — nem csak vele, hanem Berkivel és a többiekkel is — mindig gondosan kerültük a komoly témákat, az érzelemtől pedig féltünk, mint a haláltól. Valami könnyű disznóságot akartam mondani, de Bélára néztem és láttam, hogy most nem lehet játszani.

— Nem is olyan jó, — feleltem és a forradásra gondoltam, mely zezugosan futott a fehér bőrön, a köldök és a csipőcsont között.

Béla felállt és járkálni kezdett a szobában. Szemüvegét levette és egy nagy szürkekockás zsebkendővel törülgette, állandóan; kék gyermekszeme tehetetlenül és vaksin cikázott ide-oda.

— Szükségem van rá — folytattam határozatlanul.

Béla megállt.

— Persze, hogy szükséged van rá. Miért mondod ilyen bocsánatkérő hangsúllyal? Természetes. — Szünetet tartott. Ma reggel beszéltem rólad

Berkivel. Azt mondta, te választottad közülünk a legkényelmesebb megoldást.

— Én is fölálltam.

— Adj egy cigarettát, — vetettem közbe. Átdobott egy Symphoniát az asztalon. Rágyujtottam, közben megpróbáltam gondolkozni.

— Megoldást? Mire? — kérdeztem végre.

Vállat vont.

— Talán Berki meg tudná magyarázni. — Hirtelen izgatott lett. — Magad mondtad, hogy szükséged van ezekre a nőkre. És ha nem lennének, mit csinálnál? Valami hiányoznék, mi? Talán innál. — A hangja szinte goromba volt. — Berkinek persze megvan a maga menedéke, a maga jólépített kalitkája. Ő se csinálja rosszul. Mindent lemér, megmagyaráz és ártalmatlanná tesz. Aztán savanyúan elhúzza a száját. Én nem bírom. Én el fogok utazni.

Eszembe jutott a spanyol.

— Északafrikába? — kérdeztem.

— Északafrikába, — mondta magátólértetődően.

A szemüvegét újra fölvette. Kissé félrehúztam a függönyöket, hogy világosabb legyen. Béla közben, úgy látszik, megnyugodott. Leült és játszani kezdett egy papírlappal.

Megpróbáltam érdeklődni a részletek felől. Azt hittem, hogy ha megemlítem az útlevelet, a pénzkérdést, a vízumokat, az egész utazási ötlet szertefoszlik és valószínűtlenné lesz. Béla azonban mindenre tudott felelni, mintha tegnap óta csak ezen gondolkodott volna.

Később hosszú napokat és heteket töltöttünk Béla útjának jegyében. Poros hivatalokba, előkelő követségekre kísértem Bélát, segítettem neki bonyolult kérdőíveket kitölteni és közbenjártam érdeklében egy nagybátyámnál, aki tanácsos volt a belügyben.

Berki is bekapcsolódott az akcióba.

— Segíteni kell a fiúnak — mondta egyszer. — Úgy engedjük el, mint a jelzőballont a sarkkutatók, mutatni, hogy még élünk.

Berki mind keserűbb lett ezekben a napokban és mind titokzatosabb. Kopott, hallgatag idegenekkel érintkezett és egyik este, mikor Bélával és Párkánnyal kávéházban ültünk, részegen jött az asztalunkhoz. Még sohasem láttam részegen. Ijesztően sápadt volt, csak domború homloka izzott. Nagyon egyenesen állt, mozdulatai szögletesek voltak és gyorsak.

— Á — mondta és Bélára mutatott aztán rám. — Marco Polo és Don Juan, meghitt és szeretetteljes együttlétben. Mindenkit üdvözlök. Téged is, — fordult Párkányhoz. — Na, hagyjatok leülni.

Párkány egy széket tolt mellé. Berki lerogyott, egy pillanatig összegörnyedve ült, aztán hirtelen kiegyenesedett és kihívó, merev arckifejezéssel a levegőbe bámult.

Feszengtem: Berki így részegen is tiszteletreméltó volt és ez megfélemlített.

— Na, — fordult hozzám váratlanul, — te úgy sem mérsz a pokolba, mint nagynevű elődöd. Nem kell megijedni. Te már elfajzottál. Aljasságot-tőretlen gyémántja megrepedt. Persze, így nehezebb lesz. De a jutaiom, ott fenn... — és száraz gesztussal fölmutatoit az égre, a kis villanyholdak felé.

Éreztem, hogy elvörösödöm. Akkor már egy pár napja ismertem Juditot és Berki is többször látott minket együtt. Talán ezért...

Berki csöndes lett.

— Hülyeségeket beszélek, mi? — kérdezte szeliden és az öklére támasztotta homlokát. — Sokat ittam, tudjátok.

Béla mondott valamit, gyöngéden és udvariasan. Azt hiszem, nagyon szerette Berkit, jobban, mint én.

Berki fölállt.

— Engem egy darabig nem láttok, — mondta az asztalra támaszkodva. — Ha elutazol, Columbus, — fordult Bélához, — áldásom rád. Ha nem utazol...

— Elutazom, — vágott közbe Béla.

— Jó jó. Ne légy olyan mérges, — mondta és elment. Már támolygott egy kissé.

— Tudjátok, hogy politizál? — hajolt előre kajánul Párkány. — Cikket írt a társadalomról. Jó, mi? Szaladgálhatok utána, ha letartóztatják.

— Úgy, tehát nem bírta ki a kalitkát, — mondtam Bélának. Örültem.

Béla rám sem nézett.

— Szervusz, Párkány, mi hazamegyünk, — mondta és fölragatott az asztaltól.

Két nap mulva szép zöld útlevelet adtak Bélának, aranyos címerrel. A követségeket kissé idegesítette az a furcsa, habozó állóháború, ami már vagy másfél hónapja folyt tőlünk néhányezer mérfölddei nyugatra, de Bélának jó összekötetései voltak és minden vizumot megkapott. Már dátumról beszéltünk, menetrendről. Bélának egyik reggel megrándult a lába — mindig úgy rohant a lépcsőkön, mintha ez volna a legkedvesebb sportja — és én mentem helyette az utazási irodába, érdeklődni. Utána fölzaladtam hozzá, hogy beszámoljak az eredményről

Egy karosszékben ült, teljesen felöltözve, a jobblábán papuccsal. Körülötte szögletes portrék és epeszínű csendéletek. Odaadtam neki a menetrendet és néhány prospektust. Béla lapozgatott bennük egy darabig, aztán fölneézett.

— Tudod, mi újság? Párkány tegnap elutazott Portugáliába.

— Lehetetlen, — mondtam ijedten.

— Miért? Egészen biztos. Tudod mennyi pénze volt. Ügylátszik, már hónapok óta erre készült. — Rágyujtott; láttam, hogy ideges.

— Mindig utáltam, — jegyezte meg és azután másra tereltem a szót.

— A képeket nem fogom tudni magammal vinni, — mondta váratlanul Béla, mikor elbúcsúztunk és körülmutatott a szobában.

*

Judit először velt nálam. Este még megállt a kapuban — mindig játszott — és azt mondta, csak akkor jön föl hozzám, ha orrot mutatok a sarki rendőrnek. Megtettem. A rendőr nem vett észre semmit. — Nem jó, — mondta Judit. Egész közel mentem a rendőrhöz — nagybajuszú öreg bácsi volt — és orrot mutattam neki kilenc vagy tíz centiméterről. A rendőr lassan hátrafordult. — Fialatúr, fiatalúr, — mondta jóindulatúan, — még a Dunának megy ilyen részegen. Hát a kisasszony mér' nem vigyáz az istenadára? — Judit hangtalanul nevetett, lehunyta a szemét — hosszú szempillái voltak és hosszú haja, hosszú, sötét, puha haja — aztán megfogta a kezemet és elkezdett szaladni velem a lépcső felé.

Másnap nálam volt, egész nap. Dél felé kiszaladt a konyhába — a nagy üres lakást a nagyanyámtól örököltem, ez volt minden vagyonom — és rántottát csinált, mást nem tudott főzni. Közben csöngettek. Pizsamában

szaladtam ajtót nyitni. Béla volt. Kérdezés nélkül előrement a szobám felé. Még bicegett egy kissé. Bent leült az ágyam szélére. Holtsápadt volt.

— Beteg vagy? — kérdeztem tőle.

— Nem, — felelte.

Magamra kaptam egy házikabátot — az októbertvégi nap már hűvös volt, az ablakok mind nyitva álltak — és leültem mellé az ágyra.

— Nem utazom, — mondta hirtelen Béla.

Nem tudtam, mit feleljek. A nadrágja szövetét néztem. Egy kék és egy vörös szál futott szürke mezőben, arrébb, közvetlenül egymás mellett, két fehér, aztán megint kék és vörös.

— Minden iratod megvan, — mondtam végül.

— Meg! — A konyhából csörömpölés hallatszott, aztán hangos nevetés. Judit egyedül is nagyon jól tudott szórakozni.

— Van valaki nálad? — kérdezte Béla, kissé sértődött hangon.

— Van. Csak beszélj.

— Viktor... — Béla nagyon ritkán szólított a nevemen, most egészen furcsa volt, mintha nem is hozzám beszélne. — Nem lehetett. Nézd... az anyám is beteg...

— Tudom, — feleltem.

— És különben is...

— Nem értem, — mondtam, — hiszen akartál...

— Igen. Most is akarok.

Sétálni kezdtem a szobában. Béla még mindig az ágyon ült, mozdulatlanul.

— Párkány már rég lent van, arrafelé, — mondtam.

— Párkány... — legyintett.

Soká hallgattunk. Később azt mondta:

— A spanyol azt mondta, hogy semmi sem olyan kék, mint a tenger, odalent...

Lehajtotta a fejét a párnámra. Nem mertem közel menni hozzá, nem akartam látni az arcát.

Néhány pillanat mulva megjelent az ajtóban Judit. Egy kölyökkutya kecses ügyetlenségével tálcát egyensúlyozott a tenyerén. Fürdőköpeny volt rajta, hosszú haja nedvesen csillogott. Mikor meglátta Bélát az ágyon, kérdően nézett rám és egy kicsit elhúzta a száját. Intettem neki, hogy hagyjon minket egyedül. Bólintott és hangtalanul eltűnt az ajtónyílásból.

HERNÁDI JÓZSEF

A DÉDANYÁM

A szenvedés régi képe. Lesimított,
beteg fejére már szinte láthatóan
egy égre tágult, óriási tölcser
nyomódik és pörög agyavésőn, veszett
forgással; benne bor, ércsúlyú vér
forrtában minden ott úszik, mi túl az ő
piciny világán: az udvarházon,
a kerten, a kis falun. Ott merednek a
néma, nagy ind remetéik: az üvegfejű csúcsok
öröklévtárón; térdük előtt bolond, kis
gidajuk a folyó, s pepita sakktaáblájuk a város.
Körül apró, tarka kocsik bodobácsként
piros ponyvákkal futnak össze piacra. Ott dédapám
huszáros, kacagó alkuival. Rozmárfejű,
guruló felvidéki Falstaff.
Már tessékeli áldozatát. Ez a fontos:
pénzt szórni és adomázni. Hol ő van,
fellődul a kantin az égbe. — — Nem sejtji:

gyémántszőg a tölcser lába, s őrlő az
ablakon tútra opátosodott szemű
asszony agyát. A csont puha, vékony.
Fáradt faj: amúgy is vértelen. Ám csak a „benn“
ne volna! Benn, mélyen a sok-sok ősz
ónsúlya. A legmagasabb erény
ég-kék kísértetei feleszik már
az ételt is előtte. Véznább már szinte azoknál.
S az ő, diószínű félhomály
falán sápadt, halottas ajkú,
kerékgalléros papok. Ott szúr szemükben: „Alázat!“
„A vér kiölése!“ „Szent az egybekelés!“ „Az ágyék
érintése csak egygyé életig!“ „Asszonyiádv:
mennél korább meghalni tiszta erénnyel!“

Így mosolya két szájkörűli
ránccá esett. S bejeléfolyt
könnyei kék lázfénnyé szemein. Keze tétova napfény:
amihez nyúl, ragyog. Az arca porcellán.
Alakja félig az űrben remeg. És jólnevelt,
patyolatkönyökű, szép gyermekei sosem
térnek mellőle: az arca körül
csillagpufókan fénylenek angyalin.

Ó övék: övék lappá kiszivott melle, a
hajladástól görcsösült csipője, a
hó-fény szobák, a megcsúszott
napfény az ó kredenceken,
s benn a Gyermékmennyország:
cakkolt gallérú befőttkatonák.

Egyszer az egyik almapiros
arcoska megállt. Megnyúlt, kifehérült.
Százszorta szebb így! Odajöttek, körülállták
s könnyezve csodálták elragadó, ,
édes, kis orrát, csücsörös száját
kis bérmaleányok:
csillagfejű gyertyák.
De a föld megúnta: száját lezárta fölötte.
A mama mosolygott. Rögön és léceken át
ott, ott érzi tovább az arcot. Él. Nem áll!
Mint telehold őszi fellegek mögött,
úgy vándorol, vándorol lenn a földben... a kút felé.
Ott majd kibukkan a víz mögül.
A húzó, húzó, mohos kövek összefutó,
zöld foglalatába égszínű kör. Umbra-
sötét, nagy gombostűfej ottlenn dédanyám
behajló arca mása. A szem
kápráz? Nem! Lenn állát
most átfogja két fehér, pici kéz... s a szokott arc
arcához indul mozgatva az ajkát
úgy, mint annyiszor álomba, ha néha
föléje hajolt: jött, jött közelébb az anyát
érezve álmon át is.
Most e mély vízi-álmon át is.

De már idefenn is
érzi nyakán a kis ujjakat, s a gyermekszáj
ismert csücsörét, miközben a kút
kávája lassan eltűnik. S a vonó mély
fönn és lenn zizeg. Lenn is ég, fenn is ég,
s a pici mindenütt. A fény
hatalmasan kilobban. A vízkörök
ölelve összefutnak. A dédanyám
így kezdett élni.

JÁNOSY ISTVÁN

MEGBÍZHATÓ RÖGESZME

(Drámarészlet)

Szín: Boron Tamás nyaraló házának nagy hall-szerű szobája. Első benyomás, hogy ebben a szobában egy örült lakik, de amint a közönség kezdi megszokni a képet, rá kell jönnie, hogy a rendezésben egy kiváló elme logikája működik. A falakon a világ különféle szempontú térképei lógnak, háttérben sűrű fonatú ketrechen hatalmas teknősbéka alszik, egyik sarokban Zeus szobra, könyvek halmazai a földön és lehetetlen helyeken, anélkül, hogy rendetlenség lenne. A ház faburkolatú, hátul közepén széles bejárat a kertből, jobb-hátul ablak a szabadba, alatta nyárias heverő, jobbra elől íróasztal, rengeteg kézírattal, ezzel szemközt egy Szent Ferencet ábrázoló festmény. Amikor a függöny felmegy, még egy piros függöny következik, Boron Tamás szobájáé. Ezt ő maga ráncigálja szét, otthoniasan dühöngve, egyben a közönség számára előre vetítve, hogy ez a színdarab az ő személyes ügye és ő a mozgatója mindennek.

1. JELENET

BORON, CSEKME

BORON

(Hetven éves. Nyoma sincs benne a hanyatlás és öregség idejét jellemző vonásoknak. Csak a haja fehér. Szavai frissek, legfeljebb nyersesége és apró különcségei fölött lebeg már fenyegetően a szenilitás. Mozgása olykor csikorgó, de sohasem erőlködő, vagy szánalmas. Nyári vászonruhában van, kihajtott ingben. Most szobája drapériáját rángatja szét, telve lendülettel. Félig a közönséghez, félig a kertészhez beszél közben.) Végre is el kell kezdeni! Nem bízhatom többé másokra! Már kétszer megtettem. Felültem a humanistáknak és az államférfiaknak. Ebből elég volt. Magam veszem kezembe a dolgokat. Elérkeztem az időm végéhez.

CSEKME

(Negyven éves, semmi szolgálai nincsen benne, mulatságosan művelt. Zöld kötényt és nagy sárga szalmakalapot visel, teljesen jelmezszerűen. A kerti bejárónál áll.) Mit ugrál? Még csak hetven éves és azt állítja, ismeri a hormonokat. Mit tudom én, hogy még meddig akar élni. Lehet, hogy magától függ. Hiszen egész világok pusztultak el az orra előtt.

BORON

Éppen erről van szó. Ezért írtam a fiamnak, hogy haldoklom és jöjjön ide. Bolondot tettem, hogy harminc éve kitagadtam és elzavartam a házamból. Legalább őt és a családját meg kell mentenem. Nem hagyhatom tovább szaladgálni őket a világban. Tudnom kell miben török a fejüket. Már a második háborút csinálták a hátam mögött a disznók. — Hát ennek vége van! *(Az íróasztal mögé ment, leült, most az asztalra ült.)* Megalkotom ebben a házban az új világot!

CSEKME

Azzal a bandával? Ott ülnek a főépületben. Várják, hogy a haldokló színe elé bocsássa őket. Tudja, micsoda népség? A fia harminc év alatt Európa legostobább alakjait szedte magára.

BORON

Megint csak fecseg. Tudom, hogy ostobák. Hiszen emberek. Az ember pedig a butaság testi megjelenési formája. Csupán arról van szó, hogy az ostobaság egyensúlyát megtaláljuk a szeretetben. És ezt akarom én. Az emberhez érteni kell! Könnyű a rózsákat rendben tartani. *(Támadóan)* Nem ért engem. Tíz év óta nevelem, de nem engedi. Azt akarja, hogy idomítsam.

CSEKME

Ne gorombáskodjék. És főleg ne beszéljen szeretetről. Itt van a szomszédja, az ezredes. Amióta ismerem nem áll szóba vele.

BORON

Az más. Kellerman ezredes okos ember. És én írtódom az okos emberektől. Miattuk van mindig háború.

CSEKME

Hát jó. Maga tudja. Ami pedig azt illeti, nemcsak a rózsákat tartom rendben, hanem azokat a büdös majmokat is. Erről a dögről nem is beszélek. *(A teknősbékára mutat.)* Amióta felcsapott kutatónak, tele van a ház undorító vadakkal. Az ember már azt sem tudja, mit tanulmányoz tulajdonképen.

BORON

Ne nyafogjon. Nagyon jól tudja, hogy az emberi ostobaságot kutatom. *(Feleml az asztalról néhány vaskos köteget.)* Ezt magáról írtam. A bevezetés.

CSEKME

Ide hallgasson. Velem így nem beszélhet. Én mindent megtettem magáért, még a legrosszabbat is. Szocialista lettem. Hajlandó vagyok még magát is egyenlőnek tekinteni velem. Pedig ez már a józan ész ellen van. — A butaságom tanulmányozására nem hiszem, hogy majmokra van szüksége.

BORON

Dehogynem. Magáról soha nem tudtam volna meg majmok nélkül, hogy szeret másokat bosszantani.

CSEKME

Hazugság. Hiszen magát is bosszantom.

BORON

(Rákiált.) Engem soha nem bosszant! *(Elgondolkozik.)* Dehogynem. Engem minden ember bosszant. *(Ismét kiált.)* De nem figyelhetek külön magára. Persze... a majmokra nagy szükség van. — Ez a teknős pedig az egyedüli lény, amely tud viselkedni és élni. Kétszáz éves. De még egyetlen bűntényt sem követett el. Szerencsére olyan lusta. Megérdemelné, hogy szentté avassák.

CSEKME

Arról beszéljen, hogy mit csináljak a bandával? Jöhetnek?

BORON

Hányan vannak?

CSEKME

Hatan. A fia. A fia felesége. Aztán egy félbolond nagyhajú férfi. Egy hasonló hölgy. Valami lelkész-féle. Végül az unokája. Mondhatom, olyan előkelő társaság, hogy nem sokáig állnak ki bennünket. Most izgatottan várnak. Nem akarják elmulasztani a haldoklását.

BORON

Ezek közül csak a fiamat ismerem. — Mondja Csekme, az ezredes megszagolta már, hogy mi készül?

CSEKME

Nem tudom. De arról már tudomása van, hogy megbocsájtott a fiának és harminc év után haza hívta. Azt mondják átkozódik is érte. Jellemtelen, vén hülyének emlegeti magát, mert ő is dialektikusan gondolkozik. Maga pedig lásson hozzá az agonizáláshoz, mert az egész méhéset áll, amíg azután a léhűtő társaság után kémkedek.

BORON

(*Felkel az íróasztal mögül. Izgatott.*) Jöhetnek. A forrásmunkák itt vannak. A jegyzetek rendben. Remélem megismerem Sándort. Harminc év nagy idő. Szerencsére a többieket sohasem láttam. Menjen Csekme. Mondja meg nekik, hogy magamhoz tértem. Fél óra múlva várom őket. Végre hozzá kezdhetek az új világhoz.

CSEKME

Miféle új világról fecseg folyton? Kezdem elhinni, hogy csakugyan haldoklik. Újabban félrebeszél.

BORON

Ostoba! Megint csak munkát csinál nekem. Irhatok egy újabb fejezetet magáról. — A hitetlenség mítosza. — (*Fölragyog.*) De hiszen ez nagyszerű. Nagyon fontos ez a fejezet. Köszönöm Csekme. Köszönöm, hogy ilyen maradéktalanul tökéféjü.

CSEKME

Remélem, ha ennyire meg van velem elégedve, engem is felvesz erre az új világ bárkájára.

BORON

A házam népe velem jön. — Na, menjen már. Egyedül akarok maradni. Magamban akarok beszélni. Mit csodálkozik? — Aggastyán vagyok. Az aggastyánok magukban szoktak beszélni néha.

CSEKME

Aggastyán? Ne nevetesse ki magát, Azért, mert hetven éves? Maga fiatalabb tulajdonképen, mint a saját unokája. Csak hagyjuk. Ilyenkor megfélekedezik arról is, hogy fiatal férj. —

BORON

Ne oktasson a koromra.

CSEKME

(*Indul hátul középen. Kint majmok éktelen lármája.*) Hallja a majmokat? Micsoda zürzavar! Csak a maga locsogásához tudom hasonlítani. . .

BORON

Csekme, a maga szemtelensége már elmebetegség!

CSEKME

Magára vessen uram. Elsajátítottam az összehasonlítás tudományát. (*El.*)

2. JELENET

BORON

BORON

Igaza van. Majom fecsegés az egész. Milyen megeröltető, ha túlságosan emberszabású valaki. (*Kis szünet.*) Csakugyan magamban beszélek! Ez egész biztosan a hülyeség jele. Össze kell szednem magam. (*A teknőshöz meg.*) Inkább hozzád beszélek Szent Hyeronimus. Azt akarom mondani

Neked, hogy az emberi világ... (Előnti a méreg. Kint a majmok rikácsolnak.) Ne vágjatok a szavamba. Kinyilatkoztatás folyik. (Visszafordul a teknőshöz.) Azt akarom mondani, hogy az emberi világ az ostobaság világa. Mi? Alszol? Unalmas ez neked? Persze, kétszáz éve sokan elmondták már. Nem csoda, hogy elfáradtál, hiszen erkölcsös vagy. De én még bírom, mert ember vagyok. És még valamit mondok neked, amitől talán fölélnékülsz. Én nem akarom megsemmisíteni a butaságot. Kitálaltam a módját, hogy az emberek azért tovább éljenek. Mert a katasztrófákat nem az okozza, hogy ostobák, hanem, hogy hősök akarnak lenni. De most elkezdjük a komoly munkát. Kényszeríteni fogom őket, hogy a butaságukat feltárják, mint valami belső sebet, aztán hozzálátunk az új világhoz. Itt, ebben a házban... nincs idő... most már el kell kezdeni, amíg nem késő. Persze, Te csak hallgatsz a kétszáz évvel. Gyerekbeszéd — gondolod. Belátom, hogy fiatal vagyok, csak embernek öreg, olyan öreg, hogy csaknem túl vagyok az időn is. Ezért tudom majd rángatni őket, mint írók szokták a szereplőket a drámákban. Most kint ülnek gyanútlanul a nagy ház terraszán. Csekeme nemsokára odaér és közli velük, hogy fogadom őket. Milyen pontosan működő bábszínház!...

3. JELENET

BORON, PÉTER

PÉTER

(Húsz éves kamasz Szemtelen, gyors észjárású, mozgása, viselkedése és gondolkozása féltelmesen egyezik Boron Tamáséval. Szinte ugrás nélküli folytatása az aggastyánnak.) Hallja, öregem, nem tudná megmondani, hol találom meg a nagyapámat?

BORON

(A meglepetéstől hirtelen nem tud szólni. Közeledik a fiúhoz, egészen álomszerűen, rendkívül tetszik neki a romantikus helyzet. Aztán magához tér és nyersen.) Előbb tudnom kellene, hogy ki az Ön nagyapja, fiatalember.

PÉTER

Egy hóbertos, vén csirkefogó, akinek nincs jobb dolga, mint apámnak harminc év után megbocsájtani. Máskülönben ennek a háznak a gazdája.

BORON

Ahogy a leírása nyomán következtetni tudok, szimpatikus öreg ember lehet a nagyapja.

PÉTER

Az. A bolondok mindig rokonszenvesek.

BORON

Nem akarok hízelegni, de Ön is tetszik nekem.

PÉTER

Igaza van. Azt mondják, feltűnően hasonlítok a nagyapámra.

BORON

Akkor (szertartásosan) szabad talán elmebetegnek tekintenem?

PÉTER

(Hirtelen felismeri, Boron nyakába borul és megcsókolja. Csaknem sír.) Nagyapá!

BORON

(Alig tud kibontakozni, dühösen.) Honnan a fenéből tudja, hogy a nagyapja vagyok?

PÉTER

Mert olyan szemtelen vagy, hogy csak a nagyapám lehetsz!

BORON

(*Ennek már ő sem tud ellentállni.*) Micsoda pimaszság! (*Megöleli.*)

PÉTER

Nahát ez nagyszerű. És milyen jó színben vagy ahhoz képest, hogy haldokolsz...

BORON

(*szégyenkezve*) Tudod...

PÉTER

Ne mentegetőzz, öregem. Hazudtál. A költészet így tör fel belőled. Egyébként én is hazug vagyok, de remélem, megtanulok verseket írni, hogy megszabaduljak ettől a szokásomtól. Elismerem, nem tehetsz róla, hogy nem fekszel halálos ágyon. De vigasztalódj, annak is eljön az ideje.

BORON

Van emberi fejlődés! Ez tiszteletlenebb, mint egyáltalán lehetséges.

PÉTER

Új csak le. Be kell mutatkoznom. Nagyapa, a nevem Boron Péter. Boron Sándor fegyvergyáros fia vagyok. Boron Sándor máskülönben a te fiad. Ha még emlékezel rá.

BORON

Emlékszem. Kisfiú korában erődöket épített az udvaron homokból.

PÉTER

Most, mire megnőtt, pedig lerombolja. Ilyenek a gyerekek.

BORON

Undorító foglalkozás.

PÉTER

Sokkal undorítóbb, hogy még jövedelmez is.

BORON

Pacifista vagy?

PÉTER

Természetesen. Kevés a zsebpénzem.

BORON

Szóval a pacifizmusod meg lehet vásárolni?

PÉTER

Mindent meg lehet vásárolni. Még téged is, nagyapa.

BORON

Ez hazugság!

PÉTER

Lehet. Mondtam, hogy hazug vagyok. De azért kezes báránnyá tudnálak tenni, ha vennék Neked...

BORON

(*mohón*) Mit?

PÉTER

Hát mondjuk... három új teknősbékát.

BORON

Lehetetlen. Szamár feltételezés. Gyerekes képzelet. Hármát mondtál?

PÉTER

Három négyszázéveset... amelyek még száz évig élnek.

BORON

Nem, nem, nem. Ennek nem lenne értelme. Különb en sem valószínű, hogy még száz évig éljek. Érdekes kísérlet, nem mondom, de nem tudsz megvenni. Pedig három teknős nem kis dolog! És egyszer már nem is ártana lóköítőnek lenni. Hetven év óta olyan becsületes vagyok, mint egy teknősbéka. Nem gondolod, hogy ez már rögeszme?

PÉTER

A teknősbéka rögeszmének is jó. Apámnak például az a rögeszméje, hogy olyan becsületes legyen, mint egy bombavető.

BORON

Ki kellett volna söpörni az udvarról a homokot, akkor nem épített volna erődöket. Ott kezdődött a baj.

PÉTER

Nem hiszem. A mi udvarunkban is volt homok. Mégsem építettem erődöket. Humanista voltam.

BORON

És ezt hogy csináltad?

PÉTER

Bevetem a barátaim orrát. Így megmenekültem az erődépítéstől. De most mondd el, nagyapa, miért bolondítottál ide bennünket?

BORON

Tudod, mi történt harminc éve?

PÉTER

Azt hiszem, tudom. Harminc éve elhagytad boldogult nagymamát, mint egy esernyőt. Apámat úgy kidobta militarista szelleme miatt, hogy egyenesen egy fegyvergyárba esett. Hallani sem akarta a családról. Külföldön is voltál néhány évig. Már nálunk is csak emlékképpen éltél. Jóformán legenda voltál, amikor megérkezett leveled, melyben tudósítottál haldoklásodról és arról, hogy idevársz bennünket. A haldoklásod híre meglepetés volt, mert nem is gondoltuk, hogy élsz. De egyúttal nagy örömet is okozott, mert én különösen komoly örökségre számítottam. Apám is örült, mert már azt hitte, valami jótékony célra hagyva vagyona, valahol a Borneo szigetvilágon távoztál a halhatatlanságba. Mondta is, hogy legyen nagyon kedves Hozzád. Remélem, meg vagy elégedve?

BORON

Annyira megszerettelek, hogy rád fogom hagyni a teknősbékát... Csakugyan nagyon hasonlítasz rám. Bízom ebben. Várj. Kicsit kihagy az agyam. Tökéletesen elfelejtettem, miért hívtalak ide benneteket. Szerencsére itt vannak a jegyzetek. (Az íróasztal mögé megy, lapoz.) Persze, megvan, az új világ miatt.

PÉTER

Nem értem.

BORON

(Dühös lesz) Mit nem értesz? Csak locsogsz a teknősbékáról, anélkül, hogy tudnád, miért alszik olyan lemondóan. Kétszázéves és huszonnégy nagy háborút viseltek az emberek ezalatt. Nem tűröm tovább, hogy ezt a teknőcöt bombák robbanása zavarja. Én senkiben sem bízom többé. Nem fogok addig meghalni, míg ennek a nagyszerű hullőnek azt nem mondom: Visszabújhatsz a mocsarakba! Béke van! Az én házamban új világ lesz. És benneteket megmentelek. Nem halt ki belőlem a családi szeretet!

PÉTER

Köszönjük szépen, nagypapa. Alapos borsot törtél az orrunk alá. Mi lesz itt, ha ezt megtudják a többiek? Nahát! Kész a barlangvasút és nagypapa elviszi a családját az új világba. Izabella azonnal össze fogja törni azt a vázát ott Zeus mellett.

BORON

Ki az az Izabella?

PÉTER

Anyám. Vagy ha akarod félelmesebben hallani, a hadirokkant feleségek világszövetségének elnöknője.

BORON

Gondolod, hogy összetöri? Akkor jobb lesz eltennem onnan. *(Leveszi.)* Azt hiszem, legjobb lesz, ha az írósztalra teszem. Egy ilyen elnöknő valóban veszedelmesebb, mint egy fegyvergyáros. Egyébként kiderítem mindenkiről, hogy milyen mértékig ostoba és aztán beavatom az új világba.

PÉTER

Én szeretem az örültségeket. Szívesen benne vagyok. De nem hiszem, hogy a többiek rajonganának azért, hogy részt vegyenek ebben a családi államalapításban.

BORON

Megfeledkezel arról, hogy zseniális vagyok. Pontos terveim vannak, minden elő van készítve. És a rábeszélőképességem? Mi? Téged is azonnal meggyőztelek.

PÉTER

Nagypapa, engem könnyű volt. Én kicsit bolond vagyok. Meg aztán az elhagyott férfiak hajlamosak arra, hogy részt vegyenek a világ megváltásában.

BORON

Te elhagyott férfi vagy?

PÉTER

Igen. Tudod, volt egy fiatal lány, akivel legjobb úton voltam afelé, hogy verseket írjak. Négy hónapig jártunk együtt és egy napon, amikor sikerült egy négysoros epigrammát alkotnom Állhatatos múzsa címmel, hiába vártam őt a Múcsarnok előtt. Soha többé nem láttam. Csak egy levelet küldött, amelyben értesít, hogy megszökött valami csirkefogóval. A csirkefogót persze csak én mondom. Ő nem.

BORON

Vigasztalódj. Talán már ő is mondja. Előbb-utóbb mindnyájunkról kiderül valami ilyesmi. De ez most nem fontos. Megakasztod a gondolataimat. Ezt nem szeretem. Ilyenkor fordul elő, hogy nem jut eszembe semmi. Gondolod, hogy az emberek nem áhítják a szabad világot? Lehetetlen. Itt kell maradniok. Ha nem akarják a demokráciát, legfeljebb orronvágom őket. Én is humanista vagyok.

PÉTER

(nevet).

BORON

Nem tréfálok. Az embereket néha orrba kell vágni, mert ha ez nem történik meg, nagyobb bajt zúdítanak a fejükre.

PÉTER

Csodálom a fiatalságod, nagypapa. Ó, ha én egyszer ilyen fiatal lehetnék! De a mi generációnk vén és közömbös, mint az a dög ott. *(A tek-nőstre mutat.)*

BORON

Ne légy szentségtelen! Ne merd az embereket hozzá hasonlítani. Hiányzik belőletek minden erő és ügyesség. Tessék, próbáld csak kinyomni ezt a súlyzót. *(Az íróasztal alól kétgömbű súlyzót húz elő.)* Tessék. Huszonöt kiló. Nyomd ki háromszor.

PÉTER

Meg kell ezt a mutatványt csinálnom?

BORON

Remélem, nem vagy olyan tiszteletlen, hogy visszautasítsd a meghívásom. Huszonöt az egész.

PÉTER

Jó, felemelem, ha megígéred, hogy azután nem kell a teknősbékán lovalgynom.

BORON

Megígérem. De fogsz még ennél nehezebbet is emelni a házamban. A szellemeddel.

PÉTER

(Vállát rándítja, a közönség felé fordulva nehezen emeli a súlyzót.) Nagyapa, remélem, ez nem tartozik az új világhoz? Erről egy utópiában sem volt szó eddig.

BORON

(Lekicsinylően.) Semmi technika. Tacskozó. Add ide azt a vacakot. Vállal kell emelni, nem karral. *(Emeli.)*

4. JELENET.

Előbbiek, Csekme, Boron Sándor, Izabella, Ádámné, Zakariás, lelkész.

(Mikor Boron először kinyomta a súlyzót, hátul a kertésszel megjelenik a család. Előbb lassú gyásszal méltóságos pózban, aztán megrökönyödvé néznek a súlyemelőkre.)

PÉTER

(Lelkesen.) Másodszor... nagyszerű, micsoda remek egyensúly!

BORON

Ez semmi. Harmadszor még könnyebben megy. *(Lassan nyomja a súlyzót.)*

IZABELLA

(Elkényeztetett, ideges kapitalista hölgy, látszik rajta, hogy szüleinek legalábbis gyára volt. A jó mód természetes számára. Irtózik minden új fogalomtól.) Péter, mit csinálsz te itt? És ki ez az ember? *(Boronra mutat, aki teljesen magasba nyomta a súlyzót és diadalmasan áll.)*

PÉTER

A haldokló nagypapa!

BORON

(Leteszi a súlyzót.) Éppen a legjobbkor jöttetek. Nem megy már igazán. Hiába, fáradt vagyok.

LELKÉSZ

(Magas, aszkéta külsejű, halkszavú, alig kenetteljes, protestáns férfi. Igyekszik minden lehetőségéből valamely kegyes eredményt levonni.) Bocsásson meg, én elég kielégítőnek találom, ahogy ezzel a vaskolosszussal bánik, ha elgondolom, hogy néhány pillanattal előbb még az Úr kegyeibe ajánlottam lelkét.

BORON

(*Figyeli a zavartan hallgató társaságot, szünet után, Péterhez.*) Ez mind?

PÉTER

Igen. Az aggódó család.

BORON

(*Sándorra mutat.*) Ha nem csalódom...

PÉTER

Igen. Ő a száműzött. Papa, mutatkozz be a nagypapának. Ne félj tőle, már szelídítve van.

SÁNDOR

(*Nagyon kellemes, őszülő férfit. Kimért, szenvedélytelen modorú. Gorombaságait is hűvösen mondja. Túlzottan elegáns és ápoltt.*) Azt hiszem, elárulhatom, hogy nem értem, mért kellett ezt a haldoklási komédiát rendezni.

BORON

Nem tudod megbocsájtani, hogy nem haldoklom? Nem tehetek róla. Életben vagyok, erőm teljében. Még a bombáid sem pusztítottak el. De mentségemre mondom, hogy amikor a levelet írtam, valóban csúnyán éreztem magam. Ügye, Csekme?

CSEKME

Nem igaz. Hazudik...

BORON

(*Sértődés nélkül.*) Igaza van. Hazudtam. Köszönöm, hogy figyelmeztetett. Nem volt semmi bajom akkor sem. Nem tudok leszokni a hazudozásról.

PÉTER

Vigasztalódj. Itt mindnyájan hazugok vagyunk. Csak éppen nem szoktuk beismerni egymás előtt.

CSEKME

(*Fenyegetően.*) Ne kerteljen! Ha van elég bátorsága, most mondja a szemükbe, hogy mi a szándéka velük.

IZABELLA

(*Rémülten.*) Csak nem akar meggyilkolni bennünket?

ZAKARIÁS

(*Öltözetén látszik a törekvés, hogy művész hírébe szeretne kerülni.*) Ahogy ezt a házat nézem, azon sem csodálkoznék.

PÉTER

A gyilkosság előtt azonban nagypapa, be kell mutatnom az áldozatokat. Elvégre úri emberek vagyunk. (*Izabellára mutat.*) Ez az aggódó hölgy anyám. A bombavető felesége.

BORON

Örülök. Remélem jól vannak a kis hadiárvai.

PÉTER

Ádámné öngagsága. Családunk barátja. Minden művészet őszinte rajongója. (*Zakariásra.*) Zakariás úr, családunk barátjának barátja. Szintén a rajongók közül.

BORON

Minden elismerésem Öné asszonyom, hogy ezért a csaláért rajongani tud. (*Merően néz Zakariásra és Ádámnéra.*) Ön is elég tiszteletet érdemel.

PÉTER

Csovás tiszteletes úr, anyám testvére. Azért jött, hogy házad ne maradjon üdvösség nélkül.

BORON

Jól tette, hogy eljött. Meglehetősen züllött állapotban vagyok. Legalább rendbehozza a lelkemet. Ért az effélékhez?

LELKÉSZ

Magam is rászorulok az ilyesmire.

BORON

Ne aggódjon. Csekme majd elintézi. Ő a környék legmerészebb embere. — (*Homlokára üt.*) Nagy ég, majdnem elfelejtettem.

Fiam, én megbocsájtok. (*Sándorhoz megy.*) Isten hozott! És magukkal is milyen faragatlan vagyok. De ne csodálkozzanak. Itt élek egyedül, mint egy emigráns. Csekme, maga sohasem figyelmeztet, ha megfeledekem magamról. — Folyton a rózsákon jár az esze. Üljenek le.

ZAKARIÁS

Érdekes. Azt hiszem nem csalódom, ha azt mondom, hogy mégsem vagyunk örültek házában. Az egész nagyon elgondolkoztató. Boron úr meglehetősen hasonlít Erasmushoz. Csak legfeljebb a karikatúrája. Én jól érzem magam. Humanista vagyok.

BORON

Azt látom a kabátjáról. Olyan, mint Monet művészei. Becsülöm a bátorságát, hogy hordani meri. Hiszen ez a kabát már huszonöt évvel ezelőtt befordult Párizsban egy jelmezüzletbe. Németországban pedig a hitlerizmus alatt bizonyára le volt tartóztatva.

ZAKARIÁS

Lehet, hogy kinevetnek. Én azt állítom, hogy érdemes volt eljönni ide.

IZABELLA

Maga mindenben mélységet keres Zakariás. Még ebben a rossz tréfában is. Én szeretem a vásott csínyeket, de nem akkor, ha azt valaki hetven éves korában követi el. Azt tanácsolom minél hamarabb utazzunk vissza.

BORON

Tiszteletes úr, teremtsen áhítatot. Azt hiszem a menyemnek egy kis isteni kegyelemre van szüksége. Nem érzi, hogy a magamfajta bölcs nem szokott tréfálkozni, hanem az igazságot keresi.

TISZTELETES

Azt ajánlom, hogy hallgassuk meg a házigazdánkat. Nem ismerjük a szándékait.

ADÁMNÉ

(*Hervadó, régies szépség.*) Maguk olyan jóságosak. (*Boronhoz.*) De mondja kérem, ez a vadállat (*a teknősre mutat*) nem tud megszökni a ketrecéből?

BORON

Ne aggódjon. Nem jön ki. Tudja, hogy idekint emberek vannak.

ZAKARIÁS

Értem Önt uram. Mély gondolatot mondott.

CSEKME

Ne mondjon neki ilyeneket. Úgyis elbizakodott. — És vigyázzanak mit beszél, mert könnyen becsaphatja magukat. (*Kint a majmok zajonganak.*)

CSEKME

Mennem kell, mert amíg maguk idebenn kezdenek társadalmi lényekké válni, addig azok odakint őszintén viselkednek.

BORON

Nehogy bántani merje a majmokat!

CSEKME

Ne féljen. Tudom, hogy verekedéssel csak az emberek között lehet békét teremteni. — Szerencsére ezek csak maki majmok. Nem emberszabásuak. — *(El hátul.)*

SÁNDOR

Ne haragudjatok. Valami elfogódottság vett erőt rajtam. Nem tudok napirendre térni afölött, hogy újra itt vagyok ebben a házban. Itt minden csupa emlék. És harminc év sem tudta elmosni, hogy milyen átkozottul éreztem itt magam.

BORON

Pedig itt forraltad a terveidet már akkor az emberiség ellen.

SÁNDOR

Úgy látszik, gyöngé voltál apám, hogy megakadályozd, amit Te az emberiség ellen történtek gondolsz. Ha a háborúra célzol, tudnod kell, hogy engem is tönkre tett.

ZAKARIÁS

Mindnyájunknak megvan a maga kis tragédiája. Az én lányom például nem is olyan régen faképnél hagyott. Feleségül ment valakihez és azóta nem láttam. Egyszer kaptam egy küldönccel küldött levelet, hogy boldog és majd egyszer meglátogat. Ennyi az egész. Bután hangzik, mégis megtörtént. Ez a kor a lehetetlenségek ideje. Maga a háború is az volt, ahogy így visszagondolok!

SÁNDOR

Talán hagyjuk ezt. Beszéljünk nyíltan. Apám, mondd el, mi a szándékod velünk? Végezzünk gyorsan, hogy még az esti vonattal hazamehesünk.

BORON

Kicsit könnyelmű vagy. Megint meg akarsz semmisíteni valamit. De hiába. Most már nem utasítalak ki a házamból. Sőt arra akarok kényszeríteni, hogy itt maradj. — Alaposan előkészítettem mindent. Ezek a könyvek, ezek a jegyzetek az új világból valók. Nem én találtam ki, hiszen akkor örültség lenne. — *(Szünet.)* A Nagy Katasztrófának vége van. Tovább akarunk jutni. Hatalmas szervezetek dolgoznak lázasan, hogy megmentsek az embert. Nem vonhatjuk ki magunkat. Valahogy be kell jutni az új világba. És én itt kiagyaltam valamit. Megalkottam azt a világot és nem törődöm másokkal. Itt az ideje, hogy kezembe vegyem a dolgok intézését. A szabad emberi világ számomra utópia, mindaddig, amíg nem vagyok részese. Én is tévedtem. Nem voltam elég türelmes. Elűztem a feleségemet harminc éve és elűztem a fiamat is. Ezt jóvá kell tennem. Amit a feleségem ellen vétettem, azt már jóvátettem. Újra meg-nősültem. Most a fiamért is meghozom az áldozatot. Keresztényi alázattal tűröm, hogy vén hülyének nézzetek. Pedig én már túl vagyok az időn és kicsit túl járok az emberi világon is. *(A teknőstre mutat.)* Talán leginkább őhöz hasonló vagyok, valami nagy szelidség van bennem, ez már talán az angyalok szelidségéből való, de nem tudom kifejezni, csak otrombában, mint ez az állat útálatos teknőjével. Itt élek ebben a házban, mint egy földöntúli hatalom, amelynek nincs emberisége. Ezért csaltalak ide benneteket. Sejtitek, miről van szó? Nem fogunk törődni semmivel.

Házam körül donganak a méhek. Ők ellátnak bennünket mindennel. És mi itt fogunk élni, ahogy megálmodták a mestereim az emberi világot. Itt fogunk élni és nem száműzünk magunkból semmit, ami emberi. Az ostobaságot sem. Feltárjuk magunkat, egymás szemébe vágjuk, hogy milyen... aljasak és szörnnyetegek voltunk... én is... Ti is..., és mindnyájan, ahogy véghez vittük azt a roppant gonoszszágot... Megszabadulunk az elrejtett büntudattól... de nem bízunk magunkat többé másokra... Nézzük meg, mi tellik belőlünk... itt ebben a házban... mert, ha itt elbukunk, akkor elbukott újra a tiszta élet. Értsétek meg ti hülyék, hogy az emberiségről van szó! Nincs lehetetlenség! Feemeltem a huszonötkilós súlyt. Tudjátok milyen megerőltető! De éppen ez a gondolkozók feladata. Feemelni a legnehezebbet is. Mert az az élet értelme! Ésszel és erővel magasba törni!

ZAKARIÁS

Adjátok ide azt a súlyzót, fel akarom emelni! (*Elragadtatással.*)

BORON

Emeljétek fel önmagatokat! Emeljétek fel a szeretetet! Emeljétek fel a butaságot is a porból, mert gondolat lesz belőle odafönt!

PÉTER

Nagyapa, én már kétszer kinyomtam azt a nyomorult súlyzót, nem játszom többet!

SÁNDOR

Beismerted, hogy ostoba voltál, amikor elkergettél harminc éve. Remélem, azt is belátod, hogy most még nagyobb ostobaságot akarsz csinálni! Nekem nincs időm, hogy aggkori játékaidnak részese legyek. Elfoglalt ember vagyok.

ZAKARIÁS

Úgy van. Sándort biztosan várják már a bombái. Számomra tetszetős dolgokat mond. De ebből sajnos már kiöregedtem. Szívemen viselem az emberi haladást. Humanista vagyok. De hogy meg is valósítsam, azt már nem. Semmitől sem irtózom jobban, mint a tökéletes élettől.

IZABELLA

Tulajdonképpen nem is csapott be bennünket túlságosan. Amit itt elmondott, felért egy agonizálással.

ADÁMNÉ

(*Zakariáshoz.*) Maga olyan okos. Mintha mindig valami egyetemes hangon beszélne. Ezért van az, hogy elmond előlem mindent, ami csak lehetséges. Talán csak azt felejtette el, hogy jobb lenne, ha már kint lennének ebből a házból.

PÉTER

Nagyapa, most Te építgetted azokat a homokerődöket. De már öreg vagy. Nem vetted észre, hogy nincs homok a kezed közt. Nekünk már össze sem kell dűteni. — Nagyon sajnállak.

LELKÉSZ

Azt hiszem, nekem is szólnom kell. Az a véleményem, hogy az öreg Boron úr olyan dolgokba ütötte az orrát, amely nem rá tartozik. Egyenesen Isten ügyeibe avatkozott.

BORON

Figyelmeztetem, hogy nincs már inkvizíció. Máglyára sem küldhet. Sajnálom Önt, hogy ilyen udvariatlan korban élünk. Kicsit elfáradtam. (*A teknőshöz.*) Szent Hyeronimus, azt hiszem, öregebb lettem nálad. Úgy látszik, megbuktam. Pedig nagyon meggyőzően beszéltem. Vajjon, kibem van itt a hiba? Bocsánat, hogy magamban beszélek. Egyik kedvenc szórakozásom.

ELŐBBIEK, LIVIA

LIVIA

(Ragyogó fiatal nő. Egész kislányosan fiatal. Teljesen az öreg Boron tanítványa, csak éppen tündérszerű.) Tom, öregem, hát már nem érzed meg, hogy itthon vagyok?

BORON

(Hátrasiét hozzá, megcsókolja.) Már egy órája itthon kellene lenned. Biztosan megvetted a tengeri csillagokat! (A társaság felé.) A feleségem!

ZAKARIÁS

Rettenetes káprázat! A lányom!

PÉTER

Nagyapa! Jóságos Isten! Livi... (Boronhoz.) Te szöktetted meg a menyasszonyom?

ADÁMNÉ

Elsüllyedek! Ez már az emberi erkölcs összeomlása. Lívia, hát ezért ismerettelek meg a szépség minden varázslatával? Nem, ez nem lehet igaz! Ó, maga vén szatír! Elcsábított egy fiatal leánykát. Kéjgyilkos!

LELKÉSZ

Asszonyom, helyesbbítenem kell szavait. Elcsábítás esete nem forog fenn. Boron úr azt állítja, hogy a fiatal hölgy a felesége.

SÁNDOR

Az teljesen mindegy. Éreznie kell az erkölcsi botrányt! Apám, Te egész életedben csak szörnyűségeket tudsz művelni. — De ez már mindennek a teteje! Megszöktetted az unokád menyasszonyát.

IZABELLA

Föl vagyok háborodva! Jelenteni kellene a hatóságoknak!

LIVIA

Azon van fölháborodva, hogy Tom egy generációt tévedett? És nem a fia családi életét dúlta fel?

IZABELLA

Cinkosok! Hallo! Sándor, hogy beszélnek itt velem?

PÉTER

Lívia, mi történt Veled? Ez a legnagyobb — arcátlanság!

BORON

Péter! Nagyobb tisztelettel viselkedj a nagyanyáddal!

LIVIA

(Zakariáshoz megy.) Csókolj meg, apa. Ne légy elfogódott. Ha elviseltesd azt a csapást, hogy elveszítettél, viseld el azt is, hogy megtaláltál. (Megcsókolja.) Te még olyan fiatal vagy és tapasztalatlan. Nem hiszel abban, hogy a világ halad a maga teljes útján egy új kibontakozás felé. Tudom, megvisel, amint szemtől szembe kerülsz a forradalmárokkal.

ZAKARIÁS

A lányom vagy!

LIVIA

A lányod is vagyok, apám, de nem ez a helyem a világban. Az csak egy kis részlet. Ember vagyok, akinek szívében a haladás felelőssége nyugszik.

IZABELLA

Az ördög beszél belőle. (*Boronra néz.*) Vagy, aki még annál is rosszabb.

LIVIA

A hit beszél belőlem. (*Péterhez.*) Persze, Te itt állsz a hús évoddal és nem tudod elképzelni, hogy a nagyapád szeretem. Képtelenségnek tartod. Mindnyájan így vagytok. De azért megmondom Neked, Péter, hogy boldog vagyok. Tom csodát tett velem. Nem varázslattal és babonával. Csak megmutatta az utat, amelyen tovább lehet menni. Én már nem tudok egyhelyben állni, merengve a múlt időn és elengedve magam mellett a fejlődést. Fölfelé török a tiszta és szabad élet felé. Te csak szerelmet adnál nekem, de nézd Tomot a könyveivel és jegyzeteivel. Ó nagyon jól tudja, ha most nem jutunk tovább, akkor az emberiség egy szörnyű déli sark felé sodródik. És abban a jégkorszakban nem lehet a szerelemtől felmelegedni. Hitetlenek vagytok. Pedig itt vagyok én, a bizonyíték. Fialat vagyok és Tomot választottam. Nem Téged, Péter, és annyi más sem. Gondolkozatok. Valami nagy okának kell lenni, hogy így történt. Felesége lettem az expedíció kapitányának, mert Vele akarok menni. Ember vagyok és sorsom érdekel leginkább. — Amikor a bombák zuhantak és a pince sarkában kuporogtunk, emlékszem apám, benned is volt ilyen vágyakozás. Csak egyszer kijussunk a szabad levegőre. Hát most kint vagyok és soha többet nem megyek le a pincébe! — Tom, mondhatok nekik valamit?

BORON

(*Az íróasztal mögött ül, elmerülve egy könyv olvasásába.*)

LIVIA

(*Kihúz egy virágot a kis asztal vázájából és odadobja.*)

BORON

(*Feljed.*) Huszonötezer méh! Kiszámítottam, ha ittmaradnának mindenkire huszonötezer méh jutna egyenlő felosztás esetén!

IZABELLA

Tessék?

BORON

Mert az új világhoz nemcsak igazság kell, hanem a méheket szét kell osztani. Nem szolgálakat, vagy vendégeket akarok itt tartani, hanem dolgozó embereket. Adok nekik méheket, szerszámokat, tudást, ők csak az ügyességüket és békés szándékukat hozzák a közös házba. Hallok, Sándor, huszonötezer méhet! Mennyivel biztatóbb ez, mint huszonötezer repülőgép! Csak a dongásukra gondolj és a gépek zajára, csak a mézre gondolj és a bombákból kiömlő foszforra.

LELKÉSZ

Ki akarja osztani a vagyonát? Nem gondolja, hogy kissé elsietti ezt a szándékát?

BORON

Sokkal hamarabb kellett volna. — Kicsit lassan gondolkozom. Csodálom, hogy vannak még nálam is lassúbb észjárású emberek.

SÁNDOR

Túl egyszerűen nézed a világot. Nagyon kevés mulik a méheiden.

BORON

Valahol el kell kezdeni!

IZABELLA

Nekem nem kellene azok az undok méhek, a fullánkjaikkal. Utálom őket. Egyáltalán rosszul érzem itt magam. Sándor, menjünk innen.

PÉTER

Mama, ne hagyjatok itt. Lásd be, hogy nekem vissza kell szereznem Líviát. És különben is nincs még tisztázva semmi. Ezt most már nem lehet csak úgy abbahagyni. Ha már itt vagyunk, járjunk a végire. —

IZABELLA

Engem a Te Líviád nem érdekel. Egyáltalán nem érdekel semmi. Legkevésbé az ilyen vén bolondok szerelmi élete. Az új világra pedig fütyülök. Menjünk ebből a házból, mert nem felelek magamért. *(Közeledik az íróasztalhoz.)* Magának pedig csak azt mondom, hogy pert indítok, amiért fiatal lányokat csábít el, teknősbékákkal él együtt és mit tudom még, milyen szokásai vannak!

PÉTER

Nagyapa, kapd el a vázát!

IZABELLA

Szemtelen kölyök! *(A váza után nyul.)*

BORON

(Utolsó pillanatban elragadja Izabella elől. Magasba tartja.)

IZABELLA

(Toporzékol.) Neveletlen öreg teknősbéka! Hát ebben az országban egyáltalán nincsenek törvények arra, hogy az embert ne szégyenítsék meg?

LIVIA

Tom, kérlek, add oda a vázát, hadd törje össze. Megértem Izabella néni lelkiállapotát.

BORON

Igazad van. Neveletlen voltam. Bocsásson meg, asszonyom, hogy szabadságában gátoltam. — Tessék a váza.

IZABELLA

Hagyjon békét. Öreg cirkuszigazgató!

BORON

Érdekes. Nem érti meg a legszebb gondolatokat. — Különös. Nem baj. Ide teszem az íróasztal szélére, hogy legközelebb ne kelljen keresni. *(Maga elé merengve.)* Azt hiszem, elég udvarias vagyok.

IZABELLA

(Sándorhoz.) Megyünk már?

PÉTER

Kérlek, apám, ne menjünk. Kötelességetek itt maradni. Nemcsak rólam van szó. Lívia sorsa mindnyájunk ügye. Meg kell őt menteni ebből a természetellenes állapotból.

ZAKARIÁS

Köszönöm fiam, hogy rám is gondolsz.

LELKÉSZ

(Szemét lesütve.) Én szívesen hordom Lívia sorsát. Szívesen megpróbálom a lelkét megmenteni.

SÁNDOR

Rendben van. Apám, én üzletember vagyok. Még pedig becsületes üzletember. Más gyárosok gyártmányaiknak mindenféle bűvös tulajdonságo-

kat hirdetnek. A gyógyszergyáros azt mondja, hazudja, hogy a gyártmányaitól a betegek meggyógyulnak. A fogpaszta-gyáros, hogy a sárgafogúaknak fehér lesz a foga, mint a hó. Én nyíltan megmondom, hogy az én áruimmal csak pusztfítani lehet. Ez az őszinteség okozza, hogy gyártmányaim olyan népszerűek. Szóval ajánlatot teszek. Nézd, közöttünk semmiféle viszony nincs. Számomra teljesen idegen ember vagy te. Erről nem is érdemes beszélni. A harminc év mindent megmagyaráz. — Azt viszont nem tagadom, hogy ez a gonosz tréfád ezzel az újlilágosdival, nagyon bosszant. Rendben van, hetven éves vagy, tehát abban a korban élsz, amikor a legtöbb ember elviselhetetlen lesz. Te azonban harminc éve már örült voltál. Mostani állapotod csak ennek az aggkori felfokozása. — Bennem nyoma sincs a gyermeki szeretetnek. Ha azonban akarsz, mégis itt maradok. — De csak azért, hogy megtáncoltassalak.

ZAKARIÁS

Sándorkám, gondolj arra, hogy bármilyen elviselhetetlen ember az apád, mégis csak aggastyán.

SÁNDOR

Ez mellébeszélés. Nézzétek meg a súlyzóival, a gyerek feleségével és a pimasz viselkedésével, az egész társaságban a legfiatalabb, ezt állítom. Szóval kedves Tom (*Liviára néz*), itt maradok a családommal együtt, mert ebben a köztünk levő lovagi játékban most én következem ütésre. Ezt a házasságot meg fogom semmisíteni. Ezt a házat pedig beteges jóságával és hasznavehetetlen ábrándjaival a földdel teszem egyenlővé. Ez a mesterségem. Nem csináltam szívesen a háborúban, de ebben örömmön fog telni. De ne gondold, hogy csak bosszú vezet. A józan ész is azt diktálja, hogy ilyesmi ne történhessen meg a világban. Nem érzed, hogy ez gusztustalan? És bambaság is, legalább olyan, minthogy apostolnak játszod ki magad. Azért, mert aggastyán vagy, azt hiszed, mindent szabad? — Én nem bánom, élj nyugodtan a hóbortjaidnak, de ezt a fiatal lányt nem teheted tönkre. És belőlünk sem csinálsz bábokat, akikkel öreg napjaidban eljátszadozol. A drótokat ezennel kifűzzük a végtagjainkból. És most, ha tetszik, magam részéről itt maradok.

IZABELLA

Ez már tetszik nekem. Végre egy emberi szó. Én is itt maradok kedves apósom. És gondoskodni fogok, hogy tönkretegyem az életét, ha egyáltalán annak lehet nevezni ebben a korban az állapotát.

BORON

Asszonyom, házam összes vázái rendelkezésre állanak. Sőt, maga Zeus is, aki mellesleg isten lévén, halhatatlan is, úgy, hogy eltörése mit sem jelent házam számára.

ZAKARIÁS

Önnel tartok Boron uram. — Köszönöm, hogy támogatni fogja harcomat Livia visszaszerzéséért. Igazi emberbarát.

BORON

(*A megszólalni készülő Ádámnéhoz.*) Az Ön véleményét asszonyom, már ismerem. A mi jó Zakariásunk már nyilatkozott. És Te Péter? Azt hiszem nyilvánvaló, hogy Te vagy a legsúlyosabban érdekelt. Tehát Te is megverekszel velem. Hímeik harca nőstényért, ezt is mondja a természet-tudomány. Mi most alaposan benne vagyunk a fejezetben.

PÉTER

Nagyapa, a Te rettenetes mondataidban mindig van valami tökéletesen kifejező. Csakugyan készen állok a harcra, de az új világot én nem tartom olyan mulatságosnak, mint a többiek. Lehet, hogy túl fiatal vagyok. Még ei hiszem az igazi szép meséket.

BORON

A lelkész úr álláspontját már ismerem. Ön Lívia lelkére pályázik. Hiába, nehéz hivatás. Mindenesetre Ön jár a legjobban. A korlátolt-sága még fel is magaszosul. — (Körülnéz.) Hát akkor több benszülött harcos nincs. Felölthetjük tollainkat. (Izabella festi magát.) Látom, Izabellánk már felteszi a harci színeket is. Én tökéletesen meg vagyok elégedve az ajánlattal. Lívia, Te?

LIVIA

Én is. Örülök, hogy itt maradnak. Még hozzá ilyen nagy lelkesedéssel.

BORON

Igen. Érdekes, amint volt egy gonosz szempont, mindnyájan fölélnékültek. Nincs fárasztóbb dolog az emberek számára, mint jónak lenni. — Lívia kérlek, elég elviselhető vagyok, mint társalgó? (A társasághoz.) Ugyanis kicsit modortalan vagyok. Nagyon kell vigyáznom, hogy meg ne sértsem embertársaimat. Nagyon jó szemem van. Például alig tudom megállni, (Zakariáshoz szívélyesen), hogy magát fel ne képeljem. A menyemnek is szeretnék néhány vaskos gorombaságot a fejéhez vágni.

IZABELLA

Sose szégyelje magát. Most már ellenségek vagyunk, könnyebben meg fogjuk egymást érteni.

BORON

Sándorra egyáltalán nem haragszom. Nagyon rokoítszenes volt, amikor az előbb kitagadott. Most legalább kvittek vagyunk. — A lelkész úr pedig egyenesen elbűvöl. Ádámné asszonyságról természetesen Zakariás úrral egyetemben nyilatkoztam.

PÉTER

Egészen jól érzem magam. Olyan, mintha egy disznóolban lennénk. Rőfögjön már maga is valamit lelkész úr...

LELKÉSZ

(Nagyon kedvesen.) Én igyekszem, mint disznó is megőrizni méltóságomat.

PÉTER

Én nem. Ha már kimutatjuk, milyenek az igazi indulataink, akkor mondjunk ki mindent... Én például úgy utálok Ádám nénit, hogy a hátam borsózik tőle...

ADÁMNÉ

Hallja ezt Zakariás? Ilyen példátlan kölyök! — Na, ami azt illeti én is eléggé undoknak tartottalak mindig!

IZABELLA

Csak ne beszélj így a fiamról. A gyerekek nagyon jó szeme van. Nem sokat téved megítélésedben.

PÉTER

Ne feledkezzetek meg magatokról. Úgy viselkedtek, mint a gyerekek.

ZAKARIÁS

Úgy viselkedünk, ahogy akarunk. Pökhendi alak!

LIVIA

(Nevet.) Nem akartok az új világban részt venni, mert hóbortnak tartjátok és máris úgy viselkedtek, amilyen egy anarchikus jövő században az őszinte társadalom érintkezési formája lesz. Apa, ez már valóságos utópia.

IZABELLA

Csak azt ne halljam, hogy jövő világ. Inkább legyünk kedvesek... (Ádámnéhoz.) Olyan szép vagy ma Drágám... Nem találja Zakariás?... (Mosoly.)

ZAKARIÁS

Asszonyom, Ön is elragadó ma. (*Ugyanaz a mosoly.*)
(*Most az egész társaság egyetlen nagy vigyor.*)

6. JELENET.

AZ EZREDES, TITKÁR, ELŐBBIEK.

EZREDES

(*Tolókocsin tölja be a titkára, szép, javakorbéli férfi. Béna és nem lát. De nem ezek a főtulajdonságai. Csupa élet és természetes ész. Kellemes, megnyerő külsejére nagy gondot fordít. Öltözete példás, haja, bajusza gondozott.*) Hé, Boron, hallom itt valami új világ készül. Valami rendes dolog. Nem szép magától, hogy ebből is kihagy. Megbocsáthatná végre, hogy a szomszédja vagyok. Kénytelen voltam betolakodni, mert nem bírtam a kíváncsisággal. Húsz éve várok egy haladott világra, végre itt készül a szomszédomban, nem maradhatok ki belőle. Jöjjön ide és nyújtsa kezét.

BORON

Ne érzelegjen. Rendben van, nem dobom ki. Nyújtsa oda valaki a kezét, aki közel van hozzá. Mindegy. Úgysem lát.

ZAKARIÁS

(*Kezét nyújt.*)

EZREDES

(*Hatalmasan megrázza.*)

ZAKARIÁS

(*Boronhoz.*) Szóljon neki, hogy ne rázza annyira a kezét.

BORON

Úgy kell magának. Legalább abbahagyja azt a sajátos, bosszantó humanizmusát.

EZREDES

Megható, hogy megbocsájtott! Máskülönben elég jellemtelenség. Várható volna, úgyis nemsokára meghal, legalább úgy halna meg, mint egy római. Kondor! Mutassa be, kik vannak a szobában!

TITKÁR

Igenis, ezredes úr.

BORON

Talán majd én. Nekem könnyebb lesz. Előnyöm mindössze annyi, hogy ismerem őket. Most jut eszembe, nem is ismerem. Most már mindegy. Kellermann ezredes úr, a szomszédom. Nagyon okos ember, ezért meglehetősen utálok. — A fiam, Boron Sándor. — A felesége. — Zakariás úr, emberbarát. — Mellette helyet foglal egy hölgy és bálványozza Zakariás urat. — A lelkész úr, ő nem tudom, mit keres itt. — Az unokám, Péter. Nagyon hasonlít rám. — Liviát már ismeri.

EZREDES

Igen, már hallottam. Kondor, írja le a társaságot!

TITKÁR

Igenis, ezredes úr. (*A társasághoz.*) Bocsánatot kérek, nem csaphatom be a gazdámat, csúnya visszaélés lenne, ezért kénytelen vagyok őszinte leírást adni. A hölgyek! (*Liviára*) Fialat, csinos, barackbőrű. Száj, mint maga a csók vonala. Kis, feszes keblek. Formás láb, pelyhekkal. Renoir orrocska.

BORON

Bravó, hiteles kép a feleségről.

TITKÁR

(*Izabellára, ugyanazon a monoton hangon.*) Kövérség, polgári tokásodás, rikító haj, enyhe petyhüdés, kellemes, buta arc.

SÁNDOR

(*Behúnyt szemmel*) A feleségem.

TITKÁR

(*Nem zavartatja magát, folytatja, Ádámnéra.*) Álmodozó szem, teljes kifejeztelenséggel. Csodálkozó orr, lehangoló forma. (*Zakariásra.*) Angol bajusz, arra ráragasztva egy elmosódott külsejű férfi, neveléséges bársonykabát. (*Lelkészre.*) Pap, hosszú, negyvencenti átmérő, mise közbeni arc. (*Sándorra.*) Kapitalista arc, erőszakos áll. Hideg szemek, mozi szépség, ősz haj, dagadt ér a nyakon. (*Péterre.*) Fiú, húsz év, szüzsies arc, szemtelen tekintet.

EZREDES

Köszönöm. Sajnos, Kondor kevés hasonlatot használ. Nem tudom rászoktatni a hasonlatokra. Kell, hogy valamilyen formában el tudjam képzelni magukat. — Megkezdődött már az új világ? Vagy jöjjenek vissza később?

BORON

Maradjon. Barátkozzon össze a fiammal, aki fegyvergyáros. Legalább találkozik azzal, aki miatt ilyen nyomorult állapotba került.

EZREDES

Nyújtsa a kezét, kérem. Örülök, hogy megismerhettem. Ne vegye figyelembe, amit Boron mond. Ebben a kérdésben teljesen dilettáns. Nem vagyok pacifista. A háborúnak megvan a törvényszerűsége. Egyébként gratulálok. Kitűnőek a lövedékei. Engem uram, egyetlen aknaszilánk teljesen megbénított. Zseniális találmány az akna. Ha a napoleoni háborúban éltem volna, három ágyú kellett volna a kilövésémhez. Most elég volt egy aknaszilánk. Szép fejlődés.

(*Kint rettenetes lárma, a majmok visítanak.*)

7. JELENET.

ELŐBBIEK, CSEKME.

CSEKME

(*Beront középen.*) Segítsenek! Kiszabadultak a majmok. Rohannak a porcellán tányérokkal. Segítsenek megfogni őket!

EZREDES

(*Harsányan.*) Majd én irányítom a hadműveleteket. Kondor, magyarázza el, hol vannak a majmok! (*Kondorral kigördül középen, pillanat múlva kintről hallatszik vezényszava*) Két ember a kapuhoz! Kettő az asztal mellé!

PÉTER

Menjünk, mert az ezredes úr már háborúzik. Igazi katona ember, még a majmok csínytevéséből is háborút csinál. És ha nem teljesítik a parancsot, képes lesz föbe lövetni. (*Elszalad.*)

IZABELLA

Jaj, micsoda izgalom! (*Péter után el.*)

ADÁMNÉ

Vigyázzon magára Zakariás. Ne hösködjön! Jöjjön lelkész úr maga is.
(*Napernyőjét magasra tartja.*) Áldja meg a fegyvereket! (*Kitódul Zakariással és a lelkésszel.*)

SÁNDOR

(*Szóltanul, dühöngő arccal utánuk megy.*)

BORON

(*Utánuk kiált.*) *Siessetek!* Mert a majmok még megelőznek és hamarabb új világot alapítanak, mint mi.

GYÁRFÁS MIKLÓS

ÚTRAVALÓ

*Ernyedt kezed elejti
az évet és napot.
Fordítsd a mélynek arcod,
mint hallgatag vakok,
málló ruhád fürösszed,
lazult húsdod erresszed,
hullám sikamló hátán
utazz, makacs halott.*

*Rengette ifjú képed,
mohón felitta hab.
Kutasd fel a főenyben
szép pillantásodat.
Barátkozz bölcs habokkal,
hínárral és halakkal,
merülj le s merd kimerni
a régi arcodat.*

*A véges végtelen lett,
a végtelen maradt
végesnek és szelídnek,
s ha víz az áradat,
vakultan esti naptól,
ne irtózz meg magadtól,
haladj, halott, a vízen,
békülten és magad.*

SZABÓ MAGDA

LEHULLSZ, MINT SEBRŐL . . . .

Lehullsz, mint sebről hull a heg,
lehullsz, akárhogy tartalak.
Ha szétporladt a koponyád,
nem ér hozzám a gondolat.
Már moccanok, mint nagybeteg,
engedni kezd a bénulás,
oldja torkom keserű görcsét
az irgalmatlan gyógyulás.

Ki elvitted a juharok
zöld illatát s billentnyakú
gyertyák fényét a kép elől,
hol szent előtt sárkány lapul,
— most a sötétben új gyűrűt
vet farka, körme földbe ás, —
vedd vissza tőlem magadat,
hagyj el, szigorú Látomás.

Szállj mélyre, mit elrejt — puha
húsát a kagyló — homlokom,
a csillámos felszín alá
süllyedj, ott lesz az otthonod.
Merülj szemembe, mely nyitott
pupillával is csúkva van,
Őzön, térj partjaid közé,
pihenj meg bennem, Nyugtalan.

* * *

Ott: hull az eső. Csepegő
csatorna alján csengenek
a sűrű buborék alatt
ibolyaszín, lapos kövek.
Kémény alatt, — fekete kandúr, —
talpát nyalja az éjtszaka,
mosdatja ernyős homlokát
a nyújtózkodó bodzafa.

Két könnyű szandál imbolyog,
ifjú gally rengeti a málnát.
Szeld, kíváncsi pingvinek
őrzik, vászonnyakú apácák.
A kút fedobja gyűrűmet,
mely behullott valaha,
pára kúszik végig a káván,
óriás, meztelen csiga.

János is itt van, a cseléd,
akinek galamb űlt a vállán,
és birsalmát osztogatott
pirulva, mint egy fiatal lány.
Ki eltűnt, téli délután,
és meghalt egy kórházi ágynak
tüzes, szűrő párnái közt.
Most hernyózza az almafákat.

És rengenek nagy tengerek,
napfény csorog Hispániára,
viszi palástos ősapám
sovány testét a lassú gálya.
A zsoltár hangja lezuhan,
magasra csapja a vizet; —
a kormánynál Baál papjai,
lenn: hallgatózó delfinek.

* * *

Lehullsz, mint sebről hull a heg,
lehullsz, akárhogy tartalak.
Kék hal, ki átnyilalsz az éter
zengő vizén, hogy megmaradj,
merülj alá, s a mélybe várd,
míg én is hallá változom,
lendíti fénylő testemet
szívárványos, kettős uszony,

és meredt szemmel, mely csukott
pupillával is egyre tárva,
nézem, ibolyaszín kövek
s bodzák között hogy reng a málna,
hullám csiszolja oldalam,
napfény csorog Hispániára,

a kút vizébe hattyú néz:
mélybe gördült a koronája.

SZABÓ MAGDA

VADVIZEK LECSAPOLÁSA

Ki tagadhatná, hogy népiesek és urbánusok mostani mondvacsinált, beteges kettőssége igen régi időktől kezdve harmonikus egységben volt meg irodalmunk legjobbjában? Balassi Bálintról egyformán állíthatjuk, hogy az európai humanista költészet jeles magyar kortársa s azt, hogy friss természetszemlélete, nyelve, a népdalhoz közelálló hangja révén, ha úgy tetszik, egyben „népi“ költő is. Vagy Csokonaiban nem csodálhatjuk-e egyként a tanult költőt és „poeta doctus“, görög, latin, clasz, francia, angol, német költők tudós értőjét, fordítóját, a játékos rokokó költőt s egyben a nép lelkétől lelkezett népi költőt is? Idézzük Aranyt, a szalon-tai parasztszülők gyermekét, Aristophanes és Shakespeare fordítóját, az európai-ság, a humanista hagyományok értő őrizőjét és ápolóját és a Toldi költőjét? Petőfit, ki szintén egyszerre merte vállalni Shakespearet és Berangert s hirdetni, hogy: „Az az igaz költő, ki a nép ajkára Hullatja lelkének mennyei manáját“. És kit tartunk a „nép“-nek, akihez Petőfi szólni akart? Nem lépett-e fel Petőfi azzal az egyetemes igénnyel, hogy demokrata, égő népszerűlme, plebejusi osztálytudata mellett mindenkire szóljon, az egész magyar néphez, sőt az egész emberiséghez? S nem élt-e az egyetemesség igénye Adyban, ki Dózsa György unokája, népert siró, bús, hocskoros nemes, tehát egyszerre paraszti is, nemes is, népi és urbánus, ki „parasztszályaként aludt el s bús krizantémfürttel ébredt“ s ki egyúttal költője a „Proletárfiú versének“ is? Nem él-e békés összhangban minden ellentét Móríc Zsigmondban, ki önéletrajzi vallomása szerint rokonának és testvérének érzi a falut és várost, parasztot, munkást, multat és jelent. Vagy akár József Attilában, a magyar munkásság, a külváros népe költőjében, a modern francia líra tudós fordítójában és egyben egyik jeles honi terjesztőjében, ki maga hirdeti tréfás önéletrajzi, születésnapjára írt versében: „Én egész népemet fogom, S nem középiskolás fokon Tanítani“.

Hát az élő magyar költészetéről mit szólunk? Említsük-e Illyés Gyulát, ki pl. az Ítéletmondóhoz című versében, a horatiusi Exegi monumentum hangján és stílusában jelenti ki, hogy az egész magyar néphez kíván szólni, minden tájhoz, minden osztályhoz s azt akarja, hogy hangjára felfigyeljenek mindenütt, hol magyarok élnek és magyarul értenek.

Gyarmatosok és benszülöttek

Miért hát, hogy irodalmunk és közéletünk katolikusok és protestánsok, kurucok és labancok, 48-asok és 67-esek, nyugatosok és ókonzervatívok mellett ilyen új ellentéppárral gazdagodott? A magyar társadalom ismert fejlődési zavarait hozhatjuk fel legfőbb feleletként. És mentségekben is. Hogy nincs elég és elegendő multú, sajátos műveltségű városunk, polgárságunk. Hogy társadalmunk a legújabb időkig megőrizte feudális jellegét. Akkor is, amikor másutt a városiasodás, iparosodás, a polgári vagy egyéb forradalmak már régen megtörték a feudális maradványait.

Nálunk a nyugatihoz hasonló bensőséges városi műveltség nem található. Csak irigyelve szemlélhetjük a nyugati kisváros népét, mely természetes egyszerűséggel tudul valamelyik klasszikus zeneszerzőjének templomi hangversenyére vagy írójának színpadi előadására.

Ha vannak is nyomai itt-ott magyarhoni városiasodásnak, az inkább csak szórnyos és hézagos maradt. 1848 bukása után szabad iparosodásról, városiasodásról szó sem lehetett. 67 után sem úgy, hogy az ország népe százados gyarmati sorából teljesen kiléphetett volna. A kiegyezés, az iparosodás megindulása, Budapest világvárosi fejlődése, a látszólagos és valódi haladás ellenére az ország nagy részében valójában félig-meddig még mindig gyarmat maradt s népe csak valamivel több, mint a gyarmati benszülöttek. Gondoljunk a népszínműirodalomra, Göre Gábor bíró úrra és a Gyöngyös Bokrértára. Úr és paraszt, város és falu között, nálunk, ügylátszik, áthághatatlanul merev kínai fal épült, amit egészen

lebontani forradalmaival a két világháború sem tudott. Miért a makacs s most újból élesztett ellenszenv? — kérdezhetnők s bajosan tudnánk rá felelni.

Érjük be a keserű megállapítással, hogy népünk gyarmati mivoltából mindmáig nem szabadulhatott teljesen. E felszabadulásra gazdasági, politikai, társadalmi és irodalmi téren csak most kerülhet sor. Mégpedig úgy, hogy ez az átalakulás mindenütt a saját maga útján és eszközeivel fog haladni. Nem úgy, mint eddig. Mert a népiek és urbánusok multbeli szembenállását hitünk szerint nem kis részben éppen az okozta, hogy a két világháború között a halódó magyar feudáliszmus még mindig elég erős volt ahhoz, hogy felbomlását késleltesse s az átalakulás érését csak virtuálisan, a politikai eszközök kikapcsolásával, legfeljebb az irodalom berkeiben tűrje. Találó, amit Lukács György ír egyik cikkében, hogy a letűnt magyar feudáliszmus kisebb perek ellenére valójában szinte cinkosi beleegyezéssel tűrte esküdt ellenségeinek gyülekezését az irodalom nádasaiban. Így fordult nálunk irodalmivá minden forradalmiság és minden olyan tudós, közgazdász, politikus és egyéb feladat, ami rendes körülmények között a maga medrében haladhat. A harmincas évek második felében, március idusán a Múzeum lépcsőjéről írók, falukutatók, politikus-írók szólnak az ifjúsághoz. Egyikük e nap emlékeként keserűen jegyzi napiójába, hogy a nemzet jobbjai *mindent* tőlük várnak, azt is, ami nem az ő feladatuk. Ezért burjánoztak el keverék-műfajok, születtek szép-irodalmi eszközökkel megírt szociológiai, szociográfiai, közgazdasági művek, melyek éppoly távolestek a tiszta irodalom nyugati értelemben vett eszményétől, mint ahogy legtöbbször nélkülözték a szakszerűség hűvösségét is.

Szövetségesek és ellenfelek

Legyünk őszinték és valljuk be: ennek az írói lelkiismeretnek felébredését jobbról ellenszenv, értetlenség, balról pedig sokszor gyanakvás fogadta. Annak a frontnak egy része, mely magát urbánusnak nevezte, a gyarmatosok ellenszenvével és türelmetlenségével hallgatta a bennszülöttek rezgelődéseit. Féllette tőlük Európát, a színvonalat? Az eddig elért kulturális és társadalmi eredmények háborítatlan birtoklását? De miért? A „polgár“ eredeti fogalmával — a történelem egyes korszakaiban — a haladás, a küzdés, a feltörekvés nemcsak nem ellentétes, hanem voltaképpen azonos. A görög városállam, a polis polgára minden európai polgár tiszteltetelméltő őse, a legszebb jelét adta műveltségteremtő és pártoló hajlamainak. Vedd elő íróikat s meglátod, micsoda hősi küzdelmet vívtak meg ott-hon és Kisázsia, a Fekete-tenger környéke, Északafrika, Délitália és Délfranciaország egyes területeinek kulturális, gazdasági és kereskedelmi felemelkedéséért. És hogy küzdöttek királyok, zsarnokok és oligarchák, a nép ellenségei ellen! Mennyire forradalmiak tudtak lenni és milyen bátran az élére szöktek minden jelentős megmozdulásnak. És az olasz, francia vagy angol polgár, kikhez az amerikai is csatlakozott, mennyi forradalomban mutatta meg erejét, mennyi alkotásban tehetségét“. Az erős nem fél mások feltörésétől, várható versenyétől! A magyar urbánusok hevületében a népiek ellen titokban osztályféltség zihált. Miért? Attól féltek s félnek, hogy más is a kultúra, a gazdasági jólét melegébe férközhet? Hát nem tudják, hogy egy nemzet műveltsége annál nagyobb és értékesebb, minél többen részesednek benne? A polgárság szerte a világon élén járt a műveltségért vívott küzdelemnek, nálunk azonban gyanakvással figyelte a parasztság művelődési harcát. Vagy tévednénk? Tudjuk, mi az osztályönzés és jól látjuk valószínű korlátait és kereteit egyaránt. De miért félt nálunk a polgár és nemes, urbánus író a szegény parasztság felfelé törésétől? És miért gáncsolat íróit? Ha barbár hangon szóltak, miért nem fordult feljűk a csiszolt, művelt ember jóakarató szeretetével? A mi polgárságunk — félgyarmati társadalmi viszonyaink közepette — kezdettől fogva a feudális nagybirtok és nagytőke uraival lépett érdekszövetségre s életsílusával a genyrt majmolta. Most pedig, amikor érdek-házassági partnerei közül az egyik, a feudális nagybirtok kidőlt, még göröcsöcsben ragaszkodik a meglévő másikkhoz: a nagytökhöz, miközben nem szűnik meg visszasírni az elsőt sem. Ilyen mult és ilyen jelen mellett hogy remélhetné a népiek tábora, hogy a polgári érdekből urbánusnak álcázott prókátoraitól valaha mást is kaphat, mint gáncsolat és gyűlöletet!

Annál több a remény, hogy a munkásság kilép majd eddigi tartózkodásából s az eddiginél nagyobb megértéssel tekintése harcos feleire, a paraszti írókra. Ma már tisztán áll előttünk, milyen félreértések akadályozták a multban e természetes szövetkezés létrejöttét. A munkásosztály átmeneti európai gyengesége s emiatt a parasztság tanácstalansága, néhány népi író kisiklása, az ellenforradalmi rendszer eszmei zűrzavara, ime néhány eléggé tisztázott mozzanat. Pontosabb elemzéssel más okokra is bukkanhatnánk.

Most azonban ez nem lehet feladatunk. Hisszük, hogy parasztság és munkásság természetes szövetségét a jövőben az irodalomban sem árnyékolják a multbelihez hasonló felhők s az irodalom berkeit nem ülik meg testvérharcolok.

Vadvizek lecsapolása

Ezt különben más körülmények döntenek el. A közeljövő fogja megmutatni: mennyire tehermentesülhet a magyar író lelkiismerete eddigi örökös többletgondjától, a parasztság sorsáért érzett féltő aggodalmaitól. Minél inkább valósággá válik a politikaivá érett paraszti öntudat, gazdasági szervezettség, társadalmi súly, művelődésbeli haladás, annál kevésbé lesz szükség külön népi panaszokat számontartó irodalomra. Minél több lesz viszont az oktalan akadékoskodás, annál később kerülhet sor az irodalmi vadvizek lecsapolására. Abból, ami eddig történt, biztonsággal lehet állítani, hogy társadalmi bajaink esedői lépja nem egyhamar szárítható ki. A „civilizátorok” jó lesz ha megszívlelik e kilátás tanulságait. A gögös elzárkózás, önhittség, lekezelés aligha lehet az „urbanitás” szétárasztásának eszköze. Minden olyan törekvés, melynek lényege sohasem volt veszélyek falrafestése, a társadalmi frontállások elkódosítása, valójában — akarva-akaratlan — népünk s nemzetünk európai színvonalra emelésének munkáját zavarja, a fejlődést gátolja, a kikerülhetlent próbálja kikerülni s a feltartóztatatlant útjában késleltetni.

Jobb és több iskolát a parasztság fiainak, több parasztgyereket a közép- és főiskolákra, különb termelési módszereket és jobb értékesítési lehetőségeket, — de minek is soroljuk tovább azokat a követelményeket, amik egyedül biztosíthatják azt, hogy a parasztság az élet minden harcát a szükséges fegyverekkel vívhassa meg, a megfelelő politikai, gazdasági és műveltségbeli eszközökkel. Ha azonban irodalmi fórumaink továbbra is a népiek elleni hallali visszhangzik majd, ez csak annak lesz bizonyítéka, hogy a népi tábor egybeseregését kiváltó okok még mindig nem szűntek meg.

Cultivons notre jardin

Pedig a nemzet csinosodását aligha lehet másként elképzelni, mint úgy, hogy az írók legjobbjainak vállairól lassanként lekerül a népi fájdalmak terhe. Ha a magyar falu feneketlen sara nem fogja többé elvenni a finnyás urbánusok kedvét attól, hogy az urbs büszke házaiból a magyar vidékre kikocsizzanak. Amikor magyar földön is megszűnik az a divatjamúlt tévhit, hogy város és falu között szükségképpen áthidalhatatlan szakadék tátong. A mult és jelen számos példáját mutatja annak, hogy város és falu kölcsönös jó hatással lehetnek egymásra. A görög kultúra sokszínűségét, bámulatos gazdagságát részben annak lehet tulajdonítani, hogy Hellas földjét sok-sok szétszórt polis erjesztette meg s tette lehetővé a város vonzáskörébe tömörült, gazdaságilag és politikailag összefüggő vidék művelődésbeli együtthaladását. Itália földjét szintén a számtalan város-állam kisugárzása varázsolta egyetlen kertté, vagy ha úgy tetszik, egyetlen várossá.

A francia kultúra változatait szintén a vidéki városok messzireható vonzása teremtette meg. Említsük-e Angliát, hol a falusi élet oly szerves kiegészítője a városinak, hol még a világháború gondoljai sem tudták megakadályozni a miniszterelnök és miniszter társai hétvégi vidékbe-temetkezését?

Nyugaton szerencés történelmi viszonyok adtak lehetőséget a fejlődésre, mondhatná valaki és igazat adnánk neki. De ha a multbeli fejlődésből itthon ki is maradtunk, az iparosodással, gépesítéssel beköszöntött modern fejlődés elől nem térhetünk ki. Sok jel mutat arra, hogy a mezőgazdasági termelést a gépe-

sítés, a mezőgazdaság iparosítása forradalmasítani fogja s az az ipari forradalom, mely a városok képét és népét teljesen átformálta, a mezőgazdaságot s ezzel a paraszti életformát sem hagyja majd érintetlenül. Akár a gépesített mezőgazdasági termelésre, akár a mezőgazdasági feldolgozó ipar újszerű lehetőségeire, akár a belterjes gazdálkodás beláthatatlan távlataira, vagy a közlekedés forradalmára, az oktatás reformjára s az ezekkel együttjáró életforma-átalakulásra gondolunk, mindenképpen tisztán mutatkozik előttünk a jövő útja: a város és falu közti különbségek elenyészése, a két életforma egymás felé közeledése. A mi felvetett kérdéseink szempontjából pedig a falu és város szembeállításának, népi és urbánus front kialakításának tarthatatlan elavultsága, haladásellenes, reakciós mivolta válik napnál világosabbá.

Ezek után szükség van-e olyan urbanizmusra, mely a falu és város közt egyelőre még élesen mutatkozó színvonal-különbséget még jobban hangsúlyozza, mely az irodalomban külön tolvajnyelvet, életstílusában feloldhatatlan elkülönülést teremt? Mely, ha tőle függne, az egész falut szívesen konzerválná neki tetsző, népszínműves, árvalányhajas formájában. Nem kérünk olyan urbánus szellemből, mely valamiféle magyar Fellegkakukvárában ülve a nyugati polgári dekadencia irodalmi különbségeit kérőzdi vissza, egészen más társadalmi körülmények között, mint az ottaniak, s így hiszi magát szörnyen európainak és nagyon urbánusnak. Hitünk szerint nagypolgári dekadencia, sivár kispolgári kultúra és amerikanizmus között az európai s így magyar polgárság számára is az egyetlen lehetséges irodalmi hivatás: a honi műveltség egységének vállalása és erősítése, a harcok, küzdő és teremtő polgári hagyományokhoz való visszatérés. Polgár, bizonyítsd be, hogy emberi, tiszta műveltséget tudsz magad köré varázsolni és segíts eszményi kertté, egyetlen várossá formálni az országot.

BALÁZS JÁNOS

EURÓPAI LEGENDA

*Örökre nem veszthetsz el!
Találkozunk a kis európai vasútállomások
esti gesztenyefái alatt, kis ivóiban,
egy pillanatra két század között.
Te mindannyiszor új ruhában leszel!
és percek múlva indul vonatod.
Körülöttünk csendesesen beszélgetnek, szelíden isznak
az időn átutazó párok, míg künn
a nagy utakat járt mozdonyok dohognak,
régikocsik ablakából tükröződnek az évek
s lassan kigyulladnak a lámpák
az idegen századokba kanyargó sinek fölött ...*

*

*Megmentetem cigarettáid füstjét,
mozdulataid láthatatlan szobrai
érclovasnál maradandóbban őrzik
városrészek hangulatát, —
hangsúlyodat: ami megfoghatatlan
volt belőled. Így lettél
magányos sirás, gazdátlan tekintet,
megcsillanó könny idegen szemekben, --*

hogy elszomorítsd a nyitott vonatablaknál álló utast
nyugtalanító, halk sírásoddal,
mely ott rejtőzik az európai éjszakában
és felzaklasd könyörgő tekinteteddel,
míg keresni kezd s végül meg nem érti,
hogy a könnycseppben élhetsz csak igazán
már, amely ott reszket pillája szélén...
Előlép-e még ebből a könnycseppből
a lány aki itt jött velem a budai utcán
hosszú, fiús léptekkel, lezuzott térddel
s éterien finom csuklókkal, szóllan, —
mert olyan volt mint egy fiatal katona,
vagy egy angyal, de lány volt
s egyszer talán gyermeke is lesz...

*

Már idegen szél borzolta haját
s különös idegen szavakat mondott,
talán francia fiúneveket...

Most viaszlemez őrzi utolsó halk
magyar szavait hozzám, — s fojtott köhögését.

*

Talán a svájci éjszakában
alagútból kibukkanó kék villanyvasúton
merengő árva sielőként látom
majd átragyogni arcod egy ablakon,
s e pillanat találkozást ígér még az időben.
Eljövendő század egy napját várom,
addig megőrzi fájdalmas barátságunkat
nyugati katedrálisok nádszál tornyai,
aranyló ablakai s kékfényű svájci hómezők,
mint egy európai legendát...

*

Hosszú sítalpakon végtelenbe szálló lány!
Lenn eltakarják szemük az emberek,
de én már látom örök szárnyaidat:
egyre jobban ragyognak a növekvő sötétben.
Csillag száll át a svájci hegyeken.

RUBIN SZILÁRD

(Regényrészlet.)

A koratavaszból nyár lett. Ósi Iván is egyre jobban távolodott a gondolkortól, amelyet a *kangrez* megoldására csoportosított. Végleg letett hát róla, hogy ezt a szót a törökből magyarázza. Szakitani azonban nem tudott a problémával, most új utakat keresett, régi nyelvünk szótárait s emlékeit böngészte át. De teljes titokban dolgozott, nem akart még egyszer megszégyenülni 'kارتársai előtt.

— Ön valamit forral, igaz-e? — kérdezte tőle Tibold Menyhért az egyetemen — Vagy végleg letett róla? Sajnálám. Csak a szenvedélyesség teszi vonzóvá a tudósokat.

Ósi Iván nem igen szerette Tiboldot. Zárkózott, mereven begombolódzott embernek ismerte aki hibátlan ruháival s példásan hátrasimitott hajával védi magát a 'külvilág terhes közeledése ellen. A kutyák kisagya Ivánt nem érdekelte, három mondatnál többet sohasem tudtak egymással beszélni.

Mégis, éppen Tibolddal, olyan meglepetések érték, amikre legkevésbé számított. Egy júliusi estén, mikor a forróság beküldte súlyos lehelletét földszinti szobájába, tíz óra felé, könyvvel a kezében (mindig fekvé olvasott) elaludt. Sokféle homályos tájon és tárgyon siklott keresztül: álmában úgy történt, hogy valamiképp megbizonyosodott az emberek teljes és reménytelen tudatlanságáról, de sok biztató jel figyelmeztette: a kutyák, minthogy ismeretében vannak a titoknak, kisagyukban rejtik annak nyitját. Felkereste hát Tibold Menyhértet egyetemi laboratóriumában; az álom ott kezdett világossá válni, mikor a fehérre mázolt ajtó előtt állt s megnyomta a csengő gombját. Este volt, épp olyan este, mint amiből ébren elindult, az álom csak továbbvinni látszott tőprengései útján. Maga Tibold nyitott ajtót. Fehér, magasan nyaka köré gombolt, hátul záródó orvosi köpenyt viselt, ami azonban tele volt fröcskölvé vérrel. Mikor őt meglátta, gumikesztyűs kezét magasan széttárta s gúnyos örömmel kiáltott fel: — De hisz ez pompás! Hát mégis eljött?

— A kutyák, — motyogta Iván, aztán ezt: — az agyak.

— Beljebb! — kiáltott most Tibold s már a mütőben állottak. Falát fekete, síkos kövek borították, középiütt fehér bőrrel fedett sebész-asztal ágaskodott. A műszereken s öles lámpákon kívül azonban széles úriszobabútorok is voltak a helyiségben, egy divány, két elegáns fotel, bársonnyal bevonva s kis dohányzóasztalka. — Ide szokta hozni a nőit. — villant át Iván agyán.

Tibold most ölében fekete pulikutyát fogva tért vissza. Ezt ketten a mütőasztalhoz szíjazták, a kutya rebbenő, ijedt szemekkel, gyáván figyelte munkájukat.

— Csak fogja a fejét! — mondta Tibold, maga pedig fúrót hozott. fából és vasból, amilyent az asztalosok használnak, ha egy csavar helyét előkészítik. Ráhelyezte az állat koponyájára s lassan forgatni kezdte. A kutya felnyűszített. — Csak tessék jó erősen fogni! — rendel-

kezett Tibold s Iván kezét a puha, lágy szőrrel fedett húba mélyesztette. Ahogy a kutya, lábát szétvetve feküdt előtte, hirtelen megismerte: Cézár volt, a puli, Debrecenből, nagybátyja kertjéből.

— De hisz ez a Cézár — mondta.

— Igen, csak kisebb valamivel. Még nagyon fiatal — szolt Tibold s még gyorsabban körözte karjával a fúrót. A kutya egyre élesebben nyüszített, vonított, az egész egy szirénához volt hasonlatos, amely annál magasabb hangon üvölt, mennél gyorsabban forgatják. Végül már követhetetlen gyorsasággal pergett Tibold keze, az állat pedig oly kísértetiesen vonított, hogy hallása szinte fájdalmat okozott. Akkor egyszerre kis kattanás roppant s a lukból forró vér szökött elő magasan, befecskendezve a fekete, villogó mennyezetet. Mocskos, iszonyatos álom volt ez.

A többire már nem emlékezett, csak arra, hogy megtudott valami fontosat a *kangrez* etymológiájáról is. Ezt azonban nyom nélkül elfelejtette, mire fölébredt.

— Hát ez mi volt? — tündött dűnnyögve, míg föltápáskodott s karóráját kereste. Éjfél felé járt. Nem érezte magát álmosnak. Ásított, aztán kiskabátot vett, hogy járjon egy keveset a fülledt éjszakában.

Kint, a Sándor-utcában, egymás után világítottak a kocsmák, vendéglők, a Rádió előtt kifüggesztett sok óra egybehangzóan vallott az előrehaladt időről. Mindez az álom folytatásának tesztt. Nem is csodálkozott, meg sem ütközött, mikor az egyik vendéglőbe betérvén, Tibold Menyhértet pillantotta meg a füstös, gőzös söntés sarokasztalánál.

— Csak tessék helyet foglalni, kolléga úr! — kiáltott át a helyiségen. — De hiszen van még az italból s ön nem fogja megvetni asztalomat.

Iván még mindig az álom hangulatában járt s fel sem tűnt neki a másik szokatlanul bizalmas hangja. Tibold most is, mint mindig, támadhatatlanul elegáns volt. Fehér szmokingot viselt, amilyent az angol lordok és filmszínészek a gyarmatokon, gomblyukában szekfűt. Selyem ingmelle vakítóan ragyogott ki a pompás szabású kabát alól, Ivánnak feltűnt, mennyire alapos a monogram-hímzés; Tiboldnak mind az ingén, mind vasalt zsebkendőjén, amellyel olykor száját törülte meg, nemcsak nevének kezdőbetűi s a doktor szó rövidítése látszott, de még az ötágú korona is, a címer egy részlete, kardot markoló kézzel. Tibold ifjú kora ellenére meglepően sikeres pályát futott már be, ez a nagyon magas és nagyon szép fiatalember vezetője volt egyik legjobban felszerelt kutató laboratóriumunknak, a Biokémiai Kísérleti Intézetnek. Mindenki nagy eredményeket várt tőle. Az egyetem egyik professzora éppen legutóbb mondta róla, hogy nem csodálkoznék, ha néhány év múlva akár a Nobel-díjat is megkapná. Ha Tibold, Ósi Ivánt „kolléga úr”-nak nevezte, ezt csak leereszkedően s bizalmasan tehette, mert nemcsak hét évvel volt idősebb nála, de tudományos állását, helyzetét össze sem lehetett hasonlítani azével.

— No jöjjön csak, foglaljon helyet, — mondta most ismét s bizalmat gerjesztően nézett a nyelvészre. — Én fogom vendégül hívni.

Ósi Iván leült s kezét adott Tibold Menyhértnek. Az rögtön kitöltött számára egy poharat.

— Csak töménytet szabad inni, — mondta igen komolyan — a rum a legtisztább, legelsődlegesebb ital, amit ismerünk. Semmi gyümölcsíz, semmi raffinéria! Orvosi tanácsnak sem adhatnék jobbat önnek! De merre jár az éjszakában, kolléga úr?

— Meleg volt, sétáltam egyet.

— No persze, s aztán bejött ide, hozzám. Szereti ezeket a nyári estéket? Én igen kedvelem a forróságot, azt hiszem jobban bírom, mint bárki más. Télen csak vacogok, reszketek, de ilyenkor egészen fölülök.

Iván gyanakodva nézte. Érthetetlennek találta, mikép szeretheti valaki az ilyen kánikulát. Biztosan csak hazudik, gondolta.

— Egy fiatal s kiváló hölgygel vacsoráztam ma este a Dunaparton, — folytatta Tibold. — De hiszen ön bizonyára ismeri Gregor Krisztinát — kiáltott fel s karját, mint az álomban, széttárta. — Vagy nem? Nos hát, a kisasszony majd megfőlt a melegben. Neki különben sohasem szoktam fizetni a fogyasztását, tudja, ez megalázná.

Iván tűnődve nézte ezt az embert, különös tűzben égő szemén látzott, hogy nagyon is sokat ihatott ma este.

— Arra gondol, hogy részeg vagyok? — csapott le máris a kérdéssel Tibold, — de hiszen láthatja, az ilyen nordikus alkatú emberek, mint én, sohasem rúgnak be. Gondoljon a svédekre, angolokra! Járt Londonban? Éjjél után sem hall egy hangos szót a legtömöttebb lokálban. Mi bírjuk az italt.

— Az előbb a meleget bírta, most meg nordikus, — gondolta Iván, — ez egész biztosan hazudik.

— Másfél liter tömény szesz áll mögöttem, — folytatta Tibold — s ebből Krisztina egy cseppet sem ivott. Öneki nem szabad innia, persze, különös szüksége van rá, hogy önérzete megizmosodjék. Hiszen tudja, a játéka miatt. Csodálkoznék, ha tudná, milyen sajátos viszonyban állok én Gregor Krisztinával. — Tibold itt egész testével Iván felé fordult s szélesre nyílt szemmel rátekintett. — Talán meg sem értené ezt a kapcsolatot. Félek, hogy önök, filológusok, nagyon kis darabot látnak a világból. Hisz ön az okkult jelenségekben?

— Nem tudom, — mondta Iván — ezen még nem gondolkoztam.

— No lám! Csak ital kérdése az egész, meg aztán persze a szemponté, amiből tekintjük. Tudja, én gyakran felkeresem ezt a helyet, miután Krisztinát hazakísérem, ez pedig majd mindennap megesik. — Tibold hátravetette magát a széken, kabátja szétnyílt s úgy nevetett.

— Ez teljesen részeg. — gondolta Iván.

Tibold most finom kendőjével megtörölte homlokát, majd szembogara hirtelen oldalt csúszott. — Isten, Isten, Gyula bácsi! — kiáltotta ekkor, mire egy zöldkötényes, hájas, sörtefejú ember, nyilván a vendéglős, gyorsan az asztalnál termett. — Mondja meg az úrnak, Gyula bácsi, igaz-e, hogy hetenként legalább öt este itt vagyok? Csak őszintén!

— Igaz. — mondta Gyula bácsi.

— No látja, — fordult most ismét a nyelvész felé, mintha bárki is kételkedett volna szavában. — Isten, Isten, Gyula bácsi! Ezt szoktam mondogatni nekik, nagyon hangzatos köszöntés. Azt hiszem már a honfoglaló magyarok is így üdvözölték egymást, vagy nem? Ugyan segítsen ki, hisz ez az ön területe, kolléga úr! Szavamra, az ember egyre többet felejt.

Mielőtt azonban Iván válaszolni tudott volna, Tibold öklével gyöngén az asztalra ütött s így folytatta: — Csak feszíteni, végsőkig feszíteni a húrt, ezt szoktam mondogatni Krisztinának is. Ott válik el, csendül-e, vagy szakad! Tudja, én igen nagy hatással vagyok reá. Ő valóban azt hiszi, hogy szüksége van rám. De miért nem iszik, kolléga úr? [Nálam az ital olyan szerepet tölt be, mint a vas a betonban, egybetart. Kérem, számolja ön is a poharakat, itt szeretik az embert megtevesztteni kissé az elfo-

gyasztott rumokat illetően. De mondja meg egész őszintén, hiszi-e, hogy sikerülniök fog engem becsapni? Sarkukon vagyok ám! — Tibold ismét szélesen nevetett s hátravetette magát a széken. Ivánnak az volt az érzése, hogy bár a másik össze-vissza beszél és részegek módjára egyik tárgyról a másikra ugrik, mégis, ha kisebb nagyobb kitérőkkel, de beszéde egy bizonyos irány felé halad. — Mit akarhat ez tőlem? — gondolta.

— Az olyan nőknél, mint Krisztina — folytatta ismét ezt a témát —, csak az a kérdés, csinálnak-e valamit? Az ilyen magas, szókék soká fiatalok maradnak, ennyiben könnyebb a dolguk. Csak az a kérdés, érdekes-e nekik fiatalnak maradni? Mert ha nem jön ki ebből az ifjúságból semmi, akkor zsupsz! — a tudós összezárt ujjait feszesen eltávolította magától s úgy mutatta. Iván most aztán egészen elámul. Ezt a tudományába bezárkózott, merev embert senkise hallotta még így fecsegni. Ő Gregor Krisztinát sohasem látta s nevét csak a falragaszokról ismerte, nem is tudta, hegedül-e vagy zongorázik. Tibold mégis így folytatta: — Hiszen a legjobbhoz szólok, ha önnek beszélek Krisztináról. Ugy tudom maguk a multban... vagy a jövőben, a tervek szerint... — összehúzta szemét — tévednék? Krisztina azt gondolja, hogy különös szüksége van rám. Pedig önnek elárulhatom, hogy inkább én vagyok az, akinek a másikra szüksége van. Nehogy félreértsen, nem valamiféle lelki igényről beszélek. Egészen egyszerűen s köznapian csak azért, mert ő is hozzájárul a pályám egyengetéséhez. Mindjárt meg fogja érteni. Krisztina igen szép és híres, ezt tudja a legtöbb ember. S ha gyakran látják velem együtt, hát ez reám is kedvező fényt vet, aminek előbb vagy utóbb beszédhetem a kamatait. Ugy-e mulatságos, én nagyon is annak találok. Ez igen, gondolják az emberek, nemcsak tudós ez, járatos ő a világban. S evvel aztán akaratlanul is hasznomra vannak. Tudja kolléga úr, minden embernek két képe van. Az egyik a valóságos, amit csak sajátmaga vagy talán még ő sem ismer. Ez egyszerűen örökölt és szerzett jellemvonásaink összeadásából adódik. A másik, ennél sokkal fontosabb kép az, amit én virtuálisnak nevezek. Sok apró darabkából tevődik egybe. Az emberek képzeteknek kis részét én alkotom. Mindenkinék megvan a rólam kialakult véleménye, ez a vélemény persze nem egész lényemet veszi számba, csak egy részét, s ez a rész sem fedi szükségszerűen a valót. Ha aztán a sok ember agyában meglévő Tibold-képzeteket összeadjuk, akkor kapjuk meg az én virtuális képemet, vagyis azt, amin le lehet mérni, milyen helyzetet és szerepet töltök be a társadalomban. Ez a lényeges kolléga úr, nem amit most ön gondol rólam, hanem az a másik Tibold Menyhért, aki hibátlanul halad előre útján. Régi, kedves elméletem ez nekem s igyekszem gyakorlati előnyeit kiaknázni. Azt persze tudom, hogy a virtuális kép igen különböző lehet a valóságostól, de hát éppen ennek a társadalmi vélemények összegezése az, ami valakit hátra vagy előre lendíthet.

— Ez mocskos ember. — villant át Iván agyán.

— Mocskosnak tart? — csapott le ismét Tibold oly gyorsasággal, hogy a nyelvész rémülten kapta föl fejét, vajjon nem szalajtott-e ki valamit a száján. — Ne féljen kolléga úr! Nem mondott semmit, én csak úgy ki szoktam találni a barátaim gondolatát. Előttem nem igen van titok, de hisz ez a foglalkozásom. — tette hozzá rejtélyes suttogással.

— Örült ez? — gondolta Iván. — Vagy varázsló?

— Találja ki! — kiáltott rá Tibold, hogy az asztal megreszketett. — Pedig legtöbbször szemfényvesztés az egész, egy kis logika és emberismeret, — tette hozzá csendesebben. — Meg aztán gondolja csak, én az

agyat kutatgatom, természetes, hogy tisztában kell lennem a lélektan legújabb és legmesszebbmenő eredményeivel. Ma már sokkal többet tudunk, mint legtöbben hinnék. Volt néhány évvel ezelőtt valami visszatesés, bizonyos reménytelenség lett úrrá a tudósokon, az *ignoramus* et *ignorabimus* reménytelensége, amely lehetőségeink nagyon is korlátolt voltát hangoztatta. De új tárnák kerültek napfényre, új területek a kutatók lábai elé, ma ismét mozog, halad az egész lélektan: szerencsés periódusban vagyunk! Azt gondolná, hogy az agysebész nem szólhat a pszichológus dolgába? Szó sincs róla, ma már megint a szintézis felé kell mennünk, az új tudós az lesz, aki egyesíteni képes sokféle szak eredményeit. No persze fej kell hozzá, hogy azt a szörnű tudástömeget elbírja, de enélkül nincs haladás. A mi mesterségünk is izgalmas tájra érkezett. Képzeld csak, egyre jobban el tudjuk helyezni már az agyban, amit eddig lelki tulajdonságnak s tevékenységnek hívtak.

Most megszólalt Iván is. — S nem találja ezt erkölctelennek? Hogy amit eddig szellemnek neveztek, anyagokra bontja szét?

Tibold eltűnődött. — Erkölctelennek? Látja, ez az, amin a tudós nem gondolkozik. Minden korban erkölctelennek tartották, aki egy lépéssel tovább ment kora tudásánál, gondoljon a csillagászok és eretnekek példájára. Meg aztán korántsem vagyok olyan biztos benne, hogy sikerül-e valóban mindent anyagra bontanunk szét. Lám, ráhibázott, épp ez az, amit én ki szeretnék deríteni! Hol a határa a meghatározhatatlannak? S ki lehet-e fejezni grammban és voltban? Vagy csak az anyagok, a testek *clendeződése* az, amit önök szellemnek neveznek? Gondoljon a kristályokra, kémiai összetételük ugyanaz, ami az amorf vegyületeké, de mégis mennyire különböznek! — Tibold nagysietve lenyelt egy pohár rumot s gyorsan suttogva folytatta: — Hiszek benne, hogy amit önök szellemnek hívnak, megerősödve fog kikerülni a bonckés alól! Ne féljen, kolléga úr! — emelte fel ismét hangját. — Egy felé törekszünk! Aki ma eretnek, száz év múlva szentnek fogják hirdetni!

Elhallgatott, párás szemmel nézte a kocsma gőzös, füstös levegőjét. A meleg elviselhetetlen volt.

— Krisztina oly vakon hisz nekem, mint a túlvilági kinyilatkoztatásokban. Mert számos ilyenben volt már része, hisz éppen erről akartam szólni az imént. Úgy-e csendálkozik, mennyire őszintén beszélek, mennyire nyílt kártyákkal játszom?

— Hogyan, — kérdezte Iván, — mi játszunk egymással? Vagy ellenfelek vagyunk?

Tibold nagyot nevetett. — Mulatságos, milyen romantikusak önök, filológusok, még mindig! Javíthatatlanul tizenkilencedik századbeliek. Nem véletlen, hogy a nyelvtudomány éppen ekkor született meg. De nem erről akartam beszélgetni, hanem azokról a rejtélyes jelekről. Mert ugye nem vitás, hogy ezt a sok mozgást, sok életet köröttünk mégis csak valami központi értelem szabályozza, erről beszéltünk. Nos, az ember keresi az alkalmat, hogy bármilyen hitvány formában is, de kapcsolatot találjon az irányító értelemmel. Hát én elmentem néhány ilyen szeánszra s nem bántam meg. Kis baráti kör ez, Krisztina s pár közelebbi hozzátartozója. Már az első alkalommal felfedeztem, hogy lehet ugyan valami magasabb befolyás a dologban — ez korántsem ellenkezik tudományos nézeteimmel —, de ez a befolyás feltétlenül az egyik jelenlévőn keresztül nyilatkozik meg. Rosszhiszeműség nem képzelhető el, hisz mind műkedvelők. Leülnek az asztal köré, közepére nagy táblát tesznek, amire főrajzolták az összes

betüket. A tábla felülete oly síkos, hogy a szájával lefelé fordított vizes-pohár könnyen ide-oda csuszka rajta. Akkor nagyon hangulatos, halvány kis piros lámpát gyújtanak, kérdeznek valamit a szellemtől, ujját kiki ráteszi a pohár felül levő részére, ami aztán megindul s vándorlása nyomán az odarajzolt betűk segítségével választ ad a kérdésre. Pedig nyilvánvalóan csak egyikük tudatos vagy tudatalatti akarata érvényesül: övé a legerősebb egyéniség köztük s így tulajdonképpen ő irányítja a poharat. Más kérdés aztán, szándékosan teszi, vagy pedig valóban egy külső erő eredménye? De engem elfogott tréfás kedvem s tüstént magam is részt kértem a játékban. Gondolhatja, hogy ettől fogva én voltam az, aki a poharat szépen tologattam s ők, akik égre emelt szemmel a csodákat várták! Kérdeztek s én feleltem! Valami Dormo nevű szellemet idéztek föl, ennek nevében osztogattam aztán tanácsaimat s a bölcs útmutatásokat. Roppant mulatságos jelenet volt, sajnálhatja, hogy nem volt ott! Ekkor pillantottam meg azokat a szinte korlátlan lehetőségeket is, amelyek Krisztinával adódnak. Nem bírtam megtagadni a kísérletezést s a szellemek révén fel tudtam hívni figyelmét saját személyemre! De hisz ön tudja, mennyire hallgat ő rám! Szinte teljesen a kezemben van!

Tibold Meyhért e pontnál tenyerével nagyot csapott az asztalra s szemét szűrősrá fenve, vészjósló-fenyegetőn, nagy gyorsasággal folytatta: — Azt teszi, amit akarok! Én gondolkozom, ő mozog! Keze úgy fut a hangszereken, ahogy én irányítom! Bármily messziről képes vagyok parancsolni néki! Vigyázzon! — Tibold szeme elé emelte tenyerét. — Most szobájában ül, kezét leeresztette, mára befejezte a játékot. Leveszi a pongyoláját. Ágyába fekszik, kis lámpát gyújt... olvas... lapoz... egyet ásít... a levegőbe néz. Csend. Most hirtelen idegesen felkapja a fejét... érzi, hogy valami történik... milyen sápadt, milyen halovány! Leteszi a könyvet... nem tud az ágyban maradni... ledobja a takarót... — Tibold suttogva, szakadozva folytatta, szeme parázsló sugárokat lövelt s a távolba tekintett — most fölkel... papucsba bújk... kis hímzett, piros papucsba... odamegy az erkélyajtóhoz... ki próbálja nyitni, de be van zárva... mégis fél, hogy valaki bejöhet... még egyet fordít a záron... kinéz az utcára... csak lámpákat lát... Hagyjuk, kolléga úr, — Tibold lazán szétengede eddig feszesre zárt ujjait, — hadd menjen vissza ágyába s olvasson tovább, hiszen akkor verjük ki onnan, amikor csak akarjuk!

Szünet következett. Ősi Iván a szégyentől lehajtotta fejét.

— Miket beszél ön — motyogta.

— Miért? Mit számít hát mindez a sok céltalan nyüzsgés és mozgás? — Tibold elbeszélése egy zenedarabhoz volt hasonló, e gyors és telített részlet után ismét lazább, lejtősebb, hanghordozásában is lágyabb következett, egészen a mindent összefoglaló befejezésig — A világ nem ad választ a legégetőbb kérdésre, arra, hogy *miért?* Kutatgatjuk, boncolgatjuk a *hogyan*-t, a *miké*p-et, de ezzel meg is kell elégednünk, amint Dante írja. Gondolja csak el, naponta millió és millió élet támad s ugyanannyi szűnik is meg, részben felderített körülmények között. De miért? Mi a cél?

— Az ellenállás — motyogta bátortalanul s már maga is részegen Ősi Iván, — a küzdelem az elmúlás ellen.

— Ugyan! tárta ki karját az álombelivel egygyé vált Tibold. — Ön még hisz ebben? Javíthatatlan tizenkilencedik századi! Csodálom önöket, romlatlan regényességüket! Tudja, én inkább annak a barátomnak nézetét vallanám, aki a multkor azt mondta: kint a teljes és végtelen, fizikai világ-

ban ez a kérdés fel sem vehető. Ilyen kérdés nincs is, csak bennünk! De mondja, kolléga úr, hogy el ne felejtsem, mi a véleménye önnek; aki ilyen kérdéseket döngget, mint mi, milyen messzire mehet el kísérleteivel? Egészen addig, amíg tudományát szolgálni tudja? Vagy van valami más határ is? Az előbb erkölcsről beszélt. Gondolja, hogy van más erkölcs is, miret a megismerése? — Tibold hosszan, kutatóan nézett Iván szeme közé. Aztán mégis, gyerekesen elnevette magát, elővillantva sok fehér fogát s Ivánnak az asztalon álló poharához barátságosan hozzákocantotta a sajátját.

KARINTHY FERENC

VEDÁMAI VIGALMAK

*Vedáma városában élni halni jó
Estéknént nagy ködöt köhint reánk a tó.
Halászok hangja ballag ablukunk alatt
A parton lent ellépegett száz gondolat
Itt minden bölcseségünk elmúlatható.*

*Lehullt az első hó a kedves karcsú teste
Lukat szaggyat belé, a hídnek iveit
Libbenve lépjük át — mily súlytalan repesve
Jön ránk a tél körénk terül a vaskos este
Szobánkba vetve könnyű fénye selymeit.*

*Ki tervel itt — nem lelhetünk itt szebb halált
Mást mint a tűnő testvér pillanat talált.
A kedves hölgy más tagját újabb kellemét
Kutatta minden perc amíg kutas szemét
Éledve inni kezdte lám a holtravált.*

*Vedáma városán felejtett évek élnek
A hó alatt a bomló mult bimbói érnek
Alant tüzetrakó halászok hangja ég
Madár surran száz szárnya leng a szélnek
Fülembé súgja mind hány szárnycsapás az ég.*

ROZGONYI IVÁN

AKÁR A GONDOS MESTEREMBEREK

*Ha jobbra nézel, hogyha balra,
egyik barátod még vizet akarna,
a másik már elfekszik, mintha ágyon. —
puha fény rezzen a világon.*

*A háborúból, aki megmaradt,
tanító nénik és tanár urak,
őrmesterek, tizedesek, bakák —
képek mögé búvik az ifjúság.*

*A debreceni István gőzmalom
fehér porában egyik hajnalon
— hátunkon ólmos púpként ült a zsák —
egy főhadnagy ránkfogta pisztolyát.*

*S az estéből igyen bújik elő
egy gyalógép meg három reszelő,
s amiként aszfalt közein a gyom —
növekedett a munkásmozgalom.*

*Európa hánykodó tengerén
lobot vetett az olaj meg a szén,
de akkor már lehullottak a porba
József Attila és Garcia Lorca.*

*— Ha jobbra nézel, hogyha balra,
nem ölel át a béke karja,
csak keserűbb a méz a szádban —
gyilkolnak Indonéziában.*

*Elmélkedj — és ne vándorolj ki!
A békét meg kell ostromolni.
Amerikában, Indiában,
Miskolcon és a Hajduságban.*

*Amit a csontokból tanultál,
mesterré tett — nem vagy te kontár
s akár a gondos mesteremberek
a kaptafát, a reszelőt, a bárdot
emelik — emeld szavad és kezed
védd a világot!*

ACZÉL TAMÁS

EMLÉK

1.

Négy napja éltünk fűvel és csigával.
Egy anyával, lányával és fiával
meneteltünk — és most eszembejut
a hátizsák hogy húzta a fiut,
görnyedt, sikoltozott, zokogva,
mígnem terhét az út szélére dobta.
Felvettük s vittük. Még tizenhatéves
se volt szegény, gyengécske s e veszélyes
kirándulástól félt és reszketett —
élni akart — s únta az életet.

2.

Amerre mentünk — házak és tanyák
köztt — egyre szűkebb lett a szép világ.
Fejünk felett, ha kék is volt az ég,
lábunk alatt szikrázó szakadék
és nyelvet-öltő mélység renegett.
Első halottunk volt egy kisgyerek,
ki étlen-szomjan nem bírt jönni már —
karjábavette a komoly halál

3.

A nyers babot rágcsálva mókusokkal
szemeztünk s lent a sustorgó habokkal.
— amit az Ennsből láttunk, ennyi volt.
Két hét alatt egyszer sütött a hola,
az eső is csak félnapig esett,
nem voltunk szárazak, se vízesek,
se éhesek, se fáradtak e lázban,
meneteltünk, hazátlan.

4

Főtkomlósiak, debreceniék,
mennyi emléket hordott e sereg!
Utcákat, ahol láktak, házakat,
szeretőket, apákat, lányokat,
a földokről hazaballagó csordát,
e szennyes lében — magukban — sodorták,
s Grazon, Steiren, Leobenén át
emelte őket a régi világ.

*Magukról csak annyit tudtak, amennyit
az emlék még önmagukról megemlit —
amit megőrizhet egy szeműveg,
egy mozdulat, néha egy lelkesebb,
hangos kiáltás — „nézd, egy fecske, ott!” —
míg átcsapódnak rajtuk a habok.*

*Az indulásra már a második
napon elhagytuk Pál barátait,
a harmadikra az enyém maradt,
ki nem bírta e részeges utat,
negyednapra két öreg nénike
dült batyustól a földek mélygibe,
a hátukon cipelték még a dunyhát,
hogy álmukat odaát jól aludják,
az ötödiken három szolnoki
fiatal halt meg és még valaki.*

*Négy hétig éltünk fűvel és csigával,
perelve éhséggel, tavaszi tájjal,
— aki bírta. Itt-ott kenyér meg alma
hullott közénk — az kapta, aki marta.
A farkasoknál sokkal farkasabbak
voltunk és az oroszlánál vadabbak —
nem emberek. Úgy ettük, ahogy adták.
És állomástól-állomásig
mentünk, mert tudtuk — egyik vagy a másik
vár ránk — s nem mindegy!:
halál vagy szabadság.*

ACZÉL TAMÁS

AZ ESZTÉTIKUS PROBLÉMÁJA

A korszerű művészetkritika feladatának meghatározói általában két nagyobb táborba tartoznak. Az egyik tábor tagjai a szociológiai kritika hívei, a másikéi az esztétikai kritikáé. Az esztétika módszerének, a kritikának ez a felosztása több okból is meglepő. Először azért, mert azt a látszatot kelti, mintha a kritika nem a módszere lenne az esztétikának, hanem normatív, mint maga az esztétika; másodsor azért, mert azt a látszatot kelti, mintha a szociológiai és esztétikai normák lényegükben ellenkeznének, holott éppen lényegükben — normatív voltukban — egyeznek; harmadszor, mert okatlanul leszűkíti az esztétikai normák jelentőségét, megfosztván őket társadalmi jellegüktől, noha az esztétikai normáknak ugyanúgy megvannak a maguk társadalmi alapjai, — ezt éppen a szociológusoknak kell tudniok — mint a szociológiai normáknak.

Ha az esztétika és művészetkritika kérdésciről egyáltalában beszélni akarunk, akkor mindenekelőtt rendet kell teremtenünk portájukon, ahol a fogalmak, a két tábor híveinek harcos magatartása folytán, meglehetősen össze-vissza hevernek. Először is azt kell megállapítanunk, hogy az esztétika rendszer, a kritika pedig módszer. Az esztétika értékelő, a kritika megértő — megértésre törekvő. Az esztétika ennél fogva lényegében — értékelméletében — változó; a kritika pedig lényegében — megértésre törekvésében — állandó. A kritika, mint módszer föltétlenül megelőzi az esztétikát, a rendszert: a priori feltétele az esztétikának. A rendszer nem lehet meg módszer nélkül, a módszer azonban nem vezet szükségképpen értéklésre és minden esetre meg lehet értékelmélet nélkül is.

Ha ezek után a kritikát az esztétika módszerének tekintjük és mint módszert vizsgáljuk, akkor néhány kérdésre kell válaszolnunk. Miben különbözik a művészi kritika, mint a megismerés módszere, az egyszerű megismerés módszerétől? Vajjon mindenki művészeti kritikusa-e, aki valamilyen műalkotás megismerésére, megértésére törekszik és vajjon műalkotássá avat-e bármilyen tárgyat az, ha megismerésére és megértésére törekszenek. E kérdésekre válaszolva kerülünk első ízben látszólag ellenkezésbe magunkkal. Az előbb azt állítottuk hogy a kritika, mint módszer, meg lehet értékelmélet nélkül is. Most meg azt kérdezzük, nincsenek-e a művészeti kritikának a priori feltételei. Nem kell-e a műalkotásról, mielőtt megbírálnók eldönteni, hogy vajjon művészi alkotás-e.

Kétségtelenül el kell dönteni. Ez a döntés azonban semmiesetre sem a fogalom megszokott tartalmában vett értékítélet. A műalkotás művészi voltát ugyanis, a kritika első fokán, nem objektív kategóriák, hanem szubjektív tényezők döntenek el. Nem valamilyen értékrendszer, hanem a kritikus alkata. Minden kornak, minden társadalomnak általában megvan a maga esztétikai és etikai magatartása, vulgárisan: a maga közízlése. Ez a közízlés — az, hogy valami tetszik-e, nem tesz-e — dönti el, hogy művészi alkotással van-e dolgunk. Hozzá kell persze tennünk, hogy a közízlésnek is vannak eltérései és sok mindent művészetnek kellene tartanunk, ha egyedül a közízlés döntésére bízánk magunkat.

A közízlés eltéréseinek oka az, hogy a közönség paradox módon nem ismeri fel ízlése lényegét. Gondoljunk csak arra a mesére, amely-

ben a szépséges királynő elveszíti szépségét. Fia, a kis királyfi először megdöbbenve húzódik vissza tőle, majd felismeri és jobban szereti, mint valaha. Ebben a mesében figyelemreméltó igazság van. Ha a királyfitől megkérdezték volna, hogy miért szereti szépséges anyját, bizonyára azokat a járulékos okokat emlegette volna, amelyek hiányában utóbb még jobban szerette őt.

Igy vagyunk a közönséggel is. Járulékos dolgok gyakran megtévesztik, eltakarják előle a lényegét, amely talán változatlan és független a mindenkorai társadalmak változásától. Valamely kor közönsége érthetően ragaszkodik azokhoz az akcidienciákhoz, amelyekkel az előző korokkal szemben maga járult hozzá a művészet lényegéhez. A kritikus feladata, hogy lehámozza a műről járulékosságait és felismerje lényegét. A kritikus tehát az, akiben a közízlés tisztultan jelentkezik, aki valamely kor vagy társadalom ízlésének megbízható kifejezője.

A kritikusnak ez a magatartása ösztönös és magatartásának — ha úgy tetszik — inkább fiziológiai, mint normatív feltételei vannak. A kritikusni érzékenység és szelektív képesség alapján véve változatlan, vagy csak kevésbé változó tényezője a kritikának és az a kritikus, aki megállta helyét a polgári társadalomban, bizonyára megállná helyét az eljövendő társadalomban is.

Az eddigiekből megállapíthatjuk, hogy a kritikának, mint az esztétika módszerének, elsőfokon szubjektívnek kell lennie. A kritikus — a közízlés kifejezője — önkényesen dönti el, hogy a műalkotás művészi alkotás-e, érdemes-e a művészeti bírálatra.

A kritika második fokon a műalkotás megismerése. Míg a művészi érték felismerése alapján véve ösztönös folyamat, a műalkotás megismerésének intellektuális feltételei vannak. A műalkotást, a kritikának ezen a második fokán, el kell vonatkoztatnunk. Mint abszolútumot, önmagában létezőt kell tekintenünk és saját magából kell megértenünk. Azt kell kutatnunk, hogy az alkotás mennyiben felel meg az alkotó művész igényeinek és az alkotó művész igénye mennyire elégíti ki a műalkotás lehetőségeit. A kritika ezen immanens fázisában két módszerrel is dolgozhatunk: elemzéssel vagy intuícióval. Kívülről befelé hatolhatunk a műbe, mintegy szétboncolva, alkotórészeire bontva formáját és tartalmát, vagy azonosíthatunk vele és a művészi szándékból igyekszünk, kifelé haladva, a mű formájára és tartalmára magyarázatot találni.

Az immanens kritika feladata tehát végső fokon annak a megállapítása, mennyire felel meg a bírált mű a művész stíluseszméjének és mennyiben elégíti ki a művész igénye a maga elé tűzött stíluseszme lehetőségeit. Ha a kritikának az első, felismerő fokát szubjektívnek neveztük, ezt a második, megismerő fokát nevezzük immanens kritikának.

A kritika harmadik foka a transzcendens kritika. A transzcendens kritika azt vizsgálja, mennyiben egyezik, vagy tér el a művész stíluseszméje kora stíluseszméjétől. Ennyiben transzcendens, ennyiben lépi túl a kritika eredeti feladatát, azt, hogy a műalkotást bírálja.

Mert, bár a művészet tárgyai lényegükben változatlanok, a művészi és erkölcsi alapigazságok függetlenek a váltakozó társadalmaktól, ugyanakkor azonban a különböző korok művészi alkotásai kétségtelenül más-más változatai ugyanannak az alapigazságnak. A női test szépségének alapigazsága másképpen nyilvánkozik meg az antik szobrászatban, mint a modern képzőművészetekben, a barátság szépsége Homérosznál, mint Du Gard-nál. Igaz, az eltérés csak járulékosságokban van, de ezek a járulé-

kosságok alapján véve egy biológiai folyamatnak a megfelelői és gyakran hozzájárulnak az alapigazság módosulásához. Ha nem vennénk tudomásul azt, hogy a művészeti alapigazságok koronként módosulhatnak, akkor könnyen előfordulhatna, hogy valamely kor csak az előző kor művészetét méltányolja.

Ha szabad a műalkotást matematikai képlettel ábrázolni, akkor az egy függvény, melynek független változója a változatlan alapigazság, funkciója pedig az a járulékos igazság, amellyel a társadalom módosította az alapigazságot. A szubjektív kritika azt vizsgálja, függvénnel van-e dolgunk. Az immanens kritika a függvény minőségét elemzi, a transzcendens kritika pedig a függvény mennyiségeinek viszonyát vizsgálja, azt, hogy az alapigazságot módosító funkció milyen mértékben felel meg a kor ízlésének.

A transzcendens kritika bizonyos eredményekhez jut. Megállapítja, hogy egyes művek jobban kifejezik a kor sajátos szépségeszméit, mások kevésbé. Ezeket az eredményeket aztán az esztétika valamilyen értékrendszer alapján csoportosítja. Azt az értékelméletet, mely a transzcendens kritika eredményeit csoportosítja, nevezzük transzcendens esztétikának.

Azt állítottuk, hogy az esztétika társadalmi értékelmélet. Változó, mint maga a társadalom. Értékrendszerét és szempontjait a változó társadalmak közízlése határozza meg. Mi történik azonban olyankor, amikor a társadalmi és gazdasági formák felbomlanak, mikor a régi társadalom széthullóban van és az új társadalom alapjai még nem alakultak ki. Mi történik olyankor, mikor a társadalmi és gazdasági zűrzavarnak megfelelően erkölcsi és ízlésbeli zavar is uralkodik. Mi történik az egymást követő kultúrák intervallumában. A művész bizonyára ilyenkor is alkot és műve bizonyára igényt tarthat arra, hogy osztályozzák. Ám a transzcendens esztétika ilyenkor megakad, alkalmatlannak bizonyul az értékítéletre. Hogyan is ítélné, mikor a normáit meghatározó közízlés maga sem egyseges, mikor a társadalom maga sem tud megegyezni abban, hogy mi a szép, mi a jó?

Ilyen intervallumokban, mint amilyen a mi korunk is, paradox helyzet keletkezik. A szociálisjellegű transzcendens esztétika éppen akkor válik hasznavehetetlenné, mikor a társadalom maga a legaktívabb. A kritikus viszonya ilyenkor a műalkotáshoz sajátos. Kritikájának első foka ekkor is szubjektív. Az alkotáshoz való viszonyát továbbra is a művészet alapigazságát felismerő érzékenysége határozza meg. Ez az érzékenység azonban ezúttal a közízléstől független. A kritika második foka ilyenkor is immanens. A kritikus azt igyekszik megállapítani, mennyire felel meg a bírált mű a művész stíluselméletének és mennyiben elégíti ki a művész igénye a maga elé kitűzött stíluselméleti lehetőségeit. De itt meg is áll a kritika. Transzcendens bírálatra nem kerülhet sor, mert nem lehet megállapítani, miképpen viszonylik a művész stíluselmélete a kor nemlétező stílusigényéhez.

A műalkotás függvénye, melyben az imént a független változó a változatlan művészeti alapigazság volt, a funkció pedig a kor járulékos szépségeszméje, most olyképpen módosul, hogy a funkció helyébe azt a szemléleti többletet helyettesítjük be, amellyel a művész maga járult hozzá az alapigazság módosításához. Egyszerűbben: a társadalom jellegadó szerepét maga a művész veszi át, aki nagyobb erőfeszítéssel maga teszi jellegzetessé, „korszerűvé“ alkotását. A művésznek ez a társadalomtól való sajátos függetlensége természetesen új feladatok elé állítja az esztétikát.

Értéktételében nem léphet túl magán az alkotáson, nem lehet transzcendens, mert az a társadalmi értékelmélet, mely szerint eddig osztályozott, megdőlt.

Újfajta esztétikára van tehát szükség. Olyan esztétikára, mely nem a társadalomhoz való viszonya szerint értékeli a műalkotást, hanem aszerint, hogy mennyiben járult hozzá maga a műv az esztétikai alapigazság módosításához. Ennek az esztétikának kétségtelenül létjogosultsága van. Homogén kultúrák adnak valamifajta közös jelleget a különböző művészek alkotásának, de az egymást követő kultúrák intervallumában, amikor a művész teljesen magára utalva, szubjektumának törvényei szerint alkot, az alkotások jellege ugyanazon művészetben belül is nagyon változó. Milyen esztétika lenne alkalmas arra, hogy az impresszionizmust, expreszszionizmust, kubizmust, dadizmust, futurizmust, szürrealizmust és ezek változatait egy rendszerbe foglalja. Nyilván az az esztétika, mely magánál a bírált műnél maradva, asszerint értékeli, mennyire felel meg a művész a maga elé tűzött stíluseszmének és hogy ez a stílus mennyiben eredeti, mennyiben módosítja a változatlan művészeti alapigazságot.

Az az értékelmélet, mely a műalkotást saját törvényei szerint értékeli, az immanens esztétika. Természetesen ez az esztétika is változó, mint a transzcendens esztétika, de míg ez társadalmak szerint változik, amaz minden művész értékelésénél új feladat elé állítja a kritikust.

Ennek a ma egyedül lehetséges immanens esztétikának két ellenfele van. Az egyik a konzervatív esztétika, mely az egykor helyes, de ma már idejétmúlt normáit szeretné a művészetre erőszakolni, a másik az az úgynevezett marxista esztétika, melyet nálunk Magyarországon Lukács György képvisel.

A marxista esztétika — mely transzcendens esztétika igényével lép fel — nevében is ellentmondást hordoz. A marxizmus közgazdasági elmélet. Nem a kialakuló új társadalom közgazdasági rendszere, hanem a meglévő, felbomló polgári társadalom közgazdasági diagnózisa. Rámutat a kapitalista termelési rendszerben uralkodó ellentmondásokra. Diagnózisából kiderül, hogy a kapitalista termelési rendszernek előbb-utóbb meg kell dőlnie. Azt hiszem, minden józanul és tárgyilagosan gondolkozó ember elismeri a marxista közgazdaságtan igazságát. A marxizmusból azonban nem tudjuk meg, hogy milyen lesz az új társadalom gazdasági és szociális berendezése. Erre csak utalások és általánosságok figyelmeztetnek. Marx, aki dialektikus materialista volt, nagyon jól tudta, hogy a történelmi fejlődés két összetevőjéből, a tézisből és az antitézisből nem számítható ki teljes bizonyossággal a szintézis. A dialektika nem matematikai művelet, sőt éppen lényegében különbözik attól, amennyiben módszere nem logikus, hanem dialektikus. A marxizmus hívei, a szociáldemokraták és a kommunisták is abban ellenkeznek egymással, hogy másként látják a marxizmus politikai és gazdasági konzekvenciáit. Azt is el kell ismernünk, hogy a szocialista Szovjetunió sem tartja a maga társadalmi és gazdasági rendjét a szocializmus végleges megoldásának. A marxista közgazdaságtan, amennyiben a jövőre vonatkozik, föltétlenül hipotétikus — prenormatív.

Amint van prenormatív közgazdaságtanunk: a marxizmus, prenormatív metafizikánk: a bergsonizmus, prenormatív pszichológiánk és matematikánk: a freudizmus és a relativitás, ugyanúgy illő, hogy legyen prenormatív esztétikánk is. Erre a szerepre azonban a marxista esztétika a legkevésbé alkalmas.

Senkit sem téveszthet meg az, ha a marxista esztétika előző korok remekműveiről hebizonítja, hogy azok az ő normái szerint is remekművek. Ugyan melyik esztétika mondana le arról, — ha tételeit általános-érvényűnek tartja, — hogy értékelmélete minden kor művészetére egyaránt vonatkozzék, különösen, ha a kiváló alkotások elismerése egyúttal saját csalhatatlanságát is bizonyítja.

A marxista esztétika felelősségtudatát — amennyiben tételei a multra vonatkoznak — nem is vonjuk kétségbe, ez azonban minden esztétikának egyformán érdeme. Valamely kor esztétikájának létezési jogát nem a multra vonatkozó, kötelezően helyes ítéletei adják meg, hanem saját kora művészetének helyes értékelése.

És éppen itt támadnak kétségeink a marxista esztétika igazságát illetően. A marxista esztétikusok, — noha állandóan tiltakoznak ellene — a vulgar-marxizmus eszközeivel, a művészetet politikai céloknak rendelik alá. Esztétikai gyakorlatuk — elméleti szabadkozásaik ellenére is — azt bizonyítja, hogy akinek politikai rehabilitálását taktikai szempontból helyesnek látták, azt esztétikailag is rehabilitálják. Ez megfelelhet valamilyen politikai taktikának, de nem felel meg az igazságnak, még kevésbé felel meg a helyesen értelmezett esztétika feladatának.

Végül arról sem szabad megfeledkeznünk, hogy az esztétika nem vonatkoztatható el magától a művészettől; nem fordulhat elő az, hogy egy kornak csak esztétikája van és művészete nincs. Az esztétika „öntvényűségét“ éppúgy nem fogadhatjuk el, mint az irodalomét. Már pedig a marxista esztétikával valahogy úgy vagyunk, ha elfogadjuk értékítéletét, akkor — egy-két jelentéktelen kivétellel — el kell vetnünk korunk egész művészetét.

Ezzel elérkeztünk a marxista esztétika alapvető belső ellentmondásához. Ha a marxista esztétika módszerében csakugyan dialektikus lenne, akkor kora művészetét elfogadná a maga valóságában, úgy, amint az organikus következménye, vagy dialektikus ellentéte kora gazdasági és társadalmi helyzetének. Az esztétika igazságát nem a valóban létező művészet valóságának kétségbevonása bizonyítja, hanem éppen ellenkezően annak valósága kell, hogy igazolja. Ha a mai kor művészete nem felel meg a marxista esztétika normáinak, ez nem a művészet silányságát, hanem ennek az esztétikának az alkalmatlanságát bizonyítja.

A marxista esztétikusokkal: Lukács Györggyel és — főként — vulgarizálóival való vitáink természetesen nem jelentik azt, hogy alábecsüljük a marxista esztétika jelentőségét. Sőt éppen ellenkezően, támadásaink hevesége a legjobb bizonyíték arra, milyen nagyjelentőségűnek tartjuk.

Szembenállásunk Lukács Györggyel sajtóságotan ambivalens. Egyrésztől úgy állunk szemben vele, mint minden jelentkező új nemzedék a hagyományörző akadémiaival — hiszen, ha a marxista esztétika a húszas évektől kezdve organikusán nem volna bele a magyar szellemi élet folytonosságába, akkor ma már csakugyan az „akadémiát“ jelentené —; másrésztől, mivel a marxista-esztétika egyszerre jelentkezik az akadémia szigorával és az avantgarde mozgalmak türelmetlenségével, látszólag mi is egyszerre harcolunk a becsontosodott szigorúság és a haladás ellen.

Pedig a hagyománnyal és a haladással való egyidejű szembenállás paradoxonja nem a mi paradoxonunk, hanem a marxista esztétikáé. A művészet nem vehet és nem vesz tudomást arról, hogy a politikai fejlődés negyedszázaddal ezelőtt elakadt. Ugyanazok a politikai körülmények, amelyek lehetetlenné tették a korszerű esztétika kibontakozását, nem aka-

áályozhatták meg, hogy a művészet a maga törvényei szerint — a társadalommal való folytonos összefüggésében — tovább fejlődjék. Ezt különben Lukácsék maguk is elismerik, amikor példaként állítják eléink József Attilát és Illyés Gyulát. Mi természetesen nem csak a marxista esztétikával, hanem Illyés Gyulával és József Attilával is szembenállunk annyiban, amennyiben történelmi helyzetünk is különbözik az övékétől. Mi más, mint akadémikus maradiság azt követelni a fiatal írótól, hogy ugyanazon esztétika szerint alkossanak, mint kétségtelenül kiváló elődeik.

Nagyon is tiszteletreméltó az az emberi magatartás, amellyel Lukács az „elkésett demokráciában“ az „elkésett akadémiát“ képviseli. Sőt nem csak tiszteletreméltó, hanem — dialektikusan nézve — szükséges is ahhoz, hogy megalkothassuk a magunk korszerű — és ezért haladó-esztétikáját. Érthető is, hogy egy megkésett — bár kétségtelenül szükséges — politikai fejlődést, meggyőződése szerint támogatva, kritikai gyakorlatában feláldozza az esztétikát az etikának. De miért kövessük ebben?

MAJOR OTTÓ

PÁNEPICIZMUS ÉS CSONKAPRÓZA

(Hozzászólás Lengyel Balázs „Babits után“ című tanulmányához)

Egy új folyóirat első számának élén jelent meg az az esszé, amelyhez hozzá szólok. A folyóirat a legfiatalabbaké, akik itt mutatkoznak be első ízben együttesen. Irodalmi hagyomány, hogy egy folyóirat első számának első közleménye jelképes írás, amely nem az egyén, hanem a csoport véleményét szövegezteti meg. A hely s az alkalom önmagában is jelentős. Egy ilyen cikkben új irodalmi ízlés jeleit, új írógárda friss szemléletét keresi az olvasó. Ezzel a várakozással kezdtem olvasni Lengyel Balázs esszéjét. Várakozásomban csalatkoztam.

Nincs hálátlanabb dolog, mint fiatalokkal vitázni. Minden valószínűség szerint ők élnek tovább, hangjuk akkor is erősen szól majd, amikor az idősebbek már régen elnémultak. Ez a tény minden érvnél nyomósabb s tökéletesen elég ahhoz, hogy az igazság végül övék legyen. Vitázni azért merek mégis, mert ez a kiábrándító esszé nem a fiatalság megvesztegető erőnyeit és megbocsátható hibáit elegyíti, hanem mintegy leltára hagyománnyá merevedett gyarlóságainknak. Hét és fél oldalon összesűrítve ott nyüzög, ott hemzseg benne szellemi életünk jóformán valamennyi régi betegsége, olyanformán kiteljesedve a mesterségesen kedvező életkörülmények között, mint egy baktériumkultúra a zselatinban. Valóban nincs okom aggodalomra, hogy a jövőnek üzentem hadat s vaddisznómódra beletalpaltam az új vetésbe.

Lengyel Balázs cikke nekem csupán ürügy. Irodalmunk rossz szellemét támadom tanulmányán keresztül, mindenekelőtt azt a már-már fokozhatatlan fogalmi bizonytalanságot, amely a balítéletek bőven termő melegágya. Ez a fogalmi bizonytalanság az oka, hogy a vita nem lehet oly világos, mint üdvös volna, talán hozzá sem járulhat a fogalmak annyira kívánatos tisztázásához. Mert a legtöbbször nem az volt a probléma számomra, hogy Lengyel Baláznak igaza van-e vagy sem, hanem az, hogy valójában mit is akar mondani? Ennek a megállapítása került a legkeservesebb fáradságba. Könnyen meglehet, hogy azokat a véleményeket, amelyeket — saját szövege alapján — neki tulajdonítok, nem vállalja. Sőt az sem lepne meg, ha a vita olvasása után kijelentené, hogy fölösleges volt fáradoznom, hiszen azt mondom, amit ő is mondani akart. Vitába szállani csak olyan véleménnyel lehet, amelyet többé-kevésbé félreérthetetlenül kifejeztek. De miként foglaljon állást az elme olyan állításokkal szemben, amelyeket többféleképpen értelmezhetni, mert nem bontakoztak még ki a praeologikus állapot alaktalanságából?

Ezért időzők hosszan az ellenmondásoknál, a fogalmazás kétértelműségénél. Hadd kerüljön egyszer terítékre ez az öntudatosodástól rettegő szemléleti mód, ez a sután szépelgő esszéstílus, ez a felelőtlenül elmosódó fogalmazás. Erdemben kevés dologhoz szólok hozzá. Majd akkor fogom megtenni, ha Lengyel Balázs veszi magának a fáradságot s világosan, tisztán, esetleg „poentirozottan“ megmondja, hogy mi a véleménye.

Tekintélyi kritika.

Lengyel Balázs cikke — „Babits után“ — számvetés a jelen s a múlt egy időpontja között az irodalmi jelenségekkel. Mi a viszonya a Babits utáni irodalomnak Babitshoz és a Nyugat többi nagyjához? — Ez a feladat. E körön belül a szerző főleg a Nyugat első és második nemzedékének viszonyát vizsgálja.

„Nagyjai megformálása után az irodalom rendszerint megtorpan“, — mondja mindjárt az elején. „Az új költőket a babitsi teljesség, a korokat, világtájakat befutó egyetemesség egy kidolgozott magatartás felvételétől zárta el, melyben tehetség és igény... egymással harmónikus viszonyult. A nagyság öntudatlan

kegyetlensége az utódokat majdnem abból kergette ki, amit a magyarság számára összefoglalt. A második nemzedék visszaüzetett a teljességtől a részletig: Európából a valóságosabb magyar talajig, egyes tagjaiban ahhoz a hagyományig, amely óvatos távolságot tart a nyugati világtól. Szinte miatta indult leszűkített világlátással, vagy legalább is miatta közömbösítette tört részletekre élményfelfogó képességét." — „A második nemzedék fejedő irodalmi helyzetértékelése talán éppen ez volt, a fuldoklás." — „Nem ő (Ady), hanem éppen az az igény, amelyet Babits példája növelt fel, tűzött ki a második nemzedékben a tehetségnek megoldhatatlan feladatokat." — „Az embert nemcsak az határozza meg, hogy honnan indult, hova tart, hanem az is, hogy kiket volt kénytelen kikerülni, kiken hogy jutott túl."

Tehát a második nemzedék hátat fordít a „követésre sarkaló követhetetlennek" és az irodalom Babits-nem-látta tájaira menekül. Ez volna a tétel, ennek igazságáról kellene meggyőznie az írónak; adatokkal, párhuzamokkal, ha inkább a tudomány felé hajlik; ragyogó előadással, merész dialektikával, hasonlatokkal, ha képességei inkább művésziek; egyikkel is, másikkal is, ha nem a részlet, hanem az egész ígésében él. De így is, úgy is, a tétel nagyszerű alkalom a bizonyításra, az értékelésre, egy új szemlélet érvényesítésére, számvetésre a két háború közötti egész irodalmunkkal.

Miként oldja meg ezt a feladatot Lengyel Balázs?

Illyésről elmondja, hogy prózában-versben állandóan gyerekkori emlékeit és a „nép bajait" ismétli. Kassák „az irracionális felé irányított szabadvers kísérleti talaját választotta ki költészete leszűkített köréül, regényeiben pedig a munkásság osztályharcának problematikáját." — „József Attila elnyúlt tapogatózás után egy időre a proletariátus gondolatkörének egyenruháját öltötte fel, a részlet nehezen tűrt fegyelmébe szorítva be szellemét, Szabó Lőrinc pedig a prózai és önmagában zárt intellektualizmus módszerét választotta szinte egyetlen költői eszközüvé." — „Erdélyi belezárta magát... a népi formákba." — Sárközi „kilépett a dologi világból egy arkangyali túlfeszített élnírába." — A fiatal regényírók ugyancsak „visszahúzódnak az egész látomástól a részletig." — „Tamási erdélyiségét, Kodolányi a Dunántúlt és az árpádkori multat építette mondanivalóvá, Németh László pedig — (Móricz Zsigmond) — népmentő programjait."

Helytálló vagy sem, amit mond, annyi mindenképpen tény, hogy bizonyításnak, sőt szemléltetésnek sem elégséges. Ahol a tulajdonképpeni feladatra kerülne a sor, ott hagyja abba a munkát. Nem egy rövidke tanulmányban, de egy testes kötetben sem térhet ki a szerző valamennyi kérdés részletes tárgyalására, nem okolhatja meg valamennyi állítását, de azt a tételt, amely további ítéleteinek alapja, legalább néhány részlettel valószínűsíteni kell. Ezek a részletek adják savát-borsát az esszéknek, ezért érdemes irodalmi problémákról egyáltalán írni. Másfelől, amennyire jogosult a fentiekhez hasonló tömör sommázás egy gondolat-sor végén, fejtegetések, elemzések összegezeként, ugyannyira önkényes az előzmények tárgyalása nélkül. Lengyel Balázs nem árulja el, hogy a végső összeg milyen tételek összeadásából alakult ki. Ilyenformán állításainak igazságát egyetlen körülmény szavatolja: — a szerző tekintélye.

Vajjon elég-e ez?

Nemzedéki szemlélet.

Ime egy másik idézet: — „Márai Sándor, Illyés Gyula, Cs. Szabó László, Németh László prózája oldottan, önmaguk köré komponáltan indul el."

Jó volna tudni, miként indul el egy próza s miként komponálódik szerzője köré? — A válasz birtokában nem ártana irodalmunk nagyjairól sorra megállapítani, hogy prózájuk ki köré komponálódik és hogyan indul el? — Azt hiszem, jeltékeny felfedezéseket várhatunk a kísérlettől.

Annyi mindenesetre bizonyos, hogy Lengyel Balázs a felsorolt négy szerző prózáját azonosnak, vagy legalább is egyneműnek ítéli s ezért együttesen jellemzi, ami bárkit meglep, aki tíz-tíz sornál többet olvasott tőlük, hiszen azonfelül, hogy valamennyien magyarul írnak s még egy körülményen kívül, — erre később vizs-

szatérek, — más egyezést aligha fedezhetni fel stílusukban. Égtájnyi változással felér az átmenet a Puszták népéből a Polgár vallomásaiba, innen a Doveri átkelésbe vagy az Ember és szerepbe. Lengyel Balázsnak mégis sikerült egy mesterfogással egy kalap alá vennie Illyést, Cs. Szabót, Márait és Németh Lászlót. Az érdem nyilvánvalóan a módszerként alkalmazott nemzedéki szemléleté.

„Ami egy-egy korosztályt az irodalomban egy nemzedékké ötvöz, éppen a kibomlás, a fejlődés külső körülményei: a világ adottságai és hatása, melyek nagyjából egyformák azonos időben. Ezek befolyásolják a maguk jobbára spirituális tényezőivel egy nemzedéken belül a tehetség és igény egymáshoz viszonyát.”

Az előző idézetek után senki előtt sem lehet rejtély, hogy a szóbanforgó korosztályt a menekülés „ötvözi nemzedékké”. Ha Lengyel Balázs nem átalotta volna legalább a nemzedék négy, eléggé önkényesen kiválogatott tagjáról megmondani, miként menekültek az egészből a részletbe, élénk fény hullana az ötvöződés egyébként talányos folyamatára, ugyanaz a fény megvilágítaná az ötvöződés eredményeképpen létrejött nemzedék közös vonásait s ez a jótékony fény talán azt is felderítené, hogy Márai, Illyés, Cs. Szabó, Németh László prózája miért „indul el oldottan és önmaguk köré komponálva”? Felderítené, hogy szerzőnk milyen megfontolások unszolására minősíti egymáshoz olyannyira hasonlóknak e négy író prózáját, hogy elégségesnek véli egy mondatban jellemezni.

Mivel a szerző mindezt elmulasztja, a korosztály vonakodik nemzedékké átalakulni, hanem kitarf korosztályi mivolta mellett, ami nem csodálatos, hiszen katonanemzet vagyunk. Azaz szerzőnk nemzedéket mond, de korosztályt ért, teljesen következetesen, mert hiszen ő maga állapítja meg, hogy Erdélyi „a népi formákba zárta magát” s így — ha a nemzedék szónak szellemi tartalmat tulajdonít — aligha tartozhatik az „osztályharcba zárkózó” Kassákkal, vagy „a dologi világból arkangyali énlírába menekülő” Sárközivel egy kategóriába. Tehát az olvasó választás előtt áll: — vagy elfogadja az egyes szerzőkről adott jellemzést s akkor a nemzedéki ötvözet önmagától megsemmisül, vagy a nemzedékké ötvöződött korosztály meghatározásához csatlakozik s ez esetben kénytelen elvetni az egyéni jellemzéseket.

Alig hiszem, hogy tévednék, ha a magyarázatot erre az ellenmondásra a gépies szóhasználatban sejttem. Lengyel Balázs vívódás és lelkitusák nélkül használ egy közkeletű szót, olyanformán, mint a pesti polgár, aki valahol hallott, mondjuk a kecskerágóról s mert hűsevő növénynek hiszi, ilyen értelemben szövi be mondaiba. Irodalmi és irodalmon kívüli körökben egyaránt a Nyugat első, második, harmadik, sőt negyedik nemzedékéről beszélnek. A felelősség nem Lengyel Balázs rovására irandó, hiszen e szemlélettel a második nemzedék verte meg irodalmi életünket. Pontosabban e nemzedék tagjai járultak hozzá legjelentősebben ahhoz a látszathoz, hogy az egyes nemzedékek, helyesebben korosztályok, még helyesebben csoportok egységesen más-más művészeti eszményeket vallanak. Ők a szerzői a látszatnak, hogy a nemzedék szó több stilisztikai könnyítéssel. Ez a látszat a gyakori használat révén lassankint hagyománnyá szilárdult s ma már avatott és avatatlan egyformán nemzedékek hullámzásának látja irodalmunkat s tartalmi vagy formai osztályozás helyett bizonyára a korszak irodalomtörténész is ezt a szemléletet fogadja majd el irányítóul. Ezzel végsőképpen megszűnik a lehetősége, hogy a jövő tanulója bármit megérthessen a korszak irodalmának szellemi áramlataiból. Lengyel Balázs tanulmányában a rendező elv a gépiesen elfogadott nemzedéki szemlélet, ezt alkalmazza módszerként, ennek segítségével jut el olyan megállapításokhoz, amilyen a következő:

Az önéletrajz.

„Műfajuk a regénynél eleve könnyebb, rugalmasabb, dekomponáltabb”, — világosítja fel olvasóját szokott nyugalmas, határozott modorán. Egy másik időzetről kiderül a műfaj is, amelyben Márai, Illyés, Németh László, Cs. Szabó ismét egyek: — „Kosztolányi túl elegáns. Az impresszionista regény, humánus együttérzéssel keverve a flauberti tökéletesség-igényt, őt tört szét, részleteiben túl finomra sikerülve, közvetlenül az ő érintése után. A követők már csak csere-

peket gyűjthettek a kezükbe. Így született regény helyett a prózának az új nemzedékre oly jellemző műfaja, a mondat és a poentírozás televény talaja, a napló és az önéletrajz. — Tehát a napló és az önéletrajz az a „rugalmas, dekomponált” műfaj, amely „eleve könnyebb a regénynél”. — Megvallom, nem sikerült eldöntennem, vajjon Lengyel Balázs súlytalanul ért-e a könnyebb szón, vagy az önéletrajz-írást tartja a regényírásnál könnyebb munkának?

Négy művet sorol fel — a Puszták népét, a Polgár vallomásait, az Ember és szerepet és a Doveri átkelést. Erre a négy műre vonatkozik a fentebbi megállapítás. Napok óta találgatom, miért esett ítészünk választása éppen erre a négy munkára? — A Puszták népe vitán felül jellemző a prózaíró Illyésre, a Polgár vallomásai ugyancsak. Cs. Szabó viszont messzi maga mögött hagyta a Doveri átkelést, mint kamasz a kinőtt nadrágot. S az Ember és szerepben sem az esszéíró, sem a regényíró Németh László nem mutatkozik meg. Amennyire jellemző ez a könyv a szerző személyére, ugyanolyan kevésbé jellemző az íróra. — S ha már az önéletrajzoknál tartunk, miért nem említi Lengyel Balázs az Egy ember életét, Kassák máig legsikerültebb prózai alkotását? — Vagy miért hallgatja el a Fekete kolostort? — A Puszták népének milyen részleteiben bukkant rá az impresszionista regény „széttöréséből” támadt „cserepekre”? — Kinek a realizmusához képest szegényebb a Puszták népének realizmusa? — Miért a poentírozás a legszembetűnőbb, említésre leginkább érdemes vonás az Ember és szerep vagy a Puszták népe stílusának? — Miért dekomponáltabb „eleve” egy jól megszerkesztett önéletrajz egy rosszul szerkesztett regénynél? — Vagy miért dekomponáltabb egy szilárd szerkezetben összefoglalt önéletrajz egy ugyancsak szilárd szerkezetű regénynél? — Egyáltalán, gondolkodott-e valaha a szerző a szerkezet mivoltáról?

Az a gyanum, hogy Lengyel Balázs az önéletrajzot nem tartja a regénnyel egyenrangú műfajnak. Nem szereti, mint ahogy egyesek irtóznak az édes illatoktól vagy az éles színektől. Ellenszenvében megfedkedezik róla, hogy az önéletrajz az európai irodalom ősi öröksége. Megfedkedezik arról is, hogy ennek a műfajnak magyar remekművei is vannak, megannyi őszöntző a próbálkozásra, tehát semmi szükség rá, hogy a második nemzedék írói a Kosztolányi-regény „széttört cserepeiből” rakják össze életük történetét.

Ráadásul ez az ellenszenv nem egy új irodalmi ízlés kialakulásának a jele, hanem készen kapott előítélet. Iskolás irodalomtörténészeink szerint a XVIII. század a hanyatlás korszaka, holott e században a magyar szellem oly alkotásokban mutatta meg erejét, mint Bethlen Miklós önéletírása, Rákóczi vallomásai, Apor Péter emlékezései. Ezeket a nagyszerű alkotásokat kézen-közön kifelejtették a számvetésből. Az irodalomtörténet nem látott történeti kútforrásnál egyebet bennük s nem adott polgárjogot az önéletrajznak az irodalmi műfajok között. Tudatosan vagy öntudatlanul — ezt bajos eldönteni — Lengyel Balázs visszanyarodik ehhez a szemlélethez.

A nyers élmény.

„Az élmény nincs bennük epikára átfórmálva, hanem nyersen, az élethez tapadóan árad”, — folytatja tovább a négy szerző együttes jellemzését.

Egy-két kivétellel Márai valamennyi művét olvastam, mégis szegyenkezve kell megvallanom, hogy egyetlen-egyét sem találtam, amelyben elszorult lélegzettel észlelhettem volna az élmények „nyers és az élethez tapadó” áradását. Hasonló tapasztalattal Cs. Szabó műveinek olvasása sem gazdagított. Nemhogy nyers, de amolyan angolosan félígüstött élményre sem bukkantam sem egyik, sem másik szerző munkájában. Bennem inkább az a benyomás alakult ki, hogy Márai is, Cs. Szabó is gondosan stilizál és soraikból inkább a túlnomultság illata árad, mint mellbevágó, nyers életszag. Ezen azonban bajos vitázni. Egy barátomnak akkor is sületlen volt a bécsiszelet, ha ropogva „cserepekre töredezett” a kése alatt, akár a Kosztolányi regény.

Vajjon mit ért ítészünk nyerseségen?

Minden valószínűség szerint az „epikára való átfarmálás“ hiányát. Nyers az olyan élmény, amelyet az író nem fiktív mesébe illeszt. Ha valaki átél egy szerelmi kalandot s elmondja egy esszében a szerelemről, egy útleírásban, egy önéletrajzban, akkor az élmény nyilvánvalóan „nyersen, az élethez tapadóan árad.“ Ámde ugyanaz az élmény már megszabadul bántó nyersségétől, mihelyt egy fiktív történet hőse éli át, mert átfarmálódott epikává s ezzel megszűnt a lehetősége, hogy az élethez tapadóan áradjon. Ilyenformán a nyersség mértéke nem a feldolgozás módja, hanem a műfaj.

Ezt a feltevésemet a tanulmány több része támogatja. Így itészünk lesújtó véleménye az esszéről, a „poentirozó“ önéletrajzról, valamint rokonszenve az epika, elsősorban a „nagyélegzetű, folyamként áradó“ epika iránt. E rokonszenv ösztönzésére esszét, útirajzot, naplót, önéletírást egyformán a meg nem közelített epikai eszmény nevében marasztal el. A nyers élmény nem művészet. — mondja, — viszont más megoldást nem tud elképzelni, mint az úgynevezett epikai átfarmálást. Ez az állásfoglalás egy szerzőnk által nem is sejtett logikai következménnyel jár: a Vallomásoknak az a részlete, amelyben Rousseau kudarcot vall a velencei kurtizán előtt, alacsonyabbrendű a Dosztojevszkij leírta jelenetnél, Raszkolnyikov leborulásánál, az emberi szenvedést megtestesítő Szonja előtt. Taine nem félt az emlékíró Saint-Simont Shakespeare mellé állítani. Lengyel Balázs értékelése szerint ugyanazt a Saint-Simont nemcsak Victor Hugo, de Howard és Szily Leontin is messzi megelőzik a ranglistán.

Pánepicizmus.

Úgy gondolom, hogy a műfajt mindig a tárgy természete dönti el. Akár a kő, a téglá, a vasbetón, az irodalmi élmény is megköveteli a maga formáját. Regényt írni önéletrajzba kívánczó élményből, éppoly szerencsétlen vállalkozás, mint bambuszpagodát építeni vasbetónból. Ezt egyébként Lengyel Balázs is érzi, ezért dicséri Cs. Szabót és Illés Endrét, hogy „eleve bonyolult lelkitaltalmaik ismeretében, érzékeny kritikai ösztönnel nem léptek a novellán túl.“

Vázolja néhány sorban a magyar regény kibontakozását gátló tárgyi okokat is. A kérdés irodalmához képest ugyan nem mond újat, de mindenképen tudatában van az akadályoknak: — „így mállasztja el a társadalom sekélysege, árnyalatlansága a legtömörebb epikus szándékokat.“ De ha mindezt ily világosan látja, miért becsmerli az önéletrajzot? — Miért kárhoztatja a második nemzedék íróit, hogy prózában nemcsak regényt, hanem önéletrajzot is írtak? — Miért minősíti a Pustkát népét „különös szépprózának?“ — S ha oly „különösnek“ látja ezeket az önéletrajzokat, miért nem írja le különösségüket, más életrajzokban fel nem található sajátágaikat? — Miért nem mondja meg, hogy ezek az életrajzok milyenek életrajznak, jók-e vagy rosszak?

Nyilvánvalóan azért, mert önéletrajzot, esszét, naplót egyformán az epika mértékével mér. Epikának természetesen sem az esszé, sem a napló, sem az önéletrajz nem jó, noha regény és napló, regény és önéletrajz eléggé rokon műfajok. S ha már ezt a sajátágos mércét alkalmazza esszére, önéletrajzra, miért nem következetes pánepicizmusában? Miért nem itéli el a harmadik nemzedék költőit is, amiért mondanivalójukat nem epikában fejezték ki?

S vajjon miért csapja oda itészünk az önéletrajzhoz a naplónak, a jegyzetnek Jules Renard megteremtette, Gide folytatta műfaját? — Valószínűleg azért, mert egyik is, másik is, „a mondat és a poentirozás televény talaja“. Mint másutt, itt is a hangsúly áruja el a szerző véleményét. Nem szereti a poentirozást, mint ahogy a magyar tanárok egy része nem szereti a vonatkozó névmást és a hosszú mondatot. Nem gondolja Lengyel Balázs, hogy az egyéni vérmérsékleten kívül a tárgynak is hozzá kell járulnia a stílus kialakulásához? Nem gondolja, hogy amennyire ízléstelen egyes dolgokat poentirozni, ugyanannyira szükséges másokat? Nem gondolja, hogy egy stílus jogosságát a siker dönti el, nem a divat s még kevésbbé az egyéni ellenszenv? — Mi lett volna Larocheoucauld maximáiból, Jules Renard naplójából poentirozás nélkül?

Sok háborús könyvet átböngésztem. Az ostrom élményének legfélelmesebben érzékletes kifejezését egy poentirozott hasonlatban találtam meg Cs. Szabó

ostrom naplójában: — „Mintha a mágnessarkon feküdnék megkötözve s minden vas felém zuhanna a világürből.“ — Egy hibája kétségkívül van ennek a hasonlatnak: az élmény „nyersen, az élethez tapadóan árad“ benne.

Az esszé.

Hadd kerítsek sorra egy másik műfajt, amely iránt Lengyel Balázs ugyan-csak műfaji előítélettel viseltetik. „Az esszé, — mondja, — minden műfajnál tárgyszerűbb, kiindulási pontnak egzaktabb, nem élése és ábrázolása a világnak, hanem meglátása és rendszerezése. Míg a többi műfajokba az összes érzékek és lelkitevékenységek belejátszanak, addig az esszé elsősorban az értelem és rendszerező elme és másodsorban az intuíció műve. Éppen ezért Mekkája mindazoknak, akiket a civilizáció válságának riadalma inkább értelmi örködésre, mint ábrázolásra készítet.“

Ez a meghatározás alighanem eredeti. Hogy el ne sikkadjon, néhány kérdést teszek fel, amelyek alkalmasak jelentősége kidomborítására. — Miért tárgyszerűbb az esszé egy naturalista regénynél? — Miért nagyobb a szerepe az intuíciónak más műfajokban? — Azok az érzékek, amelyek „belejátszanak“ egy lélektani vagy társadalmi regénybe, miként tartózkodhatnak a „belejátszástól“, ha az író esszét ír? — Mit érthetek azon, hogy az esszé „kiindulási pontnak egzaktabb“, mint a regény? — S ha az esszé kiindulási pont, akkor miként lehet esszé? — S ez a kiindulási pont, mely egyben esszé is, egzakts is, mely természetfölötti erők következtében terebélyesedik Mekkává?

Nemzedéki szemlélet, önéletrajz-epika ellentétpár után, ezúttal az értelem-epika ellentétpárja vezeti szerzőnket új és új felfedezésekhez. A fenti idézet tanúsítja: esszé és epika nem férnek meg egymással, meri az ábrázolás más szellemi működés eredménye, mint az esszé. Az epika „élése és ábrázolása a világnak“, — az esszé „meglátása és rendszerezése“. Mi más következhetne eme premisszákból, minthogy a regényíró „nem látja meg és nem rendszerezi a világot“, hanem ábrázolja, amit intuíciójával átélt.

Behúnyom a szemem. Már is ott áll előttem egy szánalmas, hontalanná züllött figura, a két háború közötti zűrzavaros idők hirhedt szereplője: az östehetség.

Ennek ellenére sem merném állítani, hogy ítészünk az östehetség elmélet híve. Oly ösztönös bizonytalansággal fogalmaz, a többértelműségnek oly biztonságával, hogy értelmi művellettel nem csupán gondolatmenetét nem ragadhatja meg, de egyes mondatainak végső értelmét is ritkán. Mert ugyanabban a néhány soros idézetben, amelyből a fentebbieket kielemeztem, van egy mondatocská, amely a maga szerény tartalmával egész tolmácsolásomat felborítással fenyegeti. Ime:

„Míg a többi műfajokba az összes érzékek és lelkitevékenységek belejátszanak, addig az esszé...“ A regénybe tehát „belejátszik valamennyi lelkitevékenység“. Akkor viszont, miként marad ki belőle a „világ meglátása és rendszerezése“? — Talán úgy, hogy a szerző sem a meglátást — amin feltehetőleg megfigyelést ért, — sem a rendszerezést nem minősíti lelkitevékenységnek? Ha az önéletrajz és az esszé nem irodalmi műfaj, miért lenne a megfigyelés és a rendszerezés lelkitevékenység?

Hadd menjek egy lépéssel tovább: — a rendszerezés száműzése az epikából szükségképpen a szerkezet megsemmisülésével jár. Mert milyen lelkitevékenység eredménye lehet egy regény szerkezete, ha nem a rendszerező elméjé? Viszont szerkezet hiányában aligha beszélhetünk epikai átformálásról s azt már tudjuk az előzőkből, hogy az élmény nyersségét az epikai átformálás tünteti el.

Van azonban egy másik bökkenő is. Lengyel Balázs érdemes esszé meghatározása szerint a műfajok két csoportra oszlanak. Az egyik csoportot az „értelem és a rendszerező elme“ megnyilatkozásai alkotják, közöttük az esszé. A másik csoportot azok a műfajok, amelyeknek létrejötté „az összes érzékek és lelkitevékenységek“ közös műve. Nyilvánvaló, hogy az esszét szerzőnk intellektuális jellege miatt helyezi a dúsabb tartalmú műfajok mögött másodsorba. Ámde az a fény, amely e pillanatban megvilágítja az esszé-epika ellentétpárt, sajnálatos módon árnyékban felejtí az önéletrajz és az epika ellentétpárját. Hiszen a premisz-

szákból logikusan következik, hogy a „Kosztolányi regény cserepeiből összeragasztott poentírozó önéletrajz“, „ez a különös széppróza“, a kivételezett dús tartalmú műfajok közé tartozik.

Minél lelkiismeretesebben elmélyedek Lengyel Balázs szövegében, annál gyöngébb a remény, hogy valaha nyomára akadok véleményének. Ingoványba téved, aki a fogalmi jelezte ösvényre lép. S Lengyel Balázst még az sem menti, hogy maga posványosította el a földet tulajdon talpa alatt. Konvencionális ez a lép, a tudatosítástól ösztönösen vonakodó műveltségünk szükségszerű megnyilatkozása, egy hazugságokra épített társadalom nyomasztó öröksége.

Értelem és epika.

Fogódzkodóul egyetlen szilárd elem kínálkozik; szerzőnk ellenszenve az értelem iránt. Az idézett részlet belső ellenmondásait ez az ellenszen magyarázza, mint-hogy ez a valószínű forrása a poentírozás és általában a mondat elleni ellenszenvének is. Poentírozáson — úgy gondolom — a pontos, az éles, a félreérthetetlen fogalmazást érti s talán a világosság az, amit „különös“-nek érez Illyés prózájában. A világosság aránylag keyés prózairónak sajátja, így joggal nevezhetni különösnek. Műfaji előítéleteinek sugalmazója is minden bizonnyal idegenkedése az értelemről.

Értelem és epika viszonyát vizsgálhatja az Új Magyarország augusztus hatodik számában Cs. Szabó Két partjáról frott bírálatában is. Ezért térek ki a cikke. Többek között felveti a kérdést: — „miért nem nyúl (Cs. Szabó) a legnagyobb epikus műfajhoz, a regényhez?“

Zárójelben megjegyzem, hogy ezt a kérdést bárki több joggal tehetné fel, mert ő az egyedüli ember a világegyetemen, aki már megadta a választ. Ezt idéztem is e polémia „pánepicizmus“ című részletében.

„Tulságosan okos?“ — találgatja buzgón. — „Dehát lehet-e valaki tulságosan okos a regényhez?“ — „Hiszen a regény megszükhithetetlen katlan, ősfoma, amelybe minden belefér — az intellektus rendszerező kedve, az elme filozófikus töprengése is. Settembrini és a marxizmus, Jean Barois és a vallás, Jacques Thibault és a lázadás, Lafcadio és az action gratuite“. — Ilyenformán a „világ meg látása és rendszerezése“, amelyet júliusban még kirekesztett a regényből, augusztusban már helyet kapott ott.

Ezután így folytatja: — „Nem véletlen, hogy a fenti példák mind külföldiek. A mi regény-hagyományunk nem túri a szellemi kérdések, az elvonatkoztatott gondolatok céltudatos ábrázolását. — Elképzelhető-e egy olyan magyar regény, melynek szereplői egyre, mondjuk, az erdélyiség lényegéről, a történelem emberi értelméről vagy az írók istenkereséséről gondolkoznak, mint Cs. Szabó maga?“ — Elképzelhetetlen, — mondja Lengyel Balázs, — mert nem volna hiteles.

Ilyenformán más az epika idehaza és más külföldön. Ez a nyilvánvaló megállapítás azonban nem oldja meg a felvetődő kérdéseket. A magyar regény azért különbözik szükségszerűen a francia, az orosz vagy az angol regénytől, mert a magyar társadalom más, mint a francia, az orosz, vagy az angol társadalom. De ha a magyar társadalomban hiteles lehet Cs. Szabó az ember, aki az erdélyiség lényegéről, a történelem értelméről, az írók istenkereséséről tűnődik, sőt e tűnődéseit esszében el is mondja, semmi ok rá, hogy egy hasonló talányokat fejtegető regényhős ne legyen hiteles. Hiszen Cs. Szabó problémái ebben a társadalomban születtek meg. Miként képzelhető el, hogy ugyanaz a társadalom, amely a valóságban elbírja e problémák hordozóját, Cs. Szabót, ne bírja el egy regény fikciójában?

Cs. Szabó léte bizonyosság rá, hogy a magyar regény nyugodtan követheti a regénynek a mi átlag-regényünkénél tágabb, az intellektuális mozzanatokat is feldolgozó formáit. Miért idegenkedik mégis Lengyel Balázs az esszétől s az esszén keresztül az értelemről, azaz az értelem beszivárgásától az epikába? — Miért gondolja, hogy elvontabb gondolatok tárgyalása veszélyeztetné a regény hitelességét?

Egyfelől a magyar regény sajátos hagyományaira hivatkozik. Valóban nem éreznők hitelesnek, ha oly jellegzetesen magyar regényírók, mint Mikszáth, Krudy, Gárdonyi vagy akár Móricz Zsigmond a történelem értelméről elmélkednének, ember és társadalom viszonyáról, középosztályunk lélektanáról, stb. Regényíróink túlnyomórészt éppen az a közös vonása, hogy bonyolultabb elmékedésektől következetesen tartózkodik. Nyelvüket, amennyire lehetséges, megtisztították az intellektuális elemektől, s egy szakember elszántságával fordítottak hátat az élet egészének, az érzéki és az érzelmi jelenségek kedvéért. Kristálytisza, klasszikusan fegyelmezett nyelven, Mikszáth novellányira dagasztott anekdotákat mesél. Mihelyt elvontabb tárgy kísérti meg, nyelvünknek ez a varázslatos művésze egyszerre elveszti biztonságát. Egyetlen írását ismerem, amelynek filozófiai elmékedés a tárgya. Régen olvastam, nem tudom szószerint idézni. Az öreg szkeptikus ebben a kis írásban a relativitás tanát bizonygatja azzal a döntő érveléssel, hogy őt vagy hat fogason függő keménykalap között a tulajdonos nem ismeri meg a sajátját. Nem annyira a szegényes érvelés a megdöbbentő itt, sokkal inkább az a verejtékes küzdelem, amivel a kifejezésért küzd, a szálnalmas dadogás. Nem tudom, van-e Európában irodalom, amelyben a próza egyik klasszikus mesterét egy ilyen színvonalú feladat ennyire készületlenül érné?

Ez a fiaskó szükségszerűen következik abból a soha meg nem fogalmazott, elméletileg soha nem tisztázott, de a gyakorlatban annál következetesebben alkalmazott stíluseszményből, a csonka-próza eszményéből, amelynek Mikszáth is híve volt. Ezt a megcsonkított stíluseszményt támogatta a purizmus a hosszú mondatok ellen indított hadjáratával. Bonyolult mondanivalók kifejezésére gyakran bonyolult mondat szerkezetekre van szükség. Gárdonyi stílusa, mint ismeretes, amilyen hivatalos magyar nyelvvé vált s a stilisztikákon keresztül, a kormány támogatását is élvezte. Ahány magyar tanár foglalkozott a fogalmazás tanításával, jóformán mind erre a gondolatszegényítő stílusra szoktatta növendékeit. A kretinokrácia nagyüzemének egyik leghatékonyabb eszköze a rövid mondatok rögeszmeszerű kultusza volt. A nehezen megszerzett világosság helyett így hódított egyre több hívet az üres világosság.

Párhuzamosan a csonka stíluseszménnyel, az epikáról is egy csonka eszmény alakult ki. Regényhőseink nagy többsége fej nélkül bolyong kalandról kalandra. S amilyen vastagon árasztják magukból az életszagot Móricz hősei például, ugyanolyan vékonyka a szellemi életük. A regényhősöknek ez a rendje az izzadságával, az emésztésével, az étvágyával, a nemiségével igazolja hitelességét, soha gondolataival. Móricz hatalmas művészete félig-meddig elfeledteti ezt a hiányt, a hősök életszerűsége megteremti, mintegy a semmiből, aminek teljessége híján van. Az érzékek s az érzelmeik intenzitása az olvasó képzeletébe parancsolja az értelem valójában még csak nem is sejtetett intenzitását. Csak az érti meg, hogy Móricz mit hagyott el Bethlen Gáborból s hogy e tobzódón élő testről elfelejtette a fejét, aki Szeffü jellemzését is elolvasta a fejedelemtől.

Örök biedermeierünk jóvoltából, Mikszáth és Gárdonyi hősei az érzéki és az érzelmi hitelességnek ebben a minden hiányt feledtető adományában sem részesültek. A mese szinte nyomtalanul elnyeli a jellemeket s az álszemérem az értelmétől és a lelki életétől megfosztott embert többnyire a nemi életétől is megfosztja.

Nehéz volna eldönteni, hogy a csonka stíluseszmény alakította-e ki a csonka emberlátást, vagy fordítva történt, mindenképpen tény, hogy a fejlődés további menetében a csonka stílus eszménye valósággal elrekesztette az utat a teljesebb emberábrázolás felé. Mikszáth, Gárdonyi, Krudy, Móricz érzéki-érzelmi stílusa évtizedeken át uralkodott. Ennek a stílusnak kifejezési eszközei megtorpantak az elvontabb gondolatok, a bonyolultabb lelkitartalmak előtt. Meglehetősen éles határ rajzolódott ki az epika érzelmi és érzéki köre s az elvont gondolatok fogalmi köre között. Azaz műveltségünk nyelvileg kettészakadt, felujult a hajdani állapot, mikor a magyar a köznépi nyelve volt, a művelteké a latin. Ennek az állapotnak a tudomásulvétele lappang Lengyel Balázs idegenkedésében az

értelmi mondanivalók iránt. Ezért félti a regény hitelességét oly tárgyak felvetéséről, mint a történelem értelme s az az írók istenkeresése.

Szegényes, a teljes humánuról önként lemondó stíluseszményünk határozta meg a realizmusról alkotott felfogásunkat. Realizmus — a fogalom átfogó értelmében — nem pusztán irodalmi módszer, nem pusztán stílus, hanem magatartás, képesség a valóság tudomásulvételére. Azaz viszony író és tárgy között, más szóval az író és az anyagául választott társadalom között. Az író ábrázolása akkor hiteles, ha nem haladja meg a társadalom emberi tartalmát, ha nem ábrázol semmi olyasmit, amit a társadalom nem tartalmaz s ha lehetőleg mindent ábrázol, amit a társadalom teremtett. Egy Julien Sorel, egy Lucien Rubempré, egy Nucingen, mint emberi jelenség felér egy Richelieu-vel, egy Colbert-el, egy Rotschild-al. Andrej herceg felér Nagy Péterrel, Raszkolnyikov Rasputinnal. De hol van az a magyar regényhős, aki nemhogy felérne egy Széchenyivel, Mátyás királlyal vagy Martinoviccsal, de legalább megközelítené?

A mi regényhőseink lelkiéletük bonyolultságában, szellemi gazdagságban messzi elmaradnak társadalmunk valóságos hősei mögött. A két galéria, az élők és a regényben ábrázoltak arcképcsarnoka nem ugyanannak a valóságnak más-más megjelenési formái, hanem két összebékíthetetlen világ. Két Magyarország van, az egyik a regények Magyarországa, a másik a valóságé. A kettő között óriási szakadék tátong, a kettészakadt műveltség szakadéka.

Amilyen határozottá érlelődött az elbeszélő próza eszménye az írók nagyrésznél és a közönségnél, ugyanolyan élesen megvont határok közé húzódott az elvont nyelv is. Egyfelől az elbeszélők tiszta, zamatos, hangulatos, színes és magyaros prózája, másfelől egy zavaros, ízetlen, színtelen, homályos, németes és latinus fordulatok közt sínylődő álmagyar nyelv. Egészen a legutóbbi időkig, ezt a két nyelvet politikai határhoz hasonló vonal választotta el. Úgy látszott, mintha végleg feledésbe merült volna Apáczai Csere János, Bethlen Miklós, Eötvös József kezdeménye. Ők még egyazon nyelvet használtak ábrázolásra s elvontabb gondolatok kifejezésére. Közönségünk, ideszámítva íróink, esztétáink többségét is, megszokta ezt az önkényes és egészségtelen nyelvi szikzmát s megbékíthetetlen ellentétet érez epika és intellektuális mondanivaló között... Lengyel Balázs — talán akarata és meggyőződése ellenére — ennek a megszakásnak engedelmeskedik ítéleteiben és ellenszenvében. Vak ösztön, nem kiérlelt vélemény ez az ellenszenv. Létét a tudatosság hiányának köszönheti, annak hogy a szerző, — híven irodalmi hagyományainkhoz, — nem gondolta végig állításai következményeit, hanem rögtönzött.

Esszéíró-nemzedék.

Nyelv és műveltség szorosan összetartoznak. Nyelvünk szétbomlása szűk szakstílusokra tünete szellemi életünk egészségtelenségének, egyben akadály a gyógyulásnak. Stendhal nyugodtan tanulhatott pontosságot, tömörséget a Code Napoleonból. Voltaire tündöklő prózája Descartes nyelvében gyökerezik. Kaplástatot kelti, mintha a kritika nem a módszere lenne az esztétikának, hatott-e magyar író egyenértékű ösztönzést tudósainktól vagy filozófusainktól? — Csemegitől tanuljon pontosságot és tömörséget, Böhm Károlytól világosságot? — A szakadékon át széppróza és elvont próza között alig-alig volt valamelyes közlekedés. Babits Bergson tanulmánya a magyar elvont prózának ma is megközelíthetetlen remeke. Bonyolult és elvont kérdésekről ehhez mérhető világossággal talán egyedül Mátrai László írt az Élmény és műben.

Kosztolányi és Babits törték meg a magyar prózára nehezedő rontást. Ők tágitottak a csonkapróza eszményén s harcoltak a provinciálizmusba ragadt irodalmi nyelv ellen. Kezdeményük azonban éppúgy kárbavesztett volna az egyetemes magyar művelődés szempontjából, mint a Bethlen Miklósé vagy az Eötvösé, ha egy egész írónemzedék nem indul meg az általuk vágott csapáson. Az úgynevezett esszéíró nemzedék.

A szépprózától az elvont prózát elválasztó szakadékot az a műfaj szüntette meg, amely egyformán tartozik ide és oda, mintegy középhelyet foglal el a tiszta

ábrázolás és a tiszta spekuláció között: — az esszé. A Lengyel Balázs által elítélt esszék, naplók, útirajzok, sokszor önéletrajzok sorával az egykorú Európa szellemi élete áramlott be a magyar határok közé, új kifejezések, új szempontok, új fordulatok gazdagították irodalmunkat s egy új, átfogóbb kíváncsiság termékké tette meg a fogékonyabb lelkeket. Eddig az esszé úgyszólván különcök műfaja volt, a két háború között egy egész nemzedék kedvenc kifejezési eszközévé népszerűsödött. A jelenség egyedülálló szellemi életünkben. Egy forradalommal felér a tény, hogy az értelem végre nem elszigetelt művekben tör be irodalmunkba, rövid vendégszereplésre, hanem tömegesen. Ezzel a betöréssel ingott meg a csonkapróza évtizedes hatalma. S ha ez a nemzedék, az úgynevezett második nemzedék, egyes tagjaiban valóban elpártolt az egészszől a részlet kedvéért, szakot választott az irodalomban az egész kifejezésének nagyszerű kísérlete helyett, a prózában a részlet felől az egész felé hajtotta a fejlődés útját. Hála működésüknek, az esszé nyelve és a széppróza nyelve közötti szakadék eltűnőben van. Nem oldódott még meg a magyar elvont próza kérdése, de az első lendület már elindította műveltségünket a feléje vezető úton. Megsokasodtak a kilátók, ahonnan a szellem felmérheti az emberi jelenségeket. Amit emberről, műveltségről tudunk, Szerb Antal Pandragon legendáján, Hevesi András Párizsi esőjén, a Puszták népén, a Gyászon, Cs. Szabó novelláin, a meg sem említett Szentkuthy és Sötér prózai írásain, az ugyancsak elhallgatott Bóka és Rónay versein, Halász Gábor és mások esszéin keresztül behatolt az irodalomba, demokratizálódott s valamelyest közkinccsé vált. Kiteljesedett a látás, meggazdagodott a szellem. Nem külső mozzanatokban, hanem a szemlélet gazdagodásában, bonyolultabbá fejlődésében bukkanhat az irodalom barátja a teljesség igényére.

KOLOZSVÁRI GRANDPIERRE EMIL

AZ „ITÉSZ“ MEGJEGYZÉSEI

Amit Kolozsvári Grandpierre Emil prózánk intellektualitásának elvi kérdéséről, az úgynevezett csonkaprózáról ír, az szinte csupa telitalálat. Más oldalról megközelítve a kérdést ugyanazzal a hiánnyal foglalkozik, amelynek létezését, okait „Babits után“ című tanulmányomban s utóbb az Új Magyarországbán Cs. Szabó László könyvével kapcsolatban én is elemeztem. Csakhogy Grandpierre megállapításainak tárgyilagos külszíne mögött ott lobog az irodalmi és társadalmi intellektuáлизmus határai közé szorított író-alkat magát szabadító, hatókörét növelni vágyó szenvedélye. Az érintett téma, Grandpierre-nek legszemélyesebb ügye. Ez lehet az indoka annak, hogy betolakodásomért visszajára fordítja gondolataimat, elmond irracionalistának, az antiintellektuáлизmus hívének. S majd egy heves és hirtelen logikai ugrással gondolataim prelogikus állapotát, vitára alkalmatlan zűrzavarát veti szememre.

1.

A vitacikkkel összecsomózott logikai szálak rendszeres kibontása érezhetően kettőnk magánügye. Közügy belőle, érzésem szerint: szépirodalmunk intellektuális sekélységének a kérdése. Ezt a problémát én Grandpierre-rel szemben nem *stílusban*, hanem *műfajokban* elemeztem. Azt írtam: regényírói hagyományunk fejletlen, mert még az utolsó évtizedek legjobb regényírói is meghajoltak a magyar társadalom differenciálatlansága előtt, ahelyett, hogy fölébe kerekedtek volna. Az esszében azonban a magyar irodalom véghezvitte a maga felszabadítását, sikeresen túlemelkedett a sekélyes értelmi színvonal megkötésein. Már csak ezért is értékelem az esszé műfaját. Az esszé-írókon éppen azért kértem számon epikát, mert egy lépéssel tovább szeretnék lépni: látni szeretném már regényhagyományunk ellen is a forradalmat. S ezt azért tartom az esszénél jelentősebbnek, mert a regény, — ma — inkább formálja a társadalmat, mint a többi

műfajok. S nagyobb időtartamot tekintve maradandóbban lehet keretei között szélesebb néprétegek gondolkodását, életigényét befolyásolni. Nem hiszem azonban, hogy olyan közvetlen a viszony társadalom és regényhagyomány között, mint azt Grandpierre gondolja. Cs. Szabó László társadalmi léte például még nem jelenti közvetlenül azt, hogy a hozzá hasonló problémalátás máris hitelessé válnék a regényben. Az olyan zárt, antiintellektuális állapot, amelyet regényhagyományunk nemzedékről-nemzedékre öröz, nem váltható meg a társadalom egy-egy elszigetelt példájával. Itt is legalább olyan egyetemes frontáttörésre volna szükség, mint amilyent az esszéíró nemzedék véghezvitt. Kétségtelen, hogy magának Grandpierrenek a regényei éppen ezt célozzák.

2

Annál meglepőbb, hogy a vitairat majdnem minden lényegesebb mondatomnak nekifeszül, keresi gyenge pontjait, értelme helyett értelmi zavarait. Ám ilyen esztétikai mérésekben, formulázásokban olyan mérhetetlen és alig megfogható tényezők, inponderabiliák szerepelnek, hogy az írónak a racionalitáson túl szélessége van az olvasó megérténiakarására is. Grandpierre-nél erre — miért, miért nem? — úgy látszik nem számíthattam. Ezek az inponderabiliák ugyanis éppen olyan könnyen elsikkadhatnak egy túlegyszerűsített racionalista elemzésben, mint ahogyan jelentéktelenné válhatnak egy-egy logikailag precízre merevített meghatározásban. Ha előkeressük az irodalomtörténetnek klasszikussá vált meghatározásait, azt például, hogy a ballada: tragédia dalban elbeszélve, vagy, hogy az irodalom az írásos művek összessége, akkor ezekről szinte fáradságmentesen ki lehetne mutatni, mennyire semmitmondóak, lényegtelenek. Grandpierre azonban nemcsak azt vitatja, hogy meghatározásaim tartalmatlanok, hanem, hogy illogikusak. Vajjon valóban azok-e? Vagy pedig annak a tetszetős, logikus elemző módszernek a *heve*, amellyel rájuk támad, lendítette át az elemzést saját módszerére ellentétébe? Vizsgáljuk meg ezt hirtelenében két példán.

Grandpierre szerint, mivel azt írom, hogy az esszé inkább a rendszerező elme műve, mint a regény, s hogy létrehozásánál kevésbé játszanak közre az összes érzékek, ezzel azt állítottam, hogy a regényben nem kap szerepet az intellektus. Vajjon tényleg ez következik-e a mondottakból? Ha például a zenét kifejezetten érzelmekre ható, *érzelmi* művészetnek is tartjuk, azt állítjuk-e vajjon ezzel, hogy létrehozásában nincs szerepe a komponáló elmének? Természetesen nem! Nyilvánvaló, hogy csupán a lényeges jegy, a jellemző kiragadására törekedtünk. Ez pedig — és ezt bizonyára Grandpierre se tagadja —, gondolkodásunknak egyik olyan egyszerű alapmódszere, amely nélkül mint munkahipotézis nélkül mozdulni sem tudunk.

„Márai Sándor, Illyés Gyula, Németh László, Cs. Szabó László prózája oldottan, önmaguk köré komponálva indul el“ — ez a vitairat által legjobban támadott mondatom. Grandpierre első formális kifogása — az indokoltabb stilisztika mellett — az, hogy hogyan kerül e négy szerinte ellentétes jellegű író neve, így egy kalap alá. Megró, hogy milyen szembetűnően idegen alkotásokat és stílusokat párosít itt a kritika. Holott nyilvánvaló, hogy az esszének éppen lényege, hogy rokonságokat és különbségeket állapít meg, hogy észreveszi az összefüggéseket. Grandpierre vitairatában a „csonkaprózáról“ beszélve négy nevet hoz egymással kapcsolatba, mint akik valamiképpen rokonok: Gárdonyit, Mikszáth Kálmánt, Móricz Zsigmondot és Krúdyt. Ugyanolyan joggal kérdezhetjük, hogyan kerülnek ezek együvé? Vagy az esszéíró Grandpierre-nek szabad élni olyan eszközzel, amelyet már mint kritikus másokban kárhoztat?

De Kolozsvári Grandpierre Emil formális kifogásain túl, egyszerűen nem érti, illetve nem akarja megérteni azt, amit kifejték. Hadd válaszoljak kérdéseire, arra, hogy mi az, hogy *oldott* próza s mi az, hogy *önmaguk köré komponált*. Magyarázat helyett azonban álljon itt a négy író egy-egy könyvének kezdőmondata. Márai Sándor így kezdi az Egy polgár vallomásait: „Kétemeletes ház mindössze tucat akadt a városban: az, amelyben laktunk, a két honvédkaszárnya s még néhány középület.“ Cs. Szabó így a Magyar nézőt: „Egy márciusi éjjel is

nyitott rádióval ültem az írógépnél. Irj! mondtam. Akárcsak most. A katona is szorong, mégsem tágit." Németh László így az Ember és szerepet: „Egyedül vagyok, nincsenek mellettem csak az írásaim.” Illyéstől Grandpierre iránti lojalitásból nem naplót vagy önéletrajzot, hanem a késői és egyetlen regényt a Koratavaszt idézem: „Felfedezést várok az irodalomtól, barátom, — azért, mert a betűnyelés öröme hajdan az útleírások kapatták rá szememet? A valóság felfedezését várom, minél egyenesebb úton, minél merészebb evezőfordítással és lóugrással az akadályok, a szakadék felett. Türelmetlen vagyok kedves barátom...” Ellentétképpen, hogy mi *nem* oldott és mi *nem* az író személye köré komponált, vegyük a Karenina Annát, Tolsztoj regényét, amely így kezdődik: „A szerencsés családok mind hasonlítanak egymáshoz, a szerencsétlen családok valamennyien a maguk módjára szerencsétlenné. Az Oblonsky-családban nagy zűrzavar volt.” Vagy az Érzelmek iskolájának Flaubert regényének első mondatát: „Ezernyolcszáznegyven öszén, szeptember tizenötödikén reggel, a Ville de Montereau nevű hajó hatalmas füstfelhőket hányt, útrakészen, a Saint-Bernard rakodópart előtt.” Vagy nézzük meg Martin Du Gard Thibault családját: „A rue de Vaugirard sarkán, amikor már az intézet épülete mellett jártak, Thibault, aki útközben szót sem szólt a fiához, hirtelen megállt.”

Azt hiszem a példákat — még a vitairat elemző szellemében is — bajos félremagyarázni. Formálja meg ítéletét az olvasó. Végző megvilágításul azonban még csak annyit: lehet, hogy itt-ott Grandpierre-nek, főleg stiláris kifogásaiban, igaza van. Az ember könnyen botlik. Hadd idézzek például a vitairatból egy pongyola mondatot: „Móricz hatalmas művészete féligmeddig elfeledtetni ezt a (szellemi) hiányt, a hősök életszerűsége megteremti, mintegy a semmiből, aminek teljessége híján van.”

3.

Végezetül örülök, hogy Grandpierre alkalmat ad arra is, hogy tanulmányom hiányairól beszélhessek. Készségesen elismerem ugyanis, hogy nem emeltem ki a második nemzedék prózaírói közül Cs. Szabó László egyre nemezebb anyagból, egyre biztosabb kézzel alakított művét és nem beszéltem érdeméhez képest Illés Endréről, a széppróza virtuóz mesteréről, egyik leghitelesebb kritikusunkról. Nem tárgyaltam elég elmélyültséggel a harmadik nemzedék prózaíróit, s igaza van Grandpierre Emilnek: hiba volt, hogy név szerint meg nem említettem és nem elemeztem Szenthuthy Miklós, Sötér István, Ottlik Géza, Thurzó Gábor, Bóka László, Devecseri Gábor és természetesen nem utolsó sorban Kolozsvári Grandpierre Emil egyre jelentősebb munkásságát.

Ennyi az, amit a hozzászólást megköszönve szükségesnek tartok elmondani. S még ezt: az intellektualizmusnak legalább annyira hívei vagyunk, hogy eleve fölösleges fáradság ne lenne védelmezni — éppen velünk szemben.

LENGYEL BALÁZS

K Ö L T Ő K É S U T A K

Néha egy-egy kötet váratlanul kiemelkedik a verskötetek már-már szabályos egymásutánjából: fénykép helyett röntgenképpé lesz. Nemcsak a költő fejlődésének időleges pillanatáról vall, hanem — a szokottnál élesebben — egy készülő életmű belső indítékairól, alapanyagáról, szerkezetéről. Megrajzolja, áttekinthetővé teszi azt a táját a világnak, amely a mindenségből az énbé beáramolni képes, s azt az utat, amelyen keresztül ez a táj a versbe belefut. Persze még a legnagyobbaknak sem minden kötete ilyen. Babitsnak például a „Levelek Iris koszorújából“ és a „Versenyt az esztendőkkel“ kötete kívánczik ezek közé, Adynak az „Új versek“, Kosztolányinak a „Szegény kisgyermek panaszai“. Alkat és élmény nem élnek állandóan egymással ilyen belsőt kirajzoló együttműködésben. Az átvilágító pillanatot az irodalmi önszemlélet nem hagyhatja kihasználatlanul.

1.

Zelk Zoltán verseskönyve: a „Teremtés tanuja“ (Cserépfalvi-kiadás) nagyobb részben eddigi verseiből való válogatás, kisebb részben új verseinek gyűjteménye. A szándék nyilvánvaló: összegezni az eredményeket, bemutatni egy költőt már-már a pálya delén. A válogatás azonban akaratlanul is többet tett ennél: még élesebbre vonta az újabb versek által már amúgyis láthatóvá lett költői alkat képét. Azt, hogy mennyit fogad be Zelk Zoltán a világból és hogyan; a lélek amplitúdóját és a művész húr-kezelését. Képet alkotni a világról a művészet és az egyéniség erejével számtalan módon lehet. Minden új stílus körvonalaz egy-egy világképalkotási módot, mellyel közelebb lehet érni a teljességhez. A stílusoknak hány „forradalmi“ változását értük meg az utolsó húsz év alatt! Zelk Zoltánt azonban e változások igen kevésbé formálták. Szenvedésének leginkább próbára tevő évei bizonyítják: alig akadhat költő, kinek alkatszerinti világszemlélete mind gondolati, mind érzelmi oldalról ennyire kikezdehetetlen. Az ő világa itt alakul, a mindenki által érzékelhető környezetből. Mások, társai kereshetik sorra a világból kifutás tébolyig hajszólo útjait, kifulladásnak a metafizika vagy a keleti bölcseségek útvesztőiben, — ő a legnagyobb szorongatások idején is, hű a benne már korán kialakult belső rendhez. A valóság elől is ebbe menekszik. Mert ez a belső világ, az alkat által befogadott és elismert, nem egyszerű tükörképe az érzékeltnek, hanem annak megszelídített, tompított harmónikusá tett mása. Zelk otthon, fészket épít magának a környezet elemeiből. Világa már-már biedermeier-világ. Hadd rokonítsuk: valóban Petőfivel rokon, azzal a Petőfivel, akinek biedermeier-báját és otthonosságát a forradalmár mögött, csak a közelmult vette észre. Különös kapcsolódás ez: a XIX. században Petőfi, a „nép gyermeke“, s most egy proletár-származású költő fejezi ki leghitelesebben irodalmunkban a polgárinak tartott biedermeier-érzéseket. S ahogy akkor fiának biedermeier-hangjaitól a nép élete az irodalomban érzésekkel és

színekkel gazdagabb, emberibb lett, úgy teljesedik ki Zelk Zoltán költészetében a proletár-világ. Az osztályharcos mellé kirajzolódik mindaz a gyöngédebb érzés, vágy, otthoniség, amely a maga emberi légkörével elmélyíti, hitelessé teszi a másikkajta, a forradalmi vonásokat is.

Végtelenül jellemző, hogy a boldog szerelemre a legtöbb hangot ő találja újabb irodalmunkban, s hogy az „otthon“, a „hitves“ és a „haza“ fogalma milyen szorosan kapcsolódik költészetében.

*Azzal, hogy vagy, felkelsz, lefekszel,
tüzet gyujtysz, főzöd vacsorádat:
megőrized nékem hazámat.*

írja feleségéhez „Másfél esztendő“ című költeményében. S egy újabb versében pedig a bájjal párosult lelkesültség idézi tudatosan is Petőfit:

*Mit nem mondtunk, most mondd velem:
Tavaszi Szabadság! Szerelem!*

A biedermeyerben való rokonság persze nem jelenti az egész költői pálya tágas rokonságát. Zelk Zoltán forradalmiságában nem formál új világot, nem kísérti meg, sem az égi, sem a földi titánok alkotó lendülete. Költészetét nagy víziók láva-fényei helyett, nemesen megérlelt köznapi erények díszítik. És éppen önön korlátainak biztos tudata, alkat és szándék kiegyensúlyozottsága teszik művészetét fokozatos emelkedésre képessé. Ez a költészet eszközeiben is arányos: nem próbálkozik másoktól elkülönített kifejezési módokkal. Emelkedését ezért is nem jelölik próba-utak, kísérletezések, zuhanás előtti visszafordulások. A Babits—Kosztolányi műve után kialakult versnyelvet építi tovább, látható puritánsággal többre értékelve az általános, a közkinccs művelését, mint az egyéni bravúrt. S mi kezdetben emelkedésének gátja volt: a formális jellegtelenség, az egyéni vagy egyénieskedő költői hang hiánya, az válik most már hasznává: költészete kortársainál nem egyszer megközelíthetőbb és kötetlenebb. Legtöbb verse megérdemli azt a legnagyobb dicsőretet, amely költőt érhet: formái adekvátak tartalmaival. S ezt nem formai kísérletezésekkel érte el — útja ebben is példamutató, — hanem a pusztá tartalmak mind tisztább, mind hitelesebb modulálásával. Művészi módszerével az általános verskultúra kialakulását szolgálja, világrészével pedig egy Csokonaiban felvillanó s Petőfiben a harcoss szervesen kiegészítő hagyományt folytat. Úgy tűnik: pályájának emelkedői egy irodalmunkban ritkán látott, meghitt költészet tájai felé vezetnek.

2.

Ha Zelk Zoltán csupa szelidiség, Weöres Sándor csupa küzdelem. Új kötete, az „Elysium“ (Móricz Zsigmond könyvkiadó) merőleges sziklamászás, lépcsőtörés a lehetetlenbe, nagy eredmények és nagy alázuhanások sora. Kéneső nyugtalansága, kísérletező hajlama Weöres Sándort régebbi köteteiben is állandóan ismeretlen területek meghódítására sarkallta. Kísérleteinek zsenialitása mind a forma területét, mind a kifejezés tárgyi világát meglepően nagy világrésszel gazdagította. Egyénisége költészetünk betokosodásának, megmerevedésének megbízhatóbb ellenszere volt bármilyen programmszerű stílus-forradalomnál. Játékossága, amely folytonosan arra úzi, hogy mindig új és új köntöst felöltve közelítse meg az ábrázolt világot az „Elysium“-ban, talán előző verseinél is magasabb költői ered-

ményeket érlel. A kötet egyfajta verseiben költészete olyan csúcsra jut, melytől a „nagy költészet“ jelzőt nem lehet már megtagadni. Mégis a versek egy másfajta csoportjából úgy tűnik, Weöres, a zseniális kísérletező, az „Elysium“-ban ördögös alchimiába kezdett. Ez a kötet tehetségének nemcsak bámulatos eredményeit mutatja fel, hanem jelzi már a veszélyeit is. Ami beöle eddig a „Magyar Csillag“-ban vagy a „Magyarok“-ban meg nem jelent, az mind szinte egy-egy nagy vállalkozás elbukásának dokumentuma. Ezek a versek az alkotás leglényegesebb alapkérdéseit vetik fel, ha nem is másképpen, mint negatív értelemben. Weöres Sándor a költészet képességeinek határvonalán siklik, minduntalan expedícióra ösztönözve magát a határon túlra. Minderre nem az intellektus, hanem átalakult világérzékelése készíteti. Számára a világ csak rejtekhelye egy másiknak, egy eszmének, egy bölcseségnek, melynek megragadására törekszik. Ez a kifordult világérzékelés, mely a valóságban mindig valóságon túlit keres, Weöresben félig alkati, félig szuggerrált állapot, de a szuggesztív olyan erős, hogy elpusztítani látszik az alkat ambivalens, reális tényezőinek ellenhatását. A versek azt dokumentálják, hogy Weöresben haldoklik a költő, hogy megszülethessen egy keleti értelmezésű bölcs. Keleti mintájú, mert a bölcseségre való hajlam nem az európai lényegű intellektusból, pláne nem a logikából táplálkozik, hanem a funkcióknál sokkal többre törő érzékekből. Paradox állapot következik ebből: Weöres a valóságban egy általunk megközelíthetetlen világ jelképeit látja bele s állandóan olyanról ír, ami már-már érzékeinknek megfoghatatlan. Minden zsenialitása ellenére útja így válik sokszor köznapián követhetetlenné. Az európai ember jellegzetesen megérteni akarja a világot — intellektussal, lélekkel, érzékekkel —; magyarázni is akarunk, nem pedig csak borzongani. Weöres ezzel szemben, mint egy ezer év előtti sámán, szavaival vajákos táncba kezd, mit sem törődve azzal, hogy a hallgatóság nem párdücbörben guggol körülötte, s hogy a festett vér szemében csak festett vér marad. De a költészet nem sejtetés, hanem kifejezés is, melynek megvannak az eszközei. Weöres természetesen feldúlja az eszközök kialakult rendjét, s ahogy a világérzékelésnek, úgy a kifejezésnek is egészen új területeire igyekszik eljutni. A megfoghatatlant úgy akarja érzékelteni, hogy egymással nagyon lazán összefüggő képsorokat perget s így az olvasóban — akárcsak a mozi-film a nézőben — felkelteni remél képzeteket az általa érzékelt valóságról. Hogy ez gyakran követhetetlen, szeszélyből fakad, álljon itt egy kapásból kiemelt példa:

Induló hajók, kakasok vigsága,
kakasok, sípok piros hangja
hajnali hegyláncként
övezi a láthatatlan dísz a szín-nélküli virágot. Erős
a kaland fészke; körötte
a viszontagság csóváí sívítva-kacagva paskolják a pokol
döngő arany kebelét s a jeltelen
mennyet: egyik se nyílik,
de szikra-esője lepattog

Az, hogy a világ tele van irracionális jegyekkel, s hogy a megfoghatatlan másik valóság, titkon megrángatva ruhánkat, lépten-nyomon jelzi létét, természetesen nem tagadható. Jól érzi Weöres, hogy a nagy költészetnek

meg kell kísérlnie a maga sziklamászását a valóságon túli felé. De a költő végül is a *kifejezés* művésze: feladata az, hogy az irreálist, a megfoghatatlant hálójába fogja. Weöres kísérlete azért reménytelen, mert az *irreálist irreálissal* akarja megközelíteni — vagyis éppen a költőiség lényegét vonja módszerével kétségbe. Ő a sötétséget az összes meglévő fényforrások kioltásával kívánna csökkenteni. Keszeg reményes, hogy a derengő csillagfényben jobban fog látni a szem. Bár természetesen zsenialitásának — különösen a kötet korábbi keletű verseiben, de egynéhány későbbiben is — megvannak a maga teljes értékű fellobbanásai. Mint mondtuk, költészetünknek nem egy remekművét rejtí az „Elysium“. Mégis fel kell vetni a kérdést: nem zsákutcába látszik-e torkolni ez a pompásan indult és szebbnél-szebb reménységeket beváltó költői pálya? Igaz, hogy egy Rimbaud is ilyen „zsákutca“ végéről lépett fel a halhatatlanságba.

3.

Nehéz lehet mindig csak az anyagra figyelni. Hegedüs Zoltán új kötetében, a „Meztelen élet“-ben (Cserépfalvi-kiadás) az előzőknél még aszkétikusabban kínozza magát vele. Igaz, hogy számára természetes állapot ez a fegyelem, a másra nem gondolás fegyelme, melyet — mondják — a keletiek némi gyakorlattal könnyen el tudnak sajátítani. Képzletvilágát valóban olyan mértékben tölti be a fogható anyag, a föld és a földhözkapcsoltság, hogy verseinek magasabb hevületeiben is, a való sajátosan nyers-töredékes elemeiből építi fel mondanivalói ívét. Vaskos-szomorú táj az, amit Hegedüs Zoltán a világból egész világként felmutat. Sötét, kietlen ég; reménytelen sorsok. Sem a metafizika kapuján, sem a sikereiben bízó materializmuson keresztül nincs belőle kiút. Az emberi intellektus csak annyira sugározza be, hogy megérthető legyen hiábavalósága. Az érzelmek csak annyira, hogy otthont leljen benne a szomorúság. Ami ezt a világot mégis emberivé, elviselhetővé varázsolja, ami lehetővé teszi, hogy megéledjen a versben, — amely mégis csak emberi érzelmek és gondolatok kifejezője —, az az ábrázolt valóságnak mélyebb értelmezése, magának az anyagnak misztikus áramlása. Hegedüs Zoltán sok mindent belelát az anyagba, amelyet a keresztény dualizmus már a szellembe helyez, vagy legalább is sok mindent az anyag változásaival kíván ábrázolni, érzékeltetni, amelyet általában más eszközökkel kísérlelnék meg a költők.

Persze ez nem jelenti azt, hogy a kidolgozásban Hegedüs Zoltán ne lenne tudatos. Hiszen ábrázolásának éppen az anyagi kapcsoltságok elmélyült érzékeltetése következtében néha megnő az ereje, s nagy szélfúvások vagy folyamáramlások biztonságával görgeti előre mondanivalóit. A természet folyamatos, időfeletti szólamai élednek meg legjobb verseiben, átszűrődve egy — ritkán használt szóval jellemezhető — nemes és tisztult egyéniségen, mégis költészetében leginkább az eszközeit kell kifogásoni. Verseit rendszerint általános hangulatokba ágyazza, általános érzelmekbe oldja, s közben éppen szerénységből ritkán törekszik a pregnáns kifejezésre. Anyaghoz kötöttsége nem emeli fel a kifejezésben ahhoz az elmélyült „apróreaizmushoz“, amely Petőfi vagy Arany szemléletére jellemző. Sőt különös módon éppen eltávolítja a plaszticitástól s csupán arra ösztönzi, hogy az anyagi világot nagy és helyenként közhelyszerű jelképeiben használja fel érzékeltetésre. Verseiben a valóság őslényege adja a háttért, hegy, fa, korom, nap, víz, állat — nem egyedileg, hanem szubstanciálisan, általános tárgyi megfogalmazásban. Ez persze egyformaságot szül, olyan monotoníát, amely ha le is kottázza néha nagy áramlások

zenéjét, el is nyeli a sajátost, az egyénhez kötöttet. De mi lenne a lét az egyszeri, a páratlan felvillanása nélkül? Úgy hisszük a költészet szelleme különös dolgokra biztatná ezt a lírai költőt: szerénységét félrevetve törődjön többet — önmagával.

4.

Három verskötet — három egymástól élesen elhatárolt alkot. Egy, aki otthont lel a látható világban, egy, aki kimenekülni igyekszik, s egy aki az anyagi valóságból teremt Sem egymással, sem élő költőinkkel összevetve alkotuk eredményesen nem rokon. Ady, Babits, Kosztolányi, Tóth Árpád, Juhász Gyula különbségeken túlemelkedő alapvető hasonlósága nem ismétlődik új irodalmunk költőinél. Korszakunknak nincs olyképpen domináló alkata, mint a századvégnek. Úgy tűnik, mire megteremtődött az általános magyar vers-nyelv a nyelvi elhatároltságokon túl, mélyebb különbségek teremtek meg irodalmunkban a szükséges változatosságot. Költészetünk külön alkotok külön útján halad előre.

LENGYEL BALÁZS

ALVILÁGI JÁTÉKOK

Déry Tibor novellái. Szikra-kiadás.

Az olvasó csak elismeréssel kezdheti: Déry Tibor könyvének szuggesztív hatása lenyűgöző és félelmetes. Kísértetiesen, megragadó és fölényesen megformált képekkel idézi azt, amit idézni akar: az Alvilág hangulatát, sötéttségét, az ostromot, a rettegés és iszonyat apokaliptikus országát. Ebből a felkavart és homályos világból, klasszikus megformáltsággal, példaszzerű tisztasággal bontakoznak ki az emberek. Mindegyik mögött, mint végzet, ott sötétlik helyzetük, származásuk, életük kérlelhetetlenül formáló hatalma. Bábfigurák mind, nagyobb és keményebb erők kezében; nem menekülhet egyikük sem. Ember s műgötte sorsa a szörnyű korban; fölényes iráskészséggel, tévedhetetlen megjelenítő erővel, realist és irrealist mestersien keverve: így építi fel Déry Tibor az elbeszélések világát.

Ez a világ annál teljesebb lesz, minél inkább háttérbe szorítja stílusában az expresszionista stílusromantika utolsó maradványait. Mint az érett dió körül a fonnyadó zöld héj, a tiszta és nagyarányú elbeszélés mögött, ugyanis, még ott vannak az előző modor túlhaladott maradványai, néha szervesen, néha feleslegesen; jelezve az utat, amelyet az író egyéni fejlődésében megtett s amelynek iránya még előbbre mutat, de jelezve egyúttal annak az úntalan ismételt irodalomkritikai megállapításnak igazságát is, hogy igazán egyszerűen és lehiggadtan csak az tud írni, aki önmagán próbálta ki a stílusforradalmat és azt is, hogy a klasszikus írásmód nyugalma milyen belső küzdelmet takar.

Persze távolabbi problémákat is felvet a kötet, mert ez szinte az első, amelyik valóban művészi magasfokon dolgozza fel az elmúlt évek élményeit. Ez a novellásköte nem riport és nem haragtól fűtött kalandorregény, hanem átszűrt és megtisztított irodalmi anyag.

De az e valóban? S feltétel nélkül sikerült-e mindent felemelni és minden élményt lehűteni? Talán igen és ha nem, az nem a könyv értékének, legfeljebb nyugalmának rovására megy. Ezért érziünk néha egyes részleteknél kételyeket: vajjon eléggé indokolt-e például a legkitűnőbbben megformált, a leggyűlösebb novellában, a Félelemben maga a gyilkosság. És talán ez a magyarázata a könyv legfeltűnőbb hiányosságának is: az idő túlságos közelsége okozhatta, hogy Déry Tibor ezeket a novellákat nem akarta szilárdabban egybefonni, kis regénnyé formálni; a lazább felépítés is jelzi az élmény még igen közeli forrását.

S végül: feltűnő és megható az író bátorsága, mellyel a legkényesebb és legnehezebb problémákhoz hozzá mer nyúl; beszél a középosztály kérdéséről, osztályellentétéről, zsidókérdésről, anélkül, hogy akár egy percig is agitátorszerűvé, kenetessé, vagy túlhangossá válna, s másrésztől nem érezzük benne azt a sunyi mosolyt sem, amellyel egyesek ezeket az eseményeket tárgyalni szokták. Ennek a szokimondó erkölcsi és irodalmi bátorságnak köszönheti ez a novelláskötet művészi érteken túl, nevelőértékét s teszi tétovázó, iránytkereső és félelmettől rettegő korunkban sok tekintetben példamutatóvá. S ha szabad egy merőben pedagógikus szempontot a recenzió felvetnie: ez igazán olyan mű, amely

a középiskolákban is kockázat nélkül olvasható lenne, mint mai irodalmunknak a magyar elbeszélés legszebb és legtisztább hagyományaihoz kapcsolódó, kimagasló teljesítménye.

SZABOLCSI MIKLÓS

TRAPÉZ ÉS KORLÁT

Pilinszky János versei

Huszonegy vers: ennyi Pilinszky János első verskötetete. Világosan újrafogalmazza számunkra azt a régi igazságot, hogy írni — s különösen verset írni — első-sorban annyi, mint válogatni. Alkat dolga aztán, hogy a válogatás az elkészült versek mérlegelésével történik-e, vagy mélyebben, a szó igazi értelme szerint, a formálódás pillanatában méri-e askétikusan szorosra a szavak kapuját. Pilinszky mindenestre az utóbbi költőfajtához tartozik. Írói módszere — Rodin szavával — mindig lefaragja a fölösleget. Fiatal költőhöz képest meglepően tárgyyszerűek ezek a versek: semmi sallang, semmi szín, csupa fény és árnyék, s az sem az árnyalatok bonyolult átmeneteivel, hanem a puszta lényeg éles körvonalával. Ez a lényegretörő színtelenség teszi aztán, hogy a versek első pillanatban „intellektuálisaknak” tűnnek — pedig szó sincs erről. Nem az intellektuális fegyelem, s különösen nem értelmi eredetű mondanivaló tömöríti verseit, hanem valami költői ethosz, mely alkatszerinti kiegészítője emberi szenvedélyének.

Mért Pilinszky verseinek szinte egyetlen tárgya a szenvedély. Vagy pontosabban: minden tárgy felé való fordulásának belső formája, érteime, igazolása. A tárgyak szűkmarkúan mért jelek csupán, arra való, hogy vázlatos formáikon megtörjék, vagy tükröződjék a szenvedély fénye. Természetes, hogy ilyen szinte önmagáért való, de sosem önelégült, sőt lendületében is szigorú érzelmi erő mindig a „végső tárgyat” keresi méltó megnyilatkozásul. S természetes az is, hogy ezek a végső tárgyak igen csekély számúak. Amit társadalomról, szerelemről vagy világon-túlról végső fokon mondani tudunk, nagyon kevés, s érzelmi színezetű szemléletben — amilyen Pilinszkyé is — „igenné” vagy „nemmé” szűkül. Pilinszky a nem-et választja. S a nehezen rokonítható, zárt, kiforrott költő, aki kevéssé ad alkalmat nemzedéki, vagy az irodalom folytonosságát hasonlóság és ellentét egyszerű egységében értő elméletekre, itt, a szembenállás magatartásában válik egy költői sor, a romantikus tagadók sorának lazán kapcsolódó tagjává.

Sötét, örvénylő világának vízióit, amilyen például a Harbach 1944 című nagy verse is, csak a *részvét* férfias, ábrázolással éreztetett, bujkáló heve enyhíti — példát mutatva az ilyen méretekből szinte már nem is antropomorf, éppen azért művészileg oly problematikus háborús élménycsoport kifejezésére. Más oldalról, az embertől elfordulva, metafizikus értelmű szembenállását éppen maga a metafizika szelídítheti. Konkrét vallásos élménysor pereg végig egy-egy versén: íeiesleges azonban ebből éppen neokatalicizmusra következtetni; Pilinszky nem keres semmiféle irányt, inkább az irány szelleme választja önkéntes lakóhelyül immanens költői világát. A hitnek sem adja meg magát könnyen. Mégis, ez lazít valamennyire keménykötésű konokosságán és enged némi következtetési lehetőséget fejlődésére vonatkozólag. Mert verseinek szinte az az egyetlen hiánya, ami egyáltalán legnagyobb erénye is: kész, hiteles egyszerűségében majdnem semmi változatoságot, illetve semmi lehetőséget a változatoságra nem mutat. Első verskötetnél meglepő ez a zárt keresztmetszet. szerűség, a hosszmetset, a jövő, a fejlődés szinte minden jele nélkül. Hogy tud banni egyetlen eszközzel, a laza, dísztelen jambusba öltözött hitelességgel!

*A szomorúság tétován
kicsordul árva számon*

kezdi a verset — idáig szokásos lírizmusnak tűnik. De rácsattantja az utolsó két sort:

*mié is lett az anyatej?
Beszenyezem kabátom —*

s megértjük, hogy nem holmi könnyen termő szimbolizmusról van szó, hanem puszta lényről. Vagy:

*Ákár a kő, olyan vagyok,
mindegy mi jön, csak jöjjön,
oly engedelmes, jó leszek,
végigese a földön.*

Monotónia a hitelességben: örök erény, de monotómia az egyszerűségben: nem okvetlenül az. Gyakran, s éppen askétikusan tiszta költőiségben, béklyóvá válik. Amit ebben a kötetben felmutatott belőle — szélső indulatokról egyszerűen beszélni — nem is tehetséges kezdetnek, de költői eredménynek tűnik. Vajjon mit ad ezután? Talán zárt szenvedély erősebben objektíválódik — talán bővebben engedve magába a világot bonyolult tárgyait, bonyolultabbá lesz — talán éppen bonyolultságában szabaddá — és éppen olyan hiteles?

NEMES NAGY AGNES

„MÓRICZ ZSIGMOND“ KÖNYVKIADÓ

1946. őszi könyvujdonságai

MÓRICZ ZSIGMOND: BOLDOG VILÁG

A legszebb magyar mesekönyv, Endrédy György
művészi illusztrációival, háromszínű
kolorofsett fedőlappal
Harmadik kiadás.

*

SZABÓ JÓZSEF: APOSTOL BUKÁSA

A „Miért nősz fiaim?“ és a „Veszedelmes férfikor“
írójának legújabb társadalmi regénye a magyar
középosztály hanyatlásáról. A két háború
között vergődő magyar úriosztály
széthullásának hiteles rajza

*

GYÁRFÁS MIKLÓS: HAMIS SZIMFONIA

Egy fegyvergyáros családjának regénye. Gyárfás Miklós
nevét a fiatal író egyéni meglátású cikkeiből jól
ismeri a közönség. Első regényének csufondáros
hangja, szokatlan figurái és újszerű mese-
szövése különleges helyet biztosít a most
kialakuló új magyar irodalomban

*

KAPHATÓK MINDEN KÖNYVKERESKEDÉSBEN ÉS A KIADÓNÁL,
BUDAPEST, VIII., BAROSS-UTCA 1.

DR. OEC. KÓS ÁRPÁD

**MŰSZAKI KÉPVISELETEK ÉS
NAGYKERESKEDÉS**

**SZERSZÁMOK
SZERSZÁMGÉPEK
MŰSZEREK
MŰSZAKI CIKKEK
EXPORT-IMPORT**

„CENTROP”

BUDAPEST, IV., IRÁNYI-UTCA 2. SZ.

(FERENCZ JÓZSEF RAKPART SAROK)

TÁVBESZÉLŐ: 187-660